

בִּצְרוֹן

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

ניו-יורק, התש"י

שנה י"א

כרך כ"א

מפתח ותוכן-הענינים של „בצרון“ שנה י"א, כרך כ"א תשרי-אדר התש"י

ב ק ו ר ת ס פ ר י ם :

בין שני עולמות, מאת ח. מ. רוטבלאט, 134;
„במאבק“ ליהודה בורלא, מאת מאיר פרנקל, 138;
הסידור, ותרומם משובח שלו, מאת אברהם רגלסון,
216; השנתון של ה„היברו יוניון קולג“, מאת
י. ק. מי-קל, 286; „חבלי נאולה“ לרב צעיר, מאת
אברהם אפשטיין, 274; „ישראל“, מאת דוד מירסקי,
289; „מבוא התלמוד“ ל. פורת, מאת מ. גליק,
129; משעולים ועלמים בשירתנו הצעירה („אני“—
„הוא“ — „אחד“ בשירת ש. שלום), מאת אפרים
צורף, 211; ספר חדש על ההגירה היהודית, מאת
יעקב לשצינסקי, 126; ספר על וולקוביסק („וולקאט“
וויסקער יזכור-בזך), עמקסטרט פון ד"ר מאזעס
איינהארן, שני כרכים), מאת ד"ר גרשון א. חורנין,
214; על יצירתו של אברהם רגלסון, מאת אברהם
אפשטיין, 40, 115; על ד. פרסקי, מאת ש. רובי,
131.

ברזילי, יצחק (בקורת על הספר „תולדות היהודים
בפולין עד המאה ה־19“), 202.
ברנקר, דב נתן (בקורת על „לוח ירושלים לשנת
התש"י ליצירה“, בעריכתו), 63.
ברנשטיין, ד"ר ש., 145.

ג.

גאלדשטיין, בערנארד, 219.
גארניטשטיין, משה, 70.
גוטליב, הרב זאב, 70.
גוסמן, אלכסנדר, 137.
גור, יהודה, 226.
גורן (גרינבלט), נתן, 70.
גליק, מ. (בקורת על הספר „מבוא התלמוד“), 129.

ד.

דינסטאג, ישראל יעקב, 71.
דמשק, שלמה, באחד מימי אלול (רשימה), 39.

ה.

האבערגריץ, ר' ש. מ., 297.
האנציקלופדיה העברית, 228.
האקדמיה היהודית, 143.
הארכיון הציוני המרכזי, 226.
הורחיק, הרב הלל יעקב, 70.
הירש, הרב שמשון רפאל, 71.
הלל, א. מ., (הספר אחר מסתו של ר' ישראל מ"ץ
ז"ל), 293.
הריס, ד"ר חיים, על מצב החזנות בהווה (פרק מספר
על „תולדות הנגינה והחזנות בישראל“), 196.

א.

אבנרי, אורי (בקורת על ספרו „בשדות פלשת 1948“,
יומן קרבי, מאת מ. ד. 58.
אולשואנבר, עמנואל, 140.
איינהארן, ד"ר מאזעס (בקורת על הספר „וולקאט“
וויסקער יזכור-בזך“ בעריכתו, מאת ד"ר גרשון א.
חורנין), 214.
אילתי, חנן, 140.
אייזיקס, ב. (בקורת על ספרו „בין שני עולמות“
מאת ח. מ. רוטבלאט), 134.
אפשטיין, אברהם, על יצירתו של אברהם רגלסון,
40, 115; (בקורת על הספר „חבלי נאולה“ מאת
חיים שרגוביץ, רב צעיר), 274.

ב.

בארון, א. ל., 228.
בבלי, הלל, הבורח (שיר), 21.
בובר, מרסין, 140.
בורלא, יהודה (בקורת על ספרו „במאבק“, מאת
מאיר פרנקל), 138.
בוק (ביוינסקי), שמואל, 70.
ביאלאטסוצקי, ב. י., 218.
ביאליק (הערכה למלאת 50 שנים לפטירתו, מאת
צבי וויסלבסקי), 23.
ביטורצקי, נתן (בקורת על ספר השנה של הקרן
הקיימת לישראל „קמח“ בעריכתו, מאת מ. ד.),
207.
בירנבוים, פליטאל (בקורת על ספרו „הסדור השלם“,
מאת אברהם רגלסון), 216.
בן-חורין, נחום, הערה, 217.
בן-חורין, אורי, 71.
ביקל, שלמה (בקורת על ספרו „ידן דאונען“), 140.
בית אחרהעם, 297.
בן-ישראל, אשר, 71.
בלאך, חיים, 71.
בן-מנחם, נפתלי (בקורת על ספרו „זמירות של
שבת“), 139.

ב ע י ו ת ה ז מ ן :

החוף האחרון (רשמי-מסע), מאת ראובן מאלנרוד,
183; ישראל בין אומות העולם, מאת מ. ק., 141;
מסביב לויכוח באומות המאוחדות, מאת מ. ק., 64;
ספר חדש על ההגירה היהודית, מאת יעקב לשציני-
סקי, 126; על חוף ים התיכון (רשמי-מסע), מאת
ראובן מאלנרוד, 33; תעודתו של „בית ציוני
אמריקני“, מאת דניאל פריש, 224.
בער, יצחק, 70.
„בצרון“, אגרות-עידוד ל„בצרון“, 67.

הרן (דימן), מנחם, חקירת המקרא בעברית מראשית התקופה הלאומית עד זמננו, 110, 174, 256.
הרצליה, 226.
הרשברג, יוסף, 228.

ו.

ואלגרוד, ראובן, החוף האחרון (רשמי'מסע), 183 ;
על חוף ים התיכון (רשמי'מסע), 33.
חייז, ד"ר ס., 296.
חיסלבסקי, צבי, 23.
חישניצר, מארק (בקורת על ספרו על ההגירה היהודית, מאת יעקב לשצ'נסקי), 126.
וכסה, מנשה, משלות, 30.
חלמן, ב., 151.
חרבה, ז., 48.

ז.

זאלצמאן, שמחה זאב, ישראל מ"ץ הנגיד, 234.
זק"ש, הרב מרדכי יהודה ליב, 71.
זורי, ש. צ., 228.

ח.

חורגין, גרשון א., 214.
חורגין, פ., 71.
חנוך, ג., 87.
חפסיזומאן, מלכה, 70.

ט.

טאבאק, בניציון, 70.
טויבלר, פרופיסור אייגן, 137.
טרונק, י. י., 70.
טרסקובר, אריה, גם זו פליטת העבר, 1.
טורוב, ניסן, על שמירה מהתאבדות ועל סיוע לה, 238.

י.

יאסניובסקי, פנחס, 225.
ידעיות ושמורות, 67, 144, 225, 296.
"ישראל", 289.

כ.

כרמל, משה (בקורת על ספרו "מערכות צפון"), 63.

ל.

לוי, יצחק נחום, 148.
לויסס, יצחק, 71.
ליהמן, סינאטור ה., 225.
ליסצקי, אפרים א., "דרשתי הראשונה" (פרק מהספר "אלה חיי אדם"), 93.
לנסקי, מ., 73.
לשצ'נסקי, יעקב, 126.

מ.

מאהלר, ד"ר רפאל (בקורת על ספרו "תולדות היהודים בפולין עד המאה הי"ז", מאת יצחק ברזילי), 202.

מדע וחכמת ישראל:

בצל האנונימיות (למלאות ט"ו שנים לפטירתו של ח. נ. ביאליק), מאת ד"ר צבי חיסלבסקי, 23 ;
בקורת על ספר "מבוא התלמוד" להרב ישראל פורת), מאת מ. גליק, 129 ; (בקורת על הספר "תולדות היהודים בפולין עד המאה הי"ז" לד"ר רפאל מאהלר), מאת יצחק ברזילי, 202 ; (בקורת על השנתון של ההיברו יוניון קולג'"), מאת י. ק. מי-קי, 286 ; גם זו פליטת העבר, מאת אריה טרסקובר, 1 ; "האהבה הנוצרית" ובנאום ירושלים, מאת יצחק פינקל, 199 ; האקדמיה היהודית מכבדת את זכרו של רב צעיר, 143 ; התחרות ושותף פעולה (מסה משונה בפסיכולוגיה סוציאלית של מדינת ישראל), מאת ד"ר ב. חלמן, 151 ; חקירת המקרא בעברית מראשית התקופה הלאומית עד זמננו, מאת מנחם הרן (דימן), 110, 174 ; י. ל. קנטור (למלאות מאה שנים להולדתו), מאת ז. וורבה, 48 ; לחקר היסוד "דב" בשרשי הלשון, מאת ד"ר אלחנן אלכסנדר פריד, 100 ; מה מלמדת אותנו תקופת בית שני, מאת ד"ר מ. לנסקי, 73 ; על מצב החזנות בהווה (פרק מספר על "תולדות הנגינה והחזנות בישראל"), מאת ד"ר חיים הריס, 196 ; על שמירה מהתאבדות ועל סיוע לה, מאת ניסן טורוב, 238 ; פרופיסור אייגן טויבלר בן שבעים, מאת אלכסנדר גוטמן, 137.

מיזיל, נחמן, 70.

מירסקי, דוד (בקורת על הקובץ "ישראל" בעריכת א. ר. מלאכי), 289.

מלאכי, א. ר. (בקורת על הקובץ "ישראל" בעריכתו, מאת דוד מירסקי), 289.

מעריקר, חאלף (בקורת על ספרו "מערקוריאן"), 63.
מ"ץ, ישראל (ר' ישראל מ"ץ, זכרוננו לברכה — מאת ד"ר מרדכי זאב רייזין), 229 ; (ישראל מ"ץ הנגיד — מאת שמחה זאב זאלצמאן), 234 ; הלוחית של ר' ישראל מ"ץ, (תמצית הספידת של הרב א. מ. הלר, פרופ' מרדכי קפלן, ד"ר עמנואל גיומן), 293.
מי-קי, י. ק., השנתון של ההיברו יוניון קולג' ", 286.

מ. ק. חסביב לויכוח באומות המאוחדות, 64 ;
ישראל בין אומות העולם, 141 ; בין ישראל לעמים, 220.

מ. ר., מספרותה של ארץ ישראל, 58, 207.

נ.

נאור, ד"ר נחום, 228.
ניומן, עמנואל (הספר אחר מטתו של ר' ישראל מ"ץ ז"ל), 294.

ס.

ספרות יפה:

אוטוביוגרפיה, מאת רב צעיר, 17, 82, 166, 249 ;
באחד מימי אלול (רשימה), מאת שלמה דמשק, 39 ;
דרשתי הראשונה (פרק מהספר "אלה חיי

אדם" מאת אפרים א. ליסצקי, 93; דרשיח (שיר),
מאת ש. שלום, 173; הבורח (שיר), מאת הלל
בבלי, 21; החוף האחרון (רשמיימסע), מאת ראובן
ואלנרוד, 183; יבוא נסך, ירושלים (שיר), מאת
יעקב רמון, 32; כלפנים (שיר), מאת גבריאל פרייל,
92; מותו של פאן אנטוני (ספור), מאת ק. שבתאי,
179, 263; משלות, מאת מנשה וכסר, 30; צפת
(שיר), מאת יעקב רמון, 255.
ספרים שנחבלו במערכת, 70, 148, 228.

פ.

"פאן", קלוב, 296.
פאמערנאץ, גרשון, 70.
סורת, הרב ישראל (בקורת על ספרו "מבוא התלמוד
למסכת בבא מציעא" — מאת מ. גליק), 129.
פייגין, פרופיסור שמואל, 282.
פלומן, ד"ר ש. ב., 148.
פלסטר, דוד ג., 70.
פעלדמן, הרב יעקב משה, 219.
פריד, ד"ר אלטראלכסנדר, לחקר היסוד "דב" כשרשי
הלשון, 100.
פרייל, גבריאל כלפנים (שיר), 92.
פריש, דניאל תעודתו של "בית ציוני אמריקה", 224.
פרנקל, מאיר (בקורת על ספרו של יהודה בודלא
"במאבק"), 138.
פרסקי, דניאל (הערכה מאת ש. רובין), 131.

צ.

צור, יעקב, 144.
צורף, אפרים, "משעולים ועלמים בשירתנו הצעירה"
(הערכה על שירתו של ש. שלום), 211.

צ י ו נ ו ת ו א ר ק י ש ר א ל :

"האהבה הנוצרית" ובנאום ירושלים, מאת יצחק
פינקל, 199; בין ישראל לעמים, מאת מ. ק., 220;
ישראל בין אומות העולם, מאת מ. ק., 141;
מטביב לויכוח באומות המאוחדות, מאת מ. ק.,
64; תעודתו של "בית ציוני אמריקה", מאת דניאל
פריש, 224.

צ י ו נ י ם ב י ב ל י ו ג ר פ י י ם :

"ארשת שפתינו", מאת הרב יעקב משה פעלדמאן,
219; "אין די יארן פון יידישן חורבן" (די שטים
פון אונטערערדישן בונד), הוצאת "אונזער צייט",
292; "דברו עברית", מאת דניאל פרסקי, 292;
"דעו אוצר" (דערציילונגען), מאת נ. סיגאלאחסקי,
292; הירש גליק און זיין ליד, זאג נישט קיין
מאל, מאת נחמן מייזל, 219; "זמירות של
שבת", ערוכות ומפורשות על ידי נפתלי ברמנחם,
139; "יידן דאזנען" (ניויראקער רעפארטאזשען),
מאת שלמה בינקל, 140; "לוח ירושלים לשנת
התשי" לצירה" (שנה שלישית למדינת ישראל),
העורך דב נתן ברינקר, 63; "מערכות צפון", מאת

משה כרמל, 62; "מערקוריאז", מאת וואלף מער-
קור, 63; "לוחיים" (הומור יהודי), מאת עמנואל
אולשחאנגר, 140; "פתגמים יהודיים" (באגלית),
מאת חנן אילחי, 140; "פון גלות בבל ביז רוסי"
(מעשיות און לעגענדעס), מאת ב. י. ביאלאסטאצקי,
218; "פינף יאר אין ווארשענער געטא", מאת
בערגארד גאלדשטיין, 219; "תולדות ההלכה", מאת
חיים טשרנוביץ (רב צעיר), 291.

צ ל ו מ י ם :

ר' ישראל מ"ץ, ז"ל, 227.

ק.

קאדער, ד"ר באריס, 70.
קאנוביץ, ישראל, 70.
קאנטור, י. ל., 48.
קלוק, ד"ר נתן ז"ל, 226.
קפלן, פרופ' מ. מ., (הספד אחר מסתו של ר' ישראל
מ"ץ ז"ל), 294.

ר.

רב צעיר, אוטוביוגרפיה, 17, 82, 166, 249; (הערכה
על ספרו "חבלי גאולה" מאת אברהם אפשטיין,
274; (האקדמיה היהודית מכבדת את זכרו של רב
צעיר ז"ל), 143.
רבינוביץ, יעקב, 296.
רבנסון, א. (הערכה על יצירתו, מאת אברהם אפש-
טיין), 40, 115; (בקורת על "הסוד השלם" לד"ר
פלמיאל בירנבוים), 216.
רוטבלאט, ח. מ. (בקורת על חספר "בין שני עולמות"
מאת ב. אייזיקס), 134; (הערכה על הפרופ' שמואל
פייגין ז"ל), 282.
רוטנברג, אליהו, 70.
ריבקין, יצחק, 145.
רייזן, ד"ר מרדכי זאב, ר' ישראל מ"ץ, זכרונות
לברכה, 229.
רמון, יעקב, "יבוא נסך, ירושלים" (שיר), 32; "צפת"
(שיר), 255.

ש.

שארפשיין, צבי, 148.
שבתאי, ק., מותו של פאן אנטוני (ספור), 179, 263.
שזורי, הרב שמואל אהרן, 70.
שלום, גרשום, 70.
שלום, ש., דרשיח (שיר), 173; (הערכה על שירתו
מאת אפרים צורף), 211.
שניאור, ז., (בקורת על ספרו "צחק ודמעות"), 218.
שרון (שבדרון), אברהם, 148.

ת.

תלמי, אפרים, (בקורת על ספרו "במצור ובקרב", מאת
מ. ר.), 58.
תמצית המאברים באנגלית, 72, 150, 300.

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: חיים גרינברג, צבי וולפסון, פנחס חורגין

חבר-המערכת בארץ-ישראל — שמעון הלקין

מנהל-המערכת: משה טשרנוביץ

חוברת א' (121)

תשרי, תש"י

שנה י"א

התוכן:

- גם זו פליטת העבר אריה טרסקובר 1
- אומכיוגרפיה (המשך) רב צעיר 17
- הבורה (שיר) הלל בבלי 21
- בצל האנונימיות צבי וויסלבסקי 23
- משלות מנשה וכסר 30
- יבוא נסך, ירושלים (שיר) יעקב רמון 32
- על חוק ים התיכון (רשמי-מסע) ראובן ואלנרוד 33
- באחד מימי אלול (רשימה) שלמה דמשק 39
- הערכות ודבריי-בקורת 40
- (א) על יצירתו של אברהם רגלסון — אברהם אפשטיין; (ב) י. ל. קנטור —
ז. וורבה; (ג) מספרותה של ארץ-ישראל — מ. ד.; (ד) ציונים ביבליוגרפיים.
- רשימות וסקירות 64
- מסביב לזיכוח באומות המאוחדות — מ. ק.
- ידיעות ושמועות 67
- ספרים שנתקבלו כמערכת 70
- תמצית המאמרים באנגלית 72
- מפתח ותוכן הענינים של „בצרון“, כרך כ'.

ירון
ברודווי
יורק

הגליל הציוני של לונג-איילנד

ניו-יורק

ש ו ל ח

את ברכותיו הלבביות לכל קוראי עברית ולכל נאמני

בית הציונות

למלאת עשר שנים להופעת הירחון

„בצרון“

מי יתן והתרבות העברית תתגדל ותתחזק ונוכה כולנו

לראות בפריחתה וצמיחתה.

הרב י. אשר קרשבלום, נשיא

בַּצְרוֹן

שנה י"א

תשרי, תש"י

חוברת א' (121)

גַּם זוֹ פְּלִיטַת הָעֶבֶר

(הערות לסוציולוגיה של העוני בישראל)

מאת אריה טרסקובר

א

הרבה הלך אצלנו לאבוד בדור האחרון מאותו משטר חיים גדול ומזור שידענו להקים במאות ובאלפי השנים הקודמות; גם העוני היהודי בפרצופו המסורתי וגם הצדקה היהודית כמעט שהלכו לאבוד אף הם. על העוני היהודי המסורתי ועל הצדקה המסורתי — המדובר הפעם. ברור שיש ויש עניים וקבצנים בישראל גם כיום, וביחוד ישנם במזרח הקרוב, ואף בארץ־ישראל אינם חסרים בין הישוב הישן ובין עדות המזרח. ברור כמו כן, שנסיונות רבים וכן נאמנים נעשים בכדי להתגבר על מארה זו בחיינו. ברם אותו הטיפול המיוחד של העני היהודי, שיצאו לו מוניטין בדורות הקודמים ואף בספרות מצא בטוי די נאמן, כמעט שעבר כבר להיסטוריה; ואף הצדקה היהודית המסורתית, אשר תפסה מקום כה מיוחד בחיי ישראל, נצטמצמה עד מאד בימינו והשפעתה כיום היא כאין וכאפס לגבי מה שהיתה כתקופה הקודמת. שתיים, או יותר נכון שלש, סבות הן שבעקבותן בא אשר בא בשטח זה. הכולטת ביניהן, אם כי האחרונה לפי סדר הומן, היה החורבן שבא על יהודי אירופה המזרחית והתיכונית בימי הכיבוש הנאצי. יחד עם ערכי רוח ותרבות בני מאות ואף אלפים בשנים הלך אצלנו לאבוד הבנין הכביר של החברה היהודית המסורתית בארצות ההן ואתו יחד נעלמו הופעות העוני והדאגה לו כפי שנתגבשו במשך עשרות בדורות. ברם לאמתו של הדבר התפוררות זו התחילה עוד שנים רבות

לפני שבא החורבן. בקשר עם הזרם הכביר של ההגירה היהודית לארצות המערב. עלית דרגת חייו של הציבור היהודי בארצות ההן צמצמה ממילא את מספר הזקוקים לעזרת הציבור, ואלה שנשארו הדאגה להם לובשת על פי רוב צורה אחרת מצורתה הקודמת באירופה המזרחית. ואפילו בארצות אירופה גופה חלו כמה וכמה שנויים בפינה זו עוד בשנים הקודמות עם מהלך הנסיונות להקים שיטת עזרה סוציאלית מודרנית במקום הצדקה היהודית המסורתית; ועוד נתוספו לכך השנויים המכריעים במבנה החברה כולה, בראשונה ברוסיה ואחרי כן בשאר הארצות, שהשפיעו את השפעתם גם על חיי ישראל.

הסך הכל הניתן במאמר הנוכחי, ערכו איפוא במדה מרובה ערך היסטורי בלבד; לא את הקיים הוא בא לתאר, אלא את שהיה לנו והוא איננו עוד בגלל הסבות שסומנו לעיל. ברם אין זה גורע מערכו המדעי הכללי ואף לא מערכו בחקר חיי ישראל. דוקא כיום חשוב ביותר לרדת לעמקן של ההופעות ההן ולהעבירן לדורות הבאים כתעודה יחידה במינה בתולדות החברה האנושית.

ב

ברם עד שאנו באים לברר את היסודות שבתופעת העוני היהודי והמלחמה בו בדורות הקודמים, כדאי שנקדים הערות אחדות למהותו של העוני בכלל, כי הרי אין הרבה תופעות בחיי החברה אשר פרצופן כה בולט וכה מוזר גם יחד כפרצופה של תופעת העוני; ואין גם הרבה דברים כה שנויים במחלוקת — לא רק מנקודת ראות מעשית אלא גם ואולי בעיקר מנקודת ראות מחשבתית — כהופעת המלחמה בעוני על צורותיה השונות.

הקושי הראשון בו אנו נתקלים לכשניגשים לברר את בעיית העוני, הוא לקבוע את המושג הנכון של תופעה זו. האדם העני מי הוא? הרי אפילו בשפת יום יום לא הגענו להגדרה מדויקת של המושג הזה ולא כל שכן במחקר המדעי. הנטיה הראשונה היא לקבוע את מושג העוני לפי סימנים אובייקטיביים. כאדם עני נסמן אז את מי שאין ביכלתו להבטיח מינימום של קיום לו ולמשפחתו. ברם קריטריון זה איננו כה ברור כמו שהוא נראה במבט ראשון. מינימום זה של קיום, שמתחתו מתחילה הופעת העוני, מה הוא? הרי גם הוא איננו דבר קבוע, אלא הוא משתנה לפי התקופות בהיסטוריה ואפילו לפי הבדלים מעמדיים בחברה הקימת; מה שנראה לנו כמינימום של קיום כיום, היה כמותרות בעיני הציבור לפני אי-אלו מאות בשנים, ומה שנראה כמינימום של קיום בעיני איש מן המעמד הבינוני או תגבות, רחוק מלהיות מינימום בעיני הפועל. קריטריון זה, האובייקטיבי כביכול, אין בו איפוא משום דבר ממשי מוחלט. ושמא התלות הכלכלית תשמש קריטריון נוח יותר? שמא כדאי לסמן כאדם עני את הזקוק לתמיכה בכדי שיוכל להתקיים? ברם אין נחת גם בהגדרה זו, שהרי שכבות די רחבות של הציבור, אם כי אין הן נהנות מעזרת הציבור וגם אינן מוכנות לקבל תמיכה זו, בכל זאת הן נראות כעניות בעיני הקהל. ולפיכך אין קריטריון אובייקטיבי מוחלט להופעת העוני ואנו נאחזים על פי רוב — ביודעים או שלא

ביודעים — בקריטריון סובייקטיבי: עני הוא החושב את עצמו כעני או הנראה כעני בעיני הקהל; גם במקרה הראשון וגם בשני מושג זה הוא תוצאה לכל מיני גורמים, נפשיים וגם מעשיים, המצטרפים לסך הכל פחות או יותר ברור. ויש שהקריטריון האובייקטיבי והסובייקטיבי מתמזגים לדבר שלם: כאדם עני נראה לנו מי שנתמך על ידי אחרים (ללא הבדל אם התמיכה באה מצד הציבור או מצד קרוביו או מכריו של הנסמך) או מי שלפי דעתנו זקוק לתמיכה אף אם למעשה אין הוא נהנה ממנה¹). וכשם שקשה לקבוע בדיוק את מושג העוני, כן מסתבכת — אף מנקודת-ראות מחשבתית — פרשת היחסים בינו ובין שאר הציבור. העוני מורגש בלי ספק כהופעה בלתי-נורמלית בחיי החברה; הוא נראה כדבר פטולוגי לא רק בעיני הסוציולוג ובעיני אדם המטפל במדיניות סוציאלית, אלא גם בעיני הציבור הרחב. ולפיכך היחס לגבי האדם העני איננו כיחס לגבי השאר. הוא לובש פרצוף מיוחד בכל תקופה ותקופה: יש בו לפעמים ממידת האכזריות, ויש בו לפעמים ממידת הזלזול, ויש בו ממידת האהבה ויש בו אפילו ממידת הקדושה (*res sacra miser*); ברם אף פעם אין בו משום יחס רגיל בין אדם לאדם. העני נראה בעינינו, בין אם אנו מודים בכך או לאו, כאדם העומד מחוץ לחברה. גורלו במובן זה כגורל כמה וכמה סוגים אחרים; את הזר ואת הפושע נזכיר ביניהם במיוחד. ואכן קשרים רבים קיימים בין שלושה מושגים אלה. הזר הבא מחוץ-לארץ בכדי לחיות בקרבנו הוא לפעמים קרובות — לא נטעה אם מתוך פרספקטיבה היסטורית נגיד: על פי רוב — גם אדם עני; הוא חוזר אחרי מקום מושב וגם אחרי פרנסה. הלא זה הוא הטיפוס של המהגר — למן התקופה העתיקה ועד היום הזה. ויש קשרים גם בין עוני ובין פשע. האדם העני הוא לפעמים קרובות גם פושע או פושע למחצה; משכבות העוני מתגיס ברובו המחנה העצום של הפושעים לסוגיהם. ולפיכך קרובים שלושה מושגים אלה: בחיים וגם בהרגשת הציבור. השאיפה הראשונה והפרימיטיבית ביותר היא להפטר מהם. האדם הזר היה כאויב בדורות הקודמים; מצות היתה לגרש אותו ואף להרגו. כמו כן העני: אדם שאין ביכולתו להרוויח את לחמו, דינו כדין אויב ופושע; יש לאסרו או להעבירו עבודת פרך עד שיברח בעצמו מן הארץ. ואשר לפושע האמתי, ברור שאין תקנה לו אלא להמיתו. בהמשך הימים חלו אמנם כמה וכמה שנויים לטובה בנידון זה. סוף סוף הובן, שלא זו הדרך לקראת פתרון בעיות מסוג זה. במקום לגרש את הזר יש לקבוע את מעמדו הנכון בחברה ויהא גם מתוך צמצום זכויותיו ומתוך הסתגרות בפני מהגרים נוספים; במקום לשעבד את העני ולהענישו יש להבטיח את קיומו המינימלי ולנצל במידת מה את יכולתו המוגבלת; ובמקום להרוג את הפושע יש להחזירו לדרך הישר. אולם יהיו השנויים לטובה אשר יהיו, ההרגשה שאנשים אלה הם לאמתו של הדבר מחוץ לחברה, במקומה עומדת. האדם הזר אין לו — אף בתנאים הטובים ביותר — אותן זכויות שישנן לאחרים, וביחוד נשללת ממנו הזכות להשתתף בהנהלת ענייני הציבור; האדם העני גם הוא מעמדו שלא כמעמד השאר

(1) ראה על הנסיונות השונים להגדיר את הופעת העוני את הספר: Herman Harnes, *Dai*:

Armsein, Ohlau, 1927

בגלל היותו זקוק ללחם חסד, ואף אם הגבלת זכויותיו איננה לובשת צורה חוקית — לפעמים קרובות גם זה נהוג עד היום — לאמתו של דבר היא קיימת בחיי יום יום, ואשר לפושע הרי מעמדו המיוחד נקבע לא רק לתקופת העונש, אלא גם לאחריה, בין אם דבר זה נעשה בדרך חוקית (שלילת זכויותיו האזרחיות או צמצומן לתקופת זמן מה) או שהוא מורגש כתוצאת תפקיד הניצב בפני החברה לדאוג לחינוכו של האדם שפשע ולתקן את מדותיו.

ברם פרשה זו של יחס שבין אדם לציבור בשלושה מקרים שזכרו, עוד צד נוסף לה, הראוי גם הוא, שניחד את הדיבור עליו. עד כה דובר על יחס הציבור כלפי האדם; ברם אפשר גם להפוך את הסדר. כשם שהציבור נוטה לכך לראות באדם הזר, באדם העני ובאדם הפושע אנשים הנמצאים כאלו מן החוץ, כן גם הם מרגישים את עצמם כזרים לשאר. אולם רק במובן ידוע הם מרגישים כך, ורק עד גבול ידוע. בעיני הציבור שלש קבוצות אלה מהוות אמנם כל אחת יחידה בפני עצמה; אולם לא כן אשר להרגשת היחידים מהם מורכבת הקבוצה. הזרים נוטים לפעמים קרובות להבדל משאר הציבור. הדוגמה הבולטת לכך הן שכונות המהגרים. אולם לא העובדה של היותם זרים סתם היא המאחדת אותם, אלא מוצאם המשותף (לפיכך שכונות המהגרים מסודרות על פי רוב לפי ארצות המוצא), ומלבד זה תקופת ההתבדלות היא על פי רוב מוגבלת; עד מהרה באה במקומה שאיפה להתמזג עם שאר הציבור. וכן הוא הדין בנוגע לפושעים. יש אמנם דבר שקוראים לו סולידריות של פושעים, ואפילו מוסר מיוחד של פושעים, שלא כמוסר הכלל; אולם הופעות אלה רחוקות מלהקיף את הציבור הזה כולו, ולהיפך הפושע, או מי שהיה פושע, מנסה על פי רוב להעלם עד מהרה בתוך שאר הציבור. וביחוד אין להכיר סימני התבדלות מעמדית אצל העניים. עני שאיננו אלא עני בלבד, הוא בבחינת יוצא מן הכלל. היו אמנם בדברי ימי החברה האנושית בתקופות הקודמות כעין אגודות מקצועיות מיוחדות של עניים (poor men's guilds), אולם מקרים אלה הם רק מיעוט שבמיעוט לגבי הציבור הגדול של אנשי העוני. הטיפוס של האדם העני הוא מי שיש לו מקצוע משלו אף אם הוא מחליף אותו לפעמים קרובות והמנסה — בהצלחה או שלא בהצלחה — להשאר בגבולות חיים כלכליים גורמליים או לתזרזר אליהם לאחר שהודח מהם לזמן מה.

זאת ועוד אחת. גם האדם העני וגם הפושע נראים אמנם כעומדים מחוץ לציבור, אולם באותו זמן גופא הם שיכים לו מבחינה חוקית ולפעמים אף מבחינה הרגשית; ואף הזר אם כי הוא נבדל מן השאר גם במובן חוקי, מנסה על פי רוב להתגבר על מצב זה בהתקבלו כאזרח במדינה החדשה בה הוא יושב. ויש שהחברה כולה מורדת במצב הקיים. העובדה של קיום קבוצות שהן מחוץ לחברה ובאותו הזמן הן גם בתוכה, מורגשת כדבר שאין להשלים אתו; הוא נגד ההגיון שבקיום החברה. וכן מכריזה המדיניות החברתית בצורותיה השונות על מלחמה בהופעה זו. את הזר מנסים לקרב לחברה ולהפכו לאבר רגיל שלה אף במובן החוקי; את הפושע מתנכים שיוותר על מעשיו ויהיה כשאר; ואת האדם העני מנסים להכניס מחדש לחיי עבודה ולחיי כלכלה רגילה. כזה הוא הכוון בהתפתחותה של החברה בדורות האחרונים.

רק לאחר מאמץ פנימי רב היא הגיעה להכרה זו, לאחר שבדורות הקודמים נסתה בראשונה להפטר משכבות אלה בחוזק יד ואחרי כן להבדיל הבדל יסודי ביניהן ובין השאר ולצמצם את זכויותיהן.

יש איפוא אופי חברתי מובהק לכל הנעשה בשטח זה. לא טובת היחיד ואף לא טובת שכבה זו או אחרת היא המכריעה. אלא טובת הכלל. לגבי טובה זו אין היחיד אלא אובייקט בלבד. החברה מחויבת אמנם להגיש עזרה לאדם עני, אולם אין זכויות של העני לתמיכה מתאשרת כתוצאה מכך. הוא לא יוכל לתבוע למשפט את החייבים לפי הגיון הדברים או לפי הוראות כתובות לעמוד לימינו במצוקתו. אמנם בימינו אנו, לאחר שהעזרה הסוציאלית התפתחה כפי שהתפתחה ואף הרעיון של זכויות האדם באשר הוא אדם פולס לו כל פעם יותר את הדרך, הדבר שוב איננו כה ברור כפי שהיה עוד לפני שנים ספורות; אולם גם כיום אין כל התאמה בין חובת הציבור להלחם בעוני ובין זכויותיו של האדם העני. הצדקה, וגם העזרה הסוציאלית, מורגשת בעיקר, ויש שהיא מורגשת רק, כענין של טובת הציבור. ומכיון שהעיקר הוא לא להגיש עזרה לאדם העני, אלא לדאוג לשלום החברה, הרי גם סידור העזרה לובש כיום צורה לאין ערוך יותר אובייקטיבית מכפי שהיה בדורות הקודמים. יש לדאוג לכך שהעני לא יסבול חרפת רעב וקור, כי סבל העובר על מידה ידועה סופו להגביר את מערכת הפשע ולערער את היסודות עליהם קימת החברה; אולם מן הצד השני יש גם לדאוג לכך — אם כי סכנה זו היא בודאי יותר קטנה — שבגלל רחמנות בלתי-מסודרת לא יקבל העני יותר מדי, כי גם מזה צפויה סכנה לחברה.

בחיים הממשיים טיפוס אידיאלי זה של העזרה הסוציאלית איננו בא לידי בטוי שלם. הרחמנות פועלת את פעולתה עד היום, ביחוד בשטח הצדקה הפרטית (של יחידים וגם של חברות). בעוד אשר פעולת המוסדות הפומביים יש לה אופי אובייקטיבי לאין ערוך יותר; או, כניסוחו של הסוציולוג הגרמני גיאורג זימל², הצדקה הפרטית מופנית יותר כלפי האדם העני, בעוד אשר העזרה הסוציאלית הפומבית מופנית כלפי העוני.

ג

וכן אנו עוברים משטח הסוציולוגיה של העוני לסוציולוגיה של הצדקה ושל העזרה הסוציאלית. את ההבדל היסודי בין שני מושגים אלה רואים על פי רוב בכך שבעוד אשר הצדקה מנסה להגיש עזרה רגעית לאדם העני מבלי לדאוג דאגה יסודית לעתידו, הנה העזרה הסוציאלית תפקידה להרים את העני משפל מצבו ולהעבירו לחיים כלכליים תקינים. ואכן חלוקה זו היא נכונה בעיקרה, אלא שאין היא ממצה את התוכן הסוציולוגי שבהופעות אלה; לא פחות חשובה היא החלוקה שנוכרה לעיל ואשר לפיה הצדקה מטפלת בעיקר בגורלו של היחיד ואילו העזרה הסוציאלית עיניה לטובת הכלל. ואף בכך טרם יצאנו ידי חובה מחשבתית. לאמתו של הדבר אפשרית לא רק גישה אחת לבעיות העוני, כפי שחשבו בדורות הקודמים.

(2) ראה את ספרו : Georg Simmel, *Soziologie—Untersuchungen ueber die Formen der*

Vergesellschaftung. Leipzig, 1908. VII: "Der Arme," S. 454-493

ולא שתים, כפי שאנו נוטים להניח היום, אלא לכל הפחות ארבע, שגם בהן עוד אפשרית הסתעפות נוספת. גישה אחת — המדובר כמובן רק על גישה חיובית ולא בזו הרואה באדם העני אויב או זר שיש להרחיקו מחיי החברה — דואגת לשלום האדם העני; העיקר לפי גישה זו הוא להגיש לו עזרה במצוקתו. השניה דואגת לשלום החברה; יש לעזור לאדם העני ויש להלחם בתופעת העוני כי היא בבחינת מחלה בגוף החברה. השיטה השלישית עיניה לא לשלום העני ואף לא לשלום החברה, אלא לשלום האדם הנותן; הוא הוא המחכה לתגמול בעד מעשיו הטובים, כי ינתן לו אם מן השמים או בצורה אחרת. ועוד יש גישה רביעית שלא קל להגדירה הגדרה מדעית והיא מצאה בטוי יפה בפתגם העברי: שכר מצוה מצוה, כלומר אותה גישה שלגבה הדבר המכריע הוא המוסר כשעצמו; לא טובת העני ולא טובת החברה ואף לא טובת האדם הנותן היא הקובעת, אלא "האימפרטיב הקטגורי", אם מותר להשתמש במקרה זו בבוטווי הידוע של קנט, כלומר הקריאה בלב האדם פנימה לעשות טובה לשם טובה. ואף בהתפתחותם ההיסטורית מושגים אלה על פי רוב באו זה אחר זה, אם כי הסדר לא תמיד היה אותו הסדר ההגיוני שהוסבר לעיל ולא תמיד הגישות באו זו אחר זו; יש והן משתרשות כדעת הציבור זו על ידי זו מתוך יחסי כוחות שונים ומשונים. האדם, לאחר שהספיק לבסוף להשתחרר מן ההרגשה האינסטינקטיבית אשר לפיה העני הוא בבחינת אויב שיש להרחיקו ביד חזקה ואף להשמידו, אנוכיותו בכל זאת במקומה נשארת; יש להגיש עזרה לאדם העני לא לטובתו הוא אלא לטובת האדם הנותן. אולם בהמשך הזמן נהפך העני, שהיה לכתחלה רק בבחינת נושא לשאיפותיו האנוכיות של היחיד, להופעה בעלת ערך בפני עצמה; סבלו-הוא מרכז סביבו את תשומת לב הקהל. מכאן המעבר להרגשת הרחמנות. ברם הקשר הנוצר על ידי כך בין אדם לאדם איננו נשאר במצבו הארעי, בהיותו מבוסס על הרגשה רגעית חולפת; לגורם קבוע יהפך לבסוף בחייו המחשבתיים וההרגשתיים של האדם, והוא עלול אז להתפתח בשני כוונים יסודיים: אוביקטיביזציה של הצדקה כדבר בעל ערך בפני עצמו מזה והרגשת טובת הכלל שהיא הקובעת מזה.

כן מרחיקה ההתפתחות ההיסטורית שוב לב אדם מאדם לאחר שהספיקה לקרבו לזמן מה. המסקנה העיקרית של מהלך זה היא השאיפה להפטר מן העוני בכלל, אנו חוזרים לבאורה לנקודת המוצא של פרוצס היסטורי שנמשך אלפים בשנים. מתוך שלילת העוני התחילה התפתחות הענינים ובשלילת העוני היא מסתיימת. אולם זהו זה של נקודת המוצא ושל המטרה הוא רק זהו מדומה; ביסודם דברים אלה רחוקים אחד מן השני כמרחק השמים מן הארץ. השלילה במקרה הראשון היא שלילת העני, בעוד אשר במקרה השני היא שלילת העוני; במקרה הראשון מנסים להשמיד או להרחיק את האדם העני, במקרה השני מנסים להרחיק או להשמיד את סבות העוני; במקרה הראשון ההתגברות על העוני היא התגברות ארעית בלבד, כי במקום האדם שגורש או נרצח מופיעות כעבר זמן מה שכבות עוני חדשות, ובמקרה השני המטרה היא קבועה וסופית: עם העלם סבות העוני סופה של התופעה כולה להעלם מבלי שוב. הדרכים, בהן מנסים להגיע לכך, הן שונות ומשונות:

המשטר הסוציאליסטי מבטל את הופעת העוני, בהבטיחו לכל אדם מקום עבודה ומינימום של קיום; המשטר הרכושני מנסה שוב להגביר את עושר האנושיות עד כדי כך שממילא לא יהיו אנשים הזקוקים ללחם חסד; כצעד חשוב לבטול העוני יש לראות גם הנהגת בטוח סוציאלי על צורותיו המרובות, הכובש לו את הדרך כמעט בכל הארצות, ובאי-אלו מהן, כגון רוסיה, אנגליה, זילנדיה החדשה ועוד, הוא נהפך כבר כיום לגורם מכריע בחיי האומה; ועוד, כן מתקרבים אנו לביטול העוני כצעד אחרון בהתפתחות ארוכה של מאות ואף אלפים בשנים; דחוקה עדיין הדרך, אולם המטרה ניצבת היום בפני עינינו בצורה ברורה עד למאד.

ד

גדול ומלא בעיות הוא עולם העוני ולא ניתנו כאן אלא ראשי פרקים בלבד למחקר התופעה הזאת, שהיא אחת המסובכות ביותר בחיי החברה. אולם יספיק אשר הוגר עד כה בכדי להבליט את התהום הפעורה בשטח זה בינינו ובין תגויים. גדול עד למאד הוא ההבדל בינינו וביניהם גם בשטחים אחרים, אלא שכאן הגיע לידי מידים מיוחדים במינם. יצוין בראש וראשונה ההבדל במהות הבעיה לכשעצמה. לא הרי המקום שהעוני תופס בחיי ישראל כמקומו אצל אומות העולם ולא הרי התגובה לפרשה זו של סבל האדם אצלנו כתגובת תגויים. ומכאן גם המוצא לכמה וכמה הבדלים יסודיים אחרים.

כדאים דברים אלה שנקדיש להם הערות ספורות לפני שנגש לסיכומים שיש לעשותם בשטח זה. יש יסודות אובייקטיביים לתופעות ההן ועוד חשובים מהם היסודות הסובייקטיביים. יודעי דבר העריכו בראשית המאה הנוכחית שבעוד אשר אצל אומות העולם אין מחנה העוני מהווה אלא חלק קטן בלבד של הציבור³, הנה אצלנו (המדובר על אירופה המזרחית, בה היתה אז מרוכזת מחצית העם כולו) נמנה לסוג זה החלק הרביעי ואולי גם השלישי של האומה כולה. יתכן אמנם שהתהום האובייקטיבית איננה כה גדולה כמו שנראה במבט־העין הראשון, כי הרבה תלוי ממושג העוני שאיננו מזדהה בשני המקרים; ברם אין כל ספק ביחס לעצם נכונותה של עובדת ההבדל הכמותי. הופעת העוני נובעת בדרך כלל משני מקורות יסודיים: מסבות הקשורות באישיותו של האדם (אי־כשרונו הפיזי או הרוחני, לפעמים גם המוסרי) או מסבות חברתיות כלליות — ביניהן התמורות שבחיי הכלכלה תופסות את המקום בראש⁴). והנה אצלנו מתוסף לשני סוגים אלה, הידועים גם בחיים היהודיים,

3) לפי המחקר שסודר בארצות הברית בראשית המאה הנוכחית הגיע אחוז הנתמכים בתקופה ההיא לארבעה ועד עשרה של הציבור כולו (ראה: I. M. Rubinow, "Poverty." *Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol. XII, New York, 1935, pp. 284-292). בגרמניה גילתה ספירת־העם משנת 1883, כי שלושה אחוז של הציבור נתמכו על ידי השלטונות והמספר הכללי של הנתמכים באיו צורה שהיא נערך אז לששה אחוז של הציבור (ראה: Chr. J. Klumker, *Armenwesen—Handwoerterbuch der Staatswissenschaften*, I. Band, Jena 1923). 4) ראה על הסבות הסוציולוגיות של העוני ועל מוצא העניים את המאמר החשוב: Chr. J. Klumker, "Die Herkunft der Armen," *Zeitschrift fuer Sozialwissenschaft*, Neue Folge, 1917, S. 15 f.

עוד סוג שלישי והוא דווקא בבחינת העיקר: הלא הוא העוני הנובע מתוך הפטולוגיה שבמצבנו הלאומי. הצטופפותם של היהודים במקצועות ידועים בלבד בגלל חוסר האפשרות החוקית או המעשית להסתדר במקצועות אחרים; חוסר שווי זכויות בכלל ובחיים הכלכליים בפרט; מדיניות כלכלית וחברתית הדוחה באופן שיטתי הצדה את טובת היהודים בפני טובת השאר; ומעשי אלמות נגד היהודים על צורותיהם השונות — כל אלה הם המגבירים פי כמה וכמה את מספר העניים בישראל החל מראשית ימי פזורנו בין הגויים וגמור עם היום הזה. בדורות האחרונים שמשו ביחוד רוסיה הצארית ואחרית רוב מדינות אירופה המזרחית והתיכונית עם פולניה בראש דוגמות טובות ביותר לגיהגום זה שבחיי הציבור היהודי. העוני הוא איפוא אצל אומות העולם הופעה חבירה לפי מהותו ואילו אצלנו הוא הופעה לאומית בשורה הראשונה⁵. ומתוך כך מסתברת גם ההופעה של היקף לאין ערוך יותר גדול של תופעת העוני אצלנו מהיקפה אצל אומות העולם; סבות נוספות של העוני גורמות ממילא לכך שמספר יותר גדול של אנשים מתגלגל לתהום העוני ומזדקק ללחם חסד של הציבור.

ברם לא פחות חשוב הוא הצד הסוביקטיבי שבתופעה זו. הגה הכרנו כבר את הקושי שבקביעת מושג העני והגענו לכלל דעה שטוב יהיה לכנות כאדם עני את החושב את עצמו כעני או הנראה כזה בעיני הקהל וגם הנתמך על ידיו. והנה משתי בחינות אלה גם יחד גדול מספר העניים אצלנו ממספרם אצל אומות העולם. הציבור היהודי נוטה בדרך כלל — או לכל הפחות היה נוטה לכך עוד לפני זמן מה — לראות כאדם עני לא רק מי שצפויה לו סכנת התנוונות מרעב ומקור, אלא גם מי שאין ביכולתו לשמור על רמת חיים הנהוגה בשכבה אליה הוא שייך לפי מעמדו או לפי מקצועו או שאין ביכולתו לספק צרכים, אשר ערכם רב הרבה יותר בעינינו מבעיני הקהל הרחב של הגויים. ה"יורד" היה בעינינו תמיד כאדם שיש לעמוד לימינו. אף אם הוא לכשעצמו לא תבע את עזרת הציבור; בעית העזרה ל"בסתרים", כלומר לאלה הנרתעים מלבקש עזרה מן הציבור, אם כי הם זקוקים לה, תפסה אצלנו תמיד מקום נכבד עד למאד. שלא כמקומה אצל הגויים; ומצות העזרה לאנשים שאין ביכולתם לספק את צרכיהם הדתיים בגלל מצבם הכלכלי הירוד היתה תמיד מצוה גדולה בעינינו (מכאן החיקף הרחב של צורות מסוימות של עזרה, כגון קמחא דפסחא, העזרה בהבאה לקבר ישראל ועוד — שהוא לכשעצמו הגביר את מספר הנתמכים פי כמה וכמה); ואף הדאגה לתורה שלא תמוש מפי ילדי העוני היתה לנו כדבר מובן מעצמו במשך מאות ואף אלפים בשנים לפני שהכה רעיון החינוך הכללי שרשים בקרב אומות העולם.

מספר עצום זה של המזדקקים בצורה זו או אחרת לעזרת הציבור, סופו להשפיע על היחס ביניהם ובין השאר; ציבור, אשר שליש או חלק רביעי ממנו, חי בצורה זו או אחרת על חשבון הציבור, והגבולות ביניהם ובין השאר ממילא

(5) ראה על הבול יסודי זה את מאמרו של ליאו רוזנברג: "Armenwesen und soziale Fuersorge im Ostjudentum," *Der Jude*. Band I. 1916, S. 737-750; Band II, 1917-1918, S. 321-339.

שוטפים, כי הגתמך היום יעלה לדרגת עומד-ברשות-עצמו מחר ולהיפך — חזקה עליו שלא יקבע יחס לנתמכיו כיחס השורר בין האומות בהן מספר הנתמכים הוא לאין ערוך יותר קטן וקבוצת העניים היא לאין ערוך יותר מגובשת כלפי חוץ. ברם לא רק עובדה זו היא שהשפיעה את השפעתה הרבה, ולפעמים גם המכריעה, על מהלך העניינים בשטח זה; עוד נתוספו לכך גורמים נפשיים, שהעמיקו גם הם את התהום בינינו ובין אומות העולם. לא ידענו תקופה בה העני היה בעיני הקהל כעומד מן החוץ — שזה הכלל אצלן. כשם שלא קבלנו באהבה את ההנחה אשר לפיה האדם הזר הוא מחוץ לציבור, כן נהגנו גם כלפי העני. השכם והערב הזהרנו את עצמנו שלא נפלה לרעה את הגר בשערינו, כי הרי גרים היינו בארץ מצרים וידענו את נפש הגר. ואם לגבי האדם הזר ככה, לגבי העני, שהוא בשר מבשרנו, לא כל שכן. ולפיכך לא זו בלבד שלא קמנו על הגר או על האדם העני להרגם או לגרשם, כפי שקרה תכופות אצל אומות העולם בדורות הקודמים, אלא אפילו השאיפה להקים מחיצה בינינו ובין האדם העני או לקפח את זכויותיו היתה זרה לנו; ולעומת זאת היתה החובה לעמד לימינו כאחת החובות העיקריות בחיינו. וחובה זו הספיקה לגייס את לבבות הקהל ואת אמצעיו אף במקרים בהם דרוש היה מרץ יוצא מגדר הרגיל בכדי להגיע למבוקשנו. כן היתה המצוה של פדיון שבויים כאחת המצוות העיקריות בעינינו; ובתקופת ימי הביניים — בה יהודים רבים נפלו בשבי בגלל מלחמות בלתי-פוסקות ובגלל מעשי-שוד תכופים בים וגם בגלל מעשי אלמות נגד היהודים עצמם — ידענו תמיד לגייס את הסכומים העצומים הדרושים בכדי לפדותם (מה שנוצל אגב לפעמים קרובות על ידי הגויים בכדי לסחט כסף מן הקהלות היהודיות).

לא ידענו איפוא כל מחיצה בינינו ובין האדם העני; כאח היה בעינינו, שיש להגיש לו עזרה במצוקתו. לפיכך גם הרעיון של מינימום-של-קיום בלבד, שיש להבטיח לאדם העני, זר היה לנו. בצדקה הכללית תופס רעיון זה מקום חשוב וכבר דובר על זה לעיל. מתפקידה של הצדקה וגם של המדיניות הסוציאלית הוא לדאוג לכך שהאדם העני לא יקבל פחות מדי, בכדי שלא יתנוון בעלבון מצבו, אולם גם יותר מן המינימום אין לתת לו פן ישפיע דבר זה לרעה על מוסריותו. יתכן, אמנם, שחוק מנימוקים מעשיים אלה יש כאן משהו מאותו חוק סוציולוגי בו אנו נתקלים אף בשטחים אחרים, הלא הוא החוק של שאיפה למטה. הקשור בפסיכולוגיה של ההמונים. מוסריות ההמון איננה נקבעת על ידי הטובים בקרבו ואף לא על ידי הבינונים, אלא על ידי הגרועים, ופעולתו נקבעת לא על ידי אלה אשר מידת הצדק או הרחמים פועלת בנשמתם פנימה, אלא על ידי האכזרים והרעים. ולפיכך גם בפרשת התמיכה באדם העני לא המצטיין ברוחב לבו הוא המושך אחריו את השאר, אלא המוכן לקמץ כל פרוטה המוצאת למטרה זו⁶). והנה מענין שחוק זה של

6) ראה על חוק סוציולוגי זה בצורתו הכללית וגם על פעולתו כמקרה הנוכחי: Georg Simmel, *Soziologie, a.a.o.*, "Exkurs ueber die Negativitaet kollektiver Verhaltensweisen." S. 473-478.

שאיפה למטה, שהוא כעקרון בתורת החברה בימינו, כוחו בחיי הציבור היהודי איננו כה יפה כבחיי השאר ויש שהוא נעלם לגמרי; ההמון היהודי פועל כנראה לפי חוקים מיוחדים משלו. לא ההמון הפושע הוא האופיני בשבילנו, כלומר אותו המון אשר פעולתו נקבעת על ידי האינסטינקטים של הגרועים בקרבנו (אמנם היו גם מקרים של המון כזה בהיסטוריה היהודית), אלא ההמון הלוחם או — לפעמים עוד יותר קרובות — ההמון הסובל הפועל לפי יזמתו של האמיץ בקרבנו או של המוכן להקריב את עצמו על מזבח הרעיון. מכאן התופעה המוזרה כאלו של "קידוש השם" שאין דומה לה אצל אומות העולם. הסבות שגרמו וגורמות לפעמים גם כיום לתגובה המונית מיוחדת זו וזקוקות עדיין לבירור מעמיק (יתכן שהמסורת של אלפי שנים של חיים מרוכזים סביב רעיון ידוע וגם הדרגה הכללית של תרבות העולה על דרגת השאר הם שהיו הדוחפים לקראת התפתחות זו), אולם עצם קיומה של התופעה איננו נתון בגדר ספק; והיא באה בשטח העזרה לאדם העני לידי בטיח לא פחות מבשטחים אחרים. לא את מינימום הקיום נסתה היהדות המסורתית להבטיח לאדם העני, אלא להשוותו עם השאר. אמנם לא תמיד ניתן עקרון זה להגשמה מלאה, כי הרי זו גם בעיה חומרית חמורה, אולם הנטיה לקראת מטרה זו היתה כמעט תמיד ברורה עד למאד. את האורח העני יש להביא הביתה ולהבטיח את מזונותיו בדיוק כמו לשאר אנשי הבית; אדם כי יחלה יש לטפל בו במידה שוה בין אם הוא עני או אמיד; על האדם העשיר יש לפקד שיקח חלק בקרבנות הדרושים להבטחת עזרה לעניי ישראל (למשל שיעשה את שבתו חול כשם שעושים השאר). אף אם יש ביכולתו לתרם וגם לשמר על רמת חייו הרגילה, פן יובלט ההבדל בינו ובין האדם העני⁷; ועוד. לסוג זה שייכת גם העזרה ל"נסתרים", שהזכרנו כבר מקודם. יש להגיש עזרה אף לאלה שבגלל מעמדם בחברה או בגלל סבה אחרת הם נזהרים שלא יודע מצבם ברבים. אין כנראה עם, אשר בעיה זו של עזרה לנסתרים תפסה אצלו מקום כה רחב כמקומה אצלנו. ולא רק העובדה של עזרה זו לכשעצמה ראויה לתשומת לב רבה; לא פחות חשובה הצורה בה ניתנה עזרה זו, והיא אחת התופעות האופייניות ביותר בפרשות הצדקה בישראל. כדאי להזכיר במקום זה את השיטה הידועה של שתי קופסות שהיתה נהוגה בגרמניה (בקהלות ברלין, דרזדן, קניגסברג וגם בקופנהגן) במאה השמונה עשרה, ותפקידה היה לתמוך במשפחות שבאו בצרה על ידי מקרה של מות. הקופסות נשלחו מבית לבית מבלי לפסח על בית אבל בישראל; מי שהיה זקוק לתמיכה לקח מן הקופסה את הדרוש לו; ומי שלא היה זקוק לכך, נדרש לתרם את תרומתו. מנהג דומה לכך היה קיים גם בקהלות פולניה ורוסיה⁸. אין כנראה בהיסטוריה האנושית דוגמה של מוסריות כה כבירה

(7) ראה על מקרה זה והדומים לו את ספרו של יהודה ברנמן: "הצדקה בישראל, תולדותיה ומוסדותיה", ירושלים תש"ד. פרק י': ר ו ח ה ו א פ י ה ש ל ה צ ד ק ה ה י ש ר א ל י ת, עמ' 134 ואילך.

(8) ידועים המקרים של גבאי-צדקה שעברו אז מבית לבית ודרשו מכל בעל בית שיכניס לקופסה כיסולתו או יוציא ממנה כצרכיו (ראה על זה: Boris D. Bogen, *Jewish Philanthropy*: New York, 1917. 391 p. V. Methods of Fundraising for Jewish Philanthropic Agencies, B. The Pushka Method, p. 39 f.).

כמוסריות זו הבאה לידי בטוי כאן. על ידי כך הושגה קודם כל הדרגה הגבוהה של צדקה אשר עליה חלם הרמב"ם עוד בימי הביניים, שבעל הצדקה לא יכיר את מי שקיבל ממנו עזרה והלה לא ידע את זה שעשה חסד אתו⁹). אולם לא פחות חשוב העקרון אשר לפיו האדם העני הוא הקובע את גודל העזרה הדרושה לו בכדי שיוכל להתקיים בתוך עמו. אין ציבור שהגיע לדרגה מוסרית זו בדאגתו לנצרכיו כציבור זה של יהודי גרמניה ויהודי אירופה המזרחית¹⁰).

מתוך כך הדרך לבידור הנימוקים שבצדקה היהודית. על ארבעה נימוקים יסודיים דובר לעיל הקובעים את פרצופה של הצדקה והמדיניות הסוציאלית אצל אומות העולם: צדקה לטובת האדם העני, צדקה הנעשית מתוך דאגה לשלום החברה, המוגשת לטובתו של התורם והלובשת צורה מוחלטת של מצוה לשם מצוה. ואכן גם בשטח זה דרכנו שלא כדרך הגויים. הצדקה היהודית המסורתית עיניה לא היו לטובת החברה במובן המלה הרגיל. לא להגן על החברה בפני מכת העוני נתכוונה. כי מכה זו — כפי שהודגש כבר — נראתה לה כדבר כמעט הכרחי וזר היה לה מושג המלחמה בעוני ללא קשר עם עזרה לאדם העני. לעומת זאת עיקר גדול היתה בעיניה ה מ צ ו ה שבהגשת העזרה. לא רבות המצוות שערכן כה כביר בחיי ישראל כמצוה זו של צדקה. ועם מצוה זו הופענו על במת ההיסטוריה והיא שלווה אותנו אלפי שנים בחיינו, בארגוננו ואף בפרשת יצירתנו הרוחנית. וכל ישרה אותנו הדמיון המדומה בשטח זה בינינו ובין הנצרות הקדומה שגם היא הדגישה את עקרון הצדקה השכם והערב. שם לא באה הצדקה אלא כתוצאה עקבית מהזלזול בעולם הזה ומשאיפת הגאולה העתידה לבוא בעולם הבא. בעיני הנוצרי הקדום ההון לא היה לו כל ערך מיוחד ומצוה היתה להפטר ממנו על ידי חלוקתו בין עניי הדור, ומה גם שעל ידי כך נפתחה הדרך למלכות השמים. לא כן אצלנו. לא זלזלנו בהון ולא היינו מוכנים לוותר על העולם הזה. הן עוד בתקופה העתיקה חלמנו על היותנו ככוכבי השמים לרוב וכחול זה אשר על שפת הים וחיוב זה של החיים הוא שנשאר אתנו בדורות הבאים. אם היה איפוא מה שהוא בצדקה היהודית מן השאיפה לטובת התורם, הרי השאיפה היתה להאריך את ימיו של המושיט עזרה לאחיו הדל כתגמול על ידי אלהי ישראל (צדקה תציל ממות). ברם, העיקר היתה בכל זאת המצוה לשעצמה; אין היהודי יכול להתקיים בלעדה. מכאן העובדה המזרחית שהציבור היהודי באירופה המזרחית עוד בראשית המאה הנוכחית נתחלק כ ו ל ו לשנים: לנותנים ולמקבלים; מי שלא נזדקק הוא עצמו לעזרת הציבור, חשב לחובתו לתרום את חלקו לצדקה, אף אם לחמו הוא רחוק היה עד למאד מלהיות לחם בטות. ואין זו מצוה דתית בלבד. אכן פרצופה המסורתי בלט עד למאד בדורות הקודמים; ברם

9) מצוטט לפי: Maurice J. Karpf, *Jewish Community Organization in the United States*. New York, 1938. VI. "Poverty and Dependency," p. 69 ff.
10) ראה על מוסד זה של שתי קופסות בגרמניה את הספר: M. Lazarus, *Die Ethik des Judentums*. Frankfurt a. M., 1896, 469 S. Abschnitt I. Die Grundlagen der Sittenlehre. Capitel 1. Von den Quellen der Sittenlehre, § 37. Die Zwei Buechsen; ihre Motive und ihre Erfolge, S. 38 ff.

היא הורגשה ומורגשת עד היום כעיקר גדול אף בין חוגי-עם הרחוקים בדרך כלל מחיי מסורת. הן מצוה זו של צדקה נשמרת בעקשנות רבה אף בארצות בהן הצורך האוביקטיבי בת איגנו מורגש במידה מיוחדת בגלל מעמדם החמרי האיתן של היהודים, כגון בארצות-הברית ובאמריקה הלטינית וגם באירופה המערבית. המוסדות במצוה היא כאן העיקר עד שהיא נהפכת לאינסטינקט השוכן בקרב נשמתו של האדם פנימה.

ולא פחות חשוב היחס בין אדם לאדם הבא לידי בטוי בשטח זה. לא היחס הרגיל של רחמנות, בו אנו נתקלים אצל אומות העולם, הוא הקובע את מהלך העניינים בחיי ישראל. ושוב: בל תטעה אותנו המימרא על ישראל כרחמנים בני רחמנים; לא היסוד התרגשתי-הכללי הכריע אצלנו, אלא היסוד הלאומי. וכן אנו נתקלים כאן בגורם שאין כמעט זכר לו בשטח הצדקה אצל אומות העולם: הלא היא הסולידריות הלאומית הכבירה שקבעה את דרכנו כאן כשם שקבעה בשטחים אחרים. לא עניי עירך, אלא עניי עמך — זה הוא העקרון הראשי בצדקה היהודית. יש בזה משום הגבה לסבות העוני היהודי. כשם שעוני זה בחלקו הגדול נובע לא מסבות אישיות ואף לא מחברתיות-כלליות, אלא מפאת התנאים בהם אנו נתונים בארצות הגולה, כן גם המלחמה נגד העוני לובשת ממילא פרצוף לאומי. אולם נימוק זה, יהיה ערכו אשר יהיה, איגנו העיקרי; הדאגה המיוחדת לאדם העני היא בעת ובעונה אחת התוצאה העקבית של העקרון של כל ישראל ערבים זה לזה. הוא הקובע את החובה להגיש עזרה ליהודי בצרתו, בין אם צרה זו צרה פוליטית היא או צרה כלכלית.

ה

ולפיכך כה קשה היה המעבר אצלנו מצדקה למדיניות סוציאלית; עד היום לא נתקיים במלואו בגבולות היהדות המסורתית. הן מעבר זה קשור בכמה וכמה תנאים, שאף אחד מהם לא היה נתון במסגרת החיים היהודיים. הוא קשור קודם כל בהנחה, אשר לפיה המלחמה בעוני קודמת לעזרה לעניים, כלומר שהעיקר בשטח זה היא לא טובת היחיד, אלא טובת הציבור; הוא קשור שנית במעמדם המתגבר של הגורמים הפומביים הבאים לכתחלה לסייע לצדקה הפרטית, אולם בהמשך הימים הם הקובעים את הנעשה בשטח זה ובגלל גישתם האוביקטיבית הם גם המכריעים במעבר למדיניות סוציאלית¹¹; והוא קשור לבסוף בהופעת הפקיד המומחה כגורם קובע בשטח זה במקום העסקן, שבשבילו הצדקה היא ענין של הרגשה בשורה הראשונה, בעוד אשר בשביל הפקיד זה ענין של עבודה מקצועית.

11 על ערכו המתגבר והולך של המנגנון הפומבי במערכת העזרה הסוציאלית ועל הבעיות הנובעות מתוך כך, ראה את המאמר: Grace Browning, "Public Administration and Human Welfare." *The Social Service Review*, Vol. XXII, Nr. 1, March 1948. The University of Chicago Press, Chicago.

הדורשת הכנה ביחס לדרכיה ולתפקידיה. היהדות המסורתית לא היתה מוכנה לקבל אף אחד מן העקרונות ההם. הטפול באדם העני היה בעיניה מצוה גדולה לכשעצמה והיא לא היתה מוכנה לשאוף למצב בו לא יהיה מקום למצוה זו, כי לא יהיה כבר עוני בעולם. כמו כן היתה למורת-רוחה התערבותה של המדינה, אף אם טובה חמרית היתה צפויה ממנה. מעטים עד למאד היו המוסדות היהודיים ברוסיה הצארית אשר נענו להזמנת הממשלה לקבל את פקוחה וליהנות תמורת זאת מעזרה חמרית חשובה; הם בחרו לשמור על קיומם הבלתי-ליגאלי למחצה ללא עזרה מצד הממשלה, אולם גם ללא פיקוחה. ולא רק בגלל פחד הפקיד הרוסי האנטישמי עשו הממונים על המוסדות אשר עשו, אלא גם בגלל חוסר רצון להיות כפופים למוסד פומבי, אשר גישתו האובייקטיבית בעיני צדקה נראתה כבלתי-רצויה בעיני היהודי המסורתי. וכן נשארה הופעה זו בתקפה עד היום הזה אף בארצות המערב, בהן הציבור היהודי שומר בשבע עינים על מוסדותיו המיוחדים, מבלי להזקק לעזרה הסוציאלית הכללית. הפתוחה בדרך כלל בפני עניי ישראל כשם שהיא פתוחה בפני השאר — כי אין רצון להכנע לגורם פומבי מן החוץ, פן תגרום התערבותו נזק לעניי הציבור היהודי לא רק בשטח העזרה לעניים, אלא גם בשאר השטחים. ואכן פחד זה יש לו על מה להתבסס; ורוסיה המועצתית תוכיח, בה פירוק המוסדות היהודיים לעזרה סוציאלית היה אחד הגורמים החשובים במהלך הטמיעה, האוכלת בכל פה בציבור יהודי¹²).

ואף רעיון הפקיד המומחה הוא למורת רוחה של הצדקה היהודית המסורתית. המנגנון הכביר של צדקה זו במשך מאות ואף אלפים בשנים נתבסס כולו על כוחות מתנדבים מבין טובי הציבור. הם שעשו את הכל החל מגיוס האמצעים וצרכי עזרה וגמר בחלוקתם ובנהלת המוסדות. טיפוס זה של פרנסים וגבאים, אשר הקדישו ממיטב זמנם ומרצם לעבודת הצדקה ללא כל פצוי ובכל זאת ידעו לשמור באמונה על הון הציבור שהופקד בידם עד שמקרים של מעילה כמעט שאינם ידועים בתולדות הצדקה היהודית — גם הוא מציין את הרוח שהיתה שוררת שם. הפקיד המומחה מסמל את מהלך האובייקטיביזציה בצדקה. עבודתו היא על פי רוב יעילה יותר מעבודת עסקן סתם המחוסר השכלה מקצועית; אולם באותו זמן גופא יש בה משום יצירת מרחק בין אדם לאדם, בין הנותן והמקבל¹³). ובחיים היהודיים הבדל זה היה למורת רוחם של שניהם. ולפיכך הצדקה היהודית המסורתית לא קבלה את מרותן של הסיסמות החדשות.

12) על הקשר שבין קיום מוסדות עצמיים של צדקה ועזרה סוציאלית ובין חיים יהודיים שלמים או שלמים-למחצה ראה את מאמרו של יעקב לשצ'נסקי: "אידין סאן וועסן" פאָר באַנד 1946, "אידישער קעמפער", נומער 669, נירנאָרק, סעפט. 27, 1946, ז. 92—108.

13) על ערכו של הפקיד במערכת הצדקה ועל ההשוואה בינו ובין העסקן ראה את הספר: Dr. Sophie Goetze, *Grundlagen und Voraussetzungen der heutigen Wohlfahrtsarbeit*, Berlin, 1933, III. Der Helfer, S. 37-56.

וכן לא היה כאן מקום לסגירת המעגל עליו דובר במבוא הכללי. המהלך הכללי של הענינים בשטח זה התחיל כאמור בשלילה ונסתיים בשלילה; את קיומו של העני שלל מלכתחלה ואת קיום העוני הוא מנסה לשלל כיום. לא כן בחיים היהודיים. לא ידענו תקופה של יחס אכזרי כלפי האדם העני; אולם גם עד כדי רצון להתגבר על מארת העוני לא הגענו ועל כל פנים לא הגיעה לכך היהדות המסורתית. בל נסיק מכאן את המסקנה באלו יהדות זו היתה רואה בעוני הופעה חיובית בעלת ערך בפני עצמה, כפי שעשתה הנצרות הקדומה, וגם — מנקודת ראות אחרת — הבדיוזם. להיפך, היהודי ראה בעוני דבר בלתי־רצוי בהחלט. את כווד המשפט: עני חשוב כמת — יבין מי שיודע מה גדול היה חיוב החיים אצלנו. החיים הם ברכה, המוות הוא אסון, ואם משווים את העני למת, הרי מדגישים בכך את עלבוננו בצורה שכמעט לא תתואר חזקה ממנה. אולם על אף פסק־דין זה, שנחרץ על ידה, לא הגיעה היהדות המסורתית עד כדי מלחמה ברורה נגד תופעת העוני בתור שכזאת. אמנם המוסדות שהוקמו על ידה היה בהם לפעמים קרובות משום גרעין של מדיניות סוציאלית מודרנית; ברם גרעין זה לא הספיק להתפתח לדבר שלם. מקופות גמילות־חסדים הובילה דרך של התפתחות עקבית עד לקואופרציה המודרנית; אחרים התקדמו בכיוון זה, ברם לא אלה שנתנו עוד בימי הבינים את הדחיפה הראשונה להקמת מוסדות אלה ושמרו עליהם במשך מאות בשנים. ממוסדות ביקור־חולים ולינת־הצדק התפתחה העזרה הסוציאלית המודרנית בשטח של בריאות הציבור; ברם עזרה זו לא נתגבשה במידה ראויה לשמה ביהדות המסורתית. דרך ישרה של התפתחות הגיונית הובילה ממוסדות „תלמוד־תורה“ עד בית־הספר הכללי בימינו; ברם מעבר זה לא נתקיים אצלנו בצורה כה ברורה כפי שהוא נעשה במדינות המודרניות. מבלי משים מתעוררת השאלה: איך זה קרה, שציבור אשר ידע לתת דחיפה להקמת מוסדות כה חשובים, לא הסיק את המסקנות ממהלך פעולתם לא רק בכדי להגיש עזרה פחות או יותר ארעית, אלא בכדי להפכם למכשירים יעילים ואולי גם מכריעים במלחמה הכללית בעוני. התשובה המתקבלת ביותר על הדעת היא שהיהדות המסורתית לא היתה מעוניינת בהתפתחות זו. את המשפט „כי לא יחדל אביון מקרב הארץ“ הבינה פשוטו כמשמעו לא רק בשביל התקופה העתיקה, אלא גם בשביל התקופות הבאות, ומה גם שגישה זו התאימה למהלך רעיונותיו והרגשותיו של היהודי הבינוני. מצוות־הצדקה היתה כעיקר בעיניו עד שנהפכה לדבר בעל ערך בפני עצמו. שאין לוותר עליו ואין לשאוף לתנאים בהם מצווה זו עלולה להופיע כמיותרת.

ולפיכך פרשת היחסים בין הצדקה ובין העזרה הסוציאלית מסתדרת אצלנו מתוך קושי יותר רב לאין ערוך מכפי התפתחותה אצל אומות־העולם. אצלן העזרה הסוציאלית המודרנית צמחה ללא קשיים מיוחדים מן הצדקה עד שעברה ברובה הגדול לידי מוסדות פומביים בעוד־אשר הצדקה נשארה בידים פרטיות. ובאותו זמן גופא נתגבש גם היסוד הרעיוני של העזרה הסוציאלית המודרנית; לא רק עזרה

היא מגישה במקרה האינדיבידואלי מתוך חקר מעמיק של טבות הירידה ושל דרכי המלחמה בה, אלא גם תאים חברתיים חדשים היא מנסה להקים במקום אלה שהלכו לאבוד עם מהלך ההתפתחות הכלכלית והחברתית בהשאינם חלל ריק אחריהם; ואף גורמי תיכנון היא מכניסה בשטח זה של חיי הציבור ורפואה היא מנסה להקדים למכה⁽¹⁴⁾. לא כן אצלנו. העזרה הסוציאלית היהודית לא צמחה באופן הרמוני מן הצדקה הקודמת; היא התפתחה מתוך הכרה שבאמצעי הצדקה בלבד לא תפתר בעית העוני היהודי וביחוד לא תפתר בעית אותו העוני הנגרם בגלל ההפליה לרעה לגבי הציבור היהודי ובגלל המבנה המקצועי הבלתי-נורמלי של הציבור היהודי, שגם הוא בחלקו הגדול תוצאת אותה ההפליה; והיא נתקלה למן הרגע הראשון בהתנגדות פחות או יותר גלויה מצד הצדקה המסורתית. בעיה זו של היחסים ההדדיים בין שתי ההופעות בחיי הציבור היהודי לא נפתרה עד הרגע האחרון לקיום הצדקה המסורתית באירופה המזרחית והתיכונית; וכל המאמצים להעביר חלק מן האמצעים העצומים שבידי מוסדות הצדקה לרשות העזרה המודרנית עלו בתוהו. אמנם גם עזרה זו לבשה אצלנו לפעמים קרובות צורה אחרת שלא כצורתה אצל אומות העולם. הדבר המשותף לה עם צורות העזרה הכללית היא שאיפתה להעמיד את האדם העני על רגליו מתוך תכנית ברורה ומחושבת לפרטיה ובכוחותיו של הפקיד המומחה, אולם לעומת זאת לא נסתמן כאן וגם לא יכול היה להסתמן המעבר של העזרה הסוציאלית מידיים פרטיות לידי המדינה ולא נסתמנה אלא במידה מועטה האובייקטיביזציה של העבודה. כלומר העברת נקודת-הכובד מן האדם העני להופעות העוני ללא קשר בלתי-אמצעי עם היחיד. עד היום הגורם המכריע בשטח העזרה הסוציאלית היהודית היא החברה הפרטית, אשר היחס בינה ובין היחיד הוא ממילא יותר אמיץ מאשר היחס בין המוסד הפומבי ובין האדם הנתמך על ידו; ועד היום האינסטיטוציות בשטח זה של הפעולה הציבורית היא אצלנו לאין ערוך יותר גדולה מאשר אצל אומות העולם. די להעניף עין על המנגנון הכביר של העזרה הסוציאלית היהודית בארצות הברית, בכדי להבין את העובדה הזאת. הציבור היהודי מנסה בדרך זו לשמור ויהא גם במידת-מה ומתוך שנוי-צורה על המסורת של הדורות הקודמים.

ברם פרק זה של מדיניות יהודית סוציאלית בצורתה הנוכחית בא"י וגם בארצות הגולה, זקוק למחקר בפני עצמו, ולא לכך נתכוון המאמר הנוכחי. ואשר לצדקה היהודית, התאור שניתן כאן הוא כאמור בחלקו הגדול ענין של היסטוריה בלבד. ההתפתחות שעברה עלינו בדור הנוכחי ובדור הקודם: כניסת היהדות באירופה המזרחית להיקף של משטר סוציאליסטי או סוציאליסטי-למחצה; התגבשות היהדות הגדולה והמבוססת במובן כלכלי בארצות המערב; וחורבן יהודי פולין,

(14) ראה על יסודות חדשים אלה שבעזרה הסוציאלית: Philip Klein, "Social Theory of Professional Social Work." *Contemporary Social Theory*, edited by Harry Elmer Barnes and Howard Becker, New York and London, 1940, p. 759-792.

וליתא ובסרביה — כל אלה בטלו, או לכל הפחות צמצמו במדה רבה, את ההופעות המיוחדות של העוני היהודי ושל דרכי המלחמה בו; נעלם הקבצן היהודי ונעלם הציבור שידע לדאוג לו במידה כה־מיוחדת, כפי שעשו זאת יהודי אירופה המזרחית. התפקיד העיקרי, בפניו אנו ניצבים כיום, הוא לדאוג לכך שפרק זה, המענין והחשוב מנקודת־ראות סוציולוגית כללית ומנקודת־ראות המחקר היהודי החברתי גם יחד, לא ילך לאבוד אצלנו, אלא שישאר בגנזי המחשבה האנושית על מבנהו המיוחד ועל קויו האפייניים. כמה וכמה נסיונות נעשו לתאר את התפתחות הצדקה בישראל ואת דרכי פעולתה כפי ערכה הכביר בחיי האומה. ברם לא רבים הספיקו לחדור לעמקי הבעיה לאור המחשבה הסוציולוגית המודרנית, ועוד יש לעשות כהנה וכהנה עד שנזכה לתוצאות ההולמות את ערך הנושא.

אוטוביוגרפיה

(המשך)

מאת רב צעיר

קני מצד אבי, ר' יצחק אייזיק, היה טיפוס שונה לגמרי מזה של זקני מצד אמי. הוא היה עניו וצנוע כאבי, אוהב שלום ורודף שלום, והיה מתגאה מאד ביחס אבותיו. ממנו שמעתי כל האגדות וכל המעשיות שהיו מתהלכות במשפחה על מה שאירע לאבות אבותינו ולכל שלשלת היוחסין שלנו. זקני היה זוכר את שמותיהם ומעשיהם של כמה דורות לפניו. הוא היה מתהדר בשלשלת היוחסין שלנו שהגיעה לפי דבריו, עד דוד המלך. והדבר הוא פשוט. לפי דבריו צריך להמשיך את היוחסין עד בעל סדר הדורות וזה עולה עד יוחנן הסנדלר, ומזה עד ר' יהודה הנשיא, שיחסו נמשך מדוד המלך. בומן האחרון הוציא אחד מבני משפחתנו בא"י, מר ריבלין, את ספר היוחסין של משפחתנו, שהשלשלת שלה נמשכת עד ר' משה קרעמר דודו של הגאון מווילנא — וממנו ולמטה ששה דורות עד לאבי, לזקני ולאבי היו ידועים כל המאורעות של משפחתנו — של ר' גרשון משקלאוו וצאצאיו — וגם מצד האמהות, הדברים שאני מזכיר כאן דרך אגב, מה שאירע להם, רובם שמעתי מפיו, אולם מן ר' גרשון ומעלה עד ר' משה קרעמר והגאון מווילנא איני יודע ואף לא שמעתי עליהם מזקני זולת שמותיהם שזכרו בספר היוחסין של ריבלין, שאף הוא אינו מזכיר אלא את שמותיהם הערטייליים בלבד, אבל לא את מעשיהם ופעולותיהם.

זקני זה היה בעצם פלג גופא, כי היה הולך כל ימיו אחר אשתו חיה פרידה בת ר' יוחנן דייק' מפאלאצק, שהזכרתיו למעלה. והיא היתה עקרת הבית, תגרנית וסחרנית, שהיתה מפרנסת את בעלה, אף על פי שזקני היה טוען כל ימיו שלא שלמו לו את הנדוניה שהכתיחו לו. הם נישאו כשהוא היה בן י"ד והיא בת י"ג. זקנתי זו, שהיתה נוצה עם פנים קטנים ומצומקים כבת עשר, היתה בעלת מרץ יוצא מהכלל ותמיד היתה מחליפה את טיב מסחרה, זבין וזבין תגרא איקרא, וכן גם את מקום מושבה ודירתה, והלכה מעיר לעיר והיתה נוסעת למרחקים למקום שאין מכירים אותה והתחילה שם איזה מסחר וקנין שהיה נדמה לה כי תתעשר ממנו ומשכה את בעלה אחריה, עד שנתברר שלא דוברים ולא יער והלכה למקום אחר, ובינתיים נעשה הוא למלמד באותו מקום, עד שהתחילה לסחור במקום אחר וקראה לי לבוא

והוא עזב את המלמדות ובא, וכך חוזר חלילה. פעם היה מעשה, שהיא היתה מעוברת וקרבה ימיה ללדת, אבל כפי שהיה יריד בעיר רחוקה, לא השגיחה במצבה וגסעה בעגלה מלאה תבן ומספוא, והנה כרעה ללדת וילדה נער בעגלה, ואז מסרה את הנער לאשה יהודית מינקת שנמצאה שם בדרך ובעצמה המשיכה את נסיעתה ליריד. בחזירתה באה לקחת את הילד ונדמה לה, כי החליפוהו באחר. הביאה את האשה אל הרב וגלגלה עליה שבועה ולא רצתה לקבל אותו. לאחר כמה שבועות חמורות של המינקת, שהילד הוא ילדה, הסכימה לקבלה, אבל אף על פי כן לא יצא החשד מלבה ושנאה את הילד ולא החזיקה אותו אצלה, אלא מסרה אותו למי שהוא לגדלו. דבר זה סיפרה לי זקנתי בעצמה שהיתה דרה בביתי בסוף ימיה, ועוד סיפרה לי, כשבאה פעם לראות את הילד אצל המחנכים כשגדל וכבר היה מדבר דברי חכמה, כי היה פיקח לפי דבריה, אמר לה הנער: למה באת לראותני, הלא את שונאת אותי. סוף דבר היה שהילד מת בגיל חמש או שש וכל ימיה, עד זיקנה ושיבה, היתה זקנתי מאמינה, שהחליפו לה את הילד באחר. היא בכלל לא גידלה את בניה ולא שמה אליהם לב, כי היתה טרודה במסחרה. גם אבי נתחנך בישיבות מילדותו ולא ראה את הוריו מיום שעזב אותם בילדותו עד שיצאו רוב שנותיו. אני פגשתי אותם בימי חיי בעיר מולדתי שעביו כשהייתי כבר בחור בן שש-עשרה או שבע-עשרה, כשבאו לראות אותנו בפעם הראשונה ואף ביאה זו שלהם היתה לשם איזה "מסחר" שחשבו ליסד בעירנו ולא עלה הדבר בידם.

אני זוכר, שרצתי לקראת העגלה שהביאה אותם לביתנו בלב דופק מלא שמחה והתפעלות שזכיתי לראות את הסבא והסבתה שכל כך הרבה חשבתי עליהם, והכינותי לעצמי את הדברים שעלי להגיד להם, והנה קפצה מעל העגלה בזריזות אשה גוצה, ואחרי אשר מלמלה איזה דברים כבושים לסבא, שלא הספיק עדין לרדת, ואחרי אשר חיפשה שם איזה שק עם מתנות אשר הביאה, צמוקים ושקדים, פנתה אלי — כשכבר הייתי מוכן לחבקה ולנשקה, והיא לא נשקה לי ואף לא נתנה לי את ידה, שהרי אני כבר בחור גדול ואין זה מן הנימוס לתת יד לבחור — הביטה עלי ומדדה אותי מכף רגלי ועד ראשי ואמרה לי בנעימות ובחן: אתה בודאי חיים, כבר ב"ה בחור גדול, ראוי לחופה, ואומרים עליך שאתה בחור למדן, ברוך השם.

בשנות ילדותי היה נקרא זקני זה בפי הכל בשם "דער קרעמענטשוגער זיידע", אחר כך, כשעבר לחרסון — שינו את שמו לכינוי "דער כערסאנער זיידע". המכתבים שהיו מתקבלים מזקני פעם או פעמיים בשנה היו מאורעות גדולים בחיי, הוא היה כותב באותיות מחוטבות ויפות כמו אותיות דפוס ובשורות ישרות ומהוקצעות. המכתב הראשון שכתבתי לזקני כשהייתי עדיין בחדר היה על פי מסירת הקולמוס של מורי שמואל הקטן, שבחר בשבילי כמה מליצות מפסוקי תנ"ך הקרובות לענין, או סתם מליצות, וזקני שהיה גם כן מליץ נפלא היה משיב על המכתבים גם כן במליצות של פסוקי תנ"ך, כי היה מאמין שאני בעצמי הוא הכותב ופנה אלי כאל גדול.

כשנה או שנתיים לפני בואו של אבי-אבי להתראות אתנו חדל לכתוב לגמרי, ואבי היה דואג למה אין "והשיב" מאביו. שלחו כמה מכתבים ובאה תשובה קצרה.

שהוא טרוד בענין חשוב מאד הנוגע להצלחת כל המשפחה כולה, שעל ידי העסק שהתחיל תעלה כל המשפחה אי"ה מעלה מעלה ותצא מאפלה לאורה ומעניות לעשירות ולעפרות־זהב, והוא מבקש, לכן, שנודיין בסבלנות ועוד מעט והדבר יתגלה והכל אתי שפיר אי"ה. מובן שאנחנו לא הזדיינו בסבלנות והיינו "בוערים" מתקוה ומחכים בכליון עינים ליום הגדול ההוא. והנה בא היום ונתקבלה עליידי הדואר חבילה כאחריות. בחבילה היה קונטרס ומלמעלה היה מכתב גלוי, שבו היה כתוב, שישמרו את הדבר בסוד ושלא יקראו את הקונטרס אלא זקני ואבי, ובסוף המכתב היה כתוב, שהוא מתיר גם לי לקרוא את הקונטרס, ועצם הקונטרס היה חבוש וארוז מעטפה בתוך מעטפה ותתום בשעורה. נכנסנו — זקני ואבי ואני — לחדר מיוחד ופתחנו בזריזות את המעטפה והתחלנו לקרוא את הקונטרס. והנה נתגלה שזהו העתק מן החיבור שכתב על התישבות היהודים בארגנטינה, שיסד הבארון הירש. בחיבור זה הוכיח מכמה פסוקים בתנ"ך, כגון "והולכתיה המדבר", ומכמה אגדות חז"ל, שזו היא "אתחלתא דגאולה", והברון הירש הוא שליח מאת ה' לעורר את הגאולה. כמו שנאמר וכו'. אבל מה זה שייך למשפחה? — הוא שלח את הקונטרס הזה לבארון הירש בעצמו, ובכן כשהבארון יקרא על ידי מתרגמים את הקונטרס הזה ויראה "באותות ובמופתים" שהוא בבחינת משיח, אז בודאי ישלח איש עתי להביא אליו את מחבר הדברים הללו ויעלהו מעלה מעלה ויעשירונו עושר רב אותו ואת כל משפחתו. והוא מחכה איפוא עד שיתרגמו את הקונטרס ועד שיבוא ממנו "והשיב", שבודאי יתקבל בקרוב. ולעת עתה הוא מבקש שישמרו את הדבר בסודי סודות, שלא יתגלה בחוץ, כי מי יודע אפשר מי שהוא יגלה את הדברים וימסרם בשם עצמו לבארון.

כשגמר זקני לקרוא את הקונטרס אמר רק זאת: "אלטער נאך" ("טיפש זקן"). אבל אבי שמר את הדבר בלבו, שהרי סוף סוף הפסוקים מוכיחים בחוש שדברים בגו ואי אפשר שאיש חכם כהבארון לא ישים לב לדברים כאלה. אני הייתי מיואש לאחר שבנתי כמה היכולות על הנס שיבוא ועל עפרות הזהב, ובכלל הייתי יותר נוטה לארץ־ישראל לאחר שקראתי את המאמרים הארוכים של סוקולוב ב"הצפירה" על ארגנטינה וארץ־ישראל, וכל הענין לא מצא חן בעיני, אף אילו היה הבארון מסכים לכל ההוכחות של הפסוקים. סוף דבר היה שלא בא שום "והשיב" מן הברון וכל הענין היה עורבא פרח, ואף הסבא לא זכר עוד את הדבר, כי התבייש כנראה בחלום שחלם על אחרים לאחר שנתגלה לו "הפתרון", וכל הענין נשתתק.

לאחר שהכרתי את זקני זה, שהיה בעל מחשבות והיו לו קצת ידיעות במחקר ובהיות העולם, הייתי מתפלל על דמיונותיו ועל חלומותיו. אבל הסברתי זאת לעצמי על ידי כך שהוא היה שואף כל ימיו לצאת מעבדות של הסבתא לחירות, כי כל ימי חייו היה מצפה לשכר אשתו הסחרנית והתגרנית, שהיתה מטלטלת אותו טלטלת גבר מעיר לעיר וממדינה למדינה. והוא ביקש בסוף ימיו מנוחה וגם השתוקק להראות לה, שגם הוא "איש", שעלה לגדולה בזכות עצמו ואז כבר לא תשלוט אשתו עליו, אבל חלמו זה לא נתגשם לעולם, והוא נשאר כל ימיו תחת שלטון אשתו, כי אף כשנעשה בחרסון בעל־מפרנס בעצמו, שהיה שם ראש ישיבה או תלמוד־תורה,

היה זה גם כן במקצת בזכות אשתו, שהיתה בת אחותה של אשת ר' זלמן פינסקר, הרב דמתא.

בסוף ימיהם באו להשתקע בשעביז ואף שם פתחה הסבתא חנות בשותפות עם אחד מאחי זסופם ששני השותפים יצאו וידיהם על ראשם בזמן קצר. זקני לא האריך ימים ומת והסבתא באה אלי לאודיסה והתישבה בביתי ונהגה נשיאותה ברמה, הוציאה פקודות ונתנה עצות, וזריזותה לא עזבה אותה אף לרגע, כי היתה הולכת בכל יום ברגל למולדזונקה מהלך כמה מילים לראות את בתה שהיתה גרה שם, "לראות אם הכל בסדר", אבל פתאום החליטה לעזוב את אודיסה ולשוב לקבר אבות, כלומר לקבר בעלה, להיות קבורה על ידו. לא הועילו לנו כל ההפצרות שהפצרנו בה לשבת בביתנו במנוחה, כי הילדים אהבו אותה, האשה הקטנה והזריזה הזאת לא היתה יכולה לשבת במנוחה. החשק לטלטול ולעגלות, שאיני יודע ממי ירשה אותו, לא נתן לה מנוחה. אבל כנראה, ירשתי אני ממנה את החשק הזה, כשמתה נתגלה לנו, שהיתה בת תשעים והיא העלימה מאתנו בדיוק עשר שנים.

(המשך יבוא)

הבורח

מאת הלל בבלי

תקום יונה לברח
תרשישה מלקני ה'
(יונה א', ג')

יִרְאֵמִי זַעַם קִרְבָּתְךָ, אֱלִימָעוּז!
קִלְצָעִדִּים אֲנִי נִקְלָע, עָלֶה נִדָּף,
בְּעוֹלָמְךָ רַב הַזְמָרָה וְהַעֲנוּת,
מִקְשִׁיב לְרַחֲשֵׁי בְּרָאשִׁית נְעוּר יוֹסִיּוֹם,
סוֹקֵר בְּעֵין מַחֲבָה, עֵין אֲהָבָה,
אֶת אֶרֶץ אִישׁ וְאִישׁ, אֶת כֶּסֶל נִפְתּוּלָיו
וְלִפְתָּע יִהְלֹמֵנִי סַעַר חֲזוֹקָה,
יִקְדִּיר שָׁמַי, יִשְׁחִית חֲמֻדַּת הָאֲדָמָה
וַיֵּצֵא מִשָּׂא יָגוֹן וְשִׁמְמוֹן.
אֲהַבְתִּי הָאָדָם עַל כָּל תְּהַפּוּכוֹתָיו—
אֵיכָכָה אֲנִיבְלוּ, אֲשׁוּר אֶת אַחֲרִיתוֹ?
נִפְשֵׁי עוֹרְנָה מֵאֵז חֲבֵשׁ פִּצְעֵי אָנוּשׁ,
לְמִזְג לֹא כּוֹס־שִׁמְחָה תִּמְתִּיק מְרוּרוֹת יוֹמוֹ,
לְשִׁיר לֹא שִׁיר־פְּדוּתוֹ וְהִרְעִיעֲתִידוֹ—
אֵיכָכָה אֲנִיבְלָל עַל רֹאשׁ דָּוָה וְשַׁח
אֶת רַעְמֵי דְבָרְךָ, אֵל נִקְמוֹת?

יִרְאֵמִי רוֹחַד הַנֶּקֶד בִּי, אֱלֹהִי,
יִגְרֹתִי אֶת נִפְשִׁי פֶּן אֲחַכְכֵּשׁ לְבִרְאָדָם.
אֵי מַחֲסֶה לִּי אֶסְתַּר בּוֹ מַעֲצָמִי?—
טוֹב כִּי אֶרְחַק מֵעִיר וּמֵתִים אֲשֶׁר אֲהַב,
טוֹב כִּי לֹא אֲחֹז הָאָדָם וְתַעֲלוּלָיו
וְתוֹכַחְתִּי תַחֲנוּק בִּי טָרָם תִּתְפָּרֵץ.

ידעתי אין מפלט. דרך בי התוה מראש,
 ואם גם אשט מקנו אליו אחר תמיד,
 אך לבבי, נפתח לשיר כל חי תוסס,
 מאין בי ומפקד: קום והכנע תזון,
 בסער-גדודים, בגללים טבעו!
 אימה והנה קלעוני ברשתן,
 אחוז שתיקו בן אסתר מתחום לתחום.
 כגבר בי פחד-אלהים בן תעצם
 ותחלקח בי התשוקה אל הוד-תבל
 וקסם של מראות-חלוף ירנין לבי.
 מתוך חלום-השכרון: יש חוף רחוק,
 יש נוף-שלנה אליו אחתר, אליו אכרח;
 אור-העולם יזרם תוכי ויתלבלב
 וקול-שדי יזל כטל, לא ידובב.

בצל האנונימיות*

(למלאת ט"ו שנים לפטירתו של ח. נ. ביאליק)

מאת ד"ר צבי וויסלבסקי

ולא חושש הייתי שמא יאמרו יהירות נזרקה בי (כידוע, קשה יהירות קיבוצית מיהירות אישית-פרטית). הייתי פותח את מאמרי זה על ביאליק, ליום מלאת ט"ו שנים לפטירתו, בדברים הבאים: סימן טוב הוא לדורנו בספרות העברית שלא ניטלה ממנו נאה שביראות, היא יראת-הכבוד, בפני הדמות המרכזית של השירה העברית החדשה. גדולה יראת-הכבוד שהיא נותנת חיים ועמידה לשומריה, ליחיד, לעם ולתרבות כולה, לא זה בלבד שלא נשכחה תורת-רגל לקברו, כדברת משורר גדול לרוסים ולעולם, שחגגו את זכרונו לפני זמן מועט, אלא, זהו העיקר — לא נשכחה תורת העין, תורת המוחין, וגדולה שבתורות — תורת הלב ובינת הלב במסכת החיה של יצירת ביאליק, המפעמת במוכר ובסתום, ביודעים ובלא יודעים, את כל התאמצות הלב והשכל של היהדות החדשה, זו התאמצות שאין כמותה לעוצם, לכשלונות הכרה ולברכות חסד, ולתקוות גדולות לעתיד לבוא.

בואו וראו: דווקא השנים האחרונות שלא היו כמותן לשפע של יסורים ולפריחה של תקוות, שנטלו את כל כוחה של הויתנו ועשייתנו, הביאו לנו מחקרים חשובים על ביאליק ועולמו: לפנינו עבודתו הגדולה, פרי שקידה רבה בלתי פוסקת ומסירות-הנפש שבאהבה לנושאו, חיבורו של פ. לחובר ז"ל, וייבדל לחיים ארוכים ורבייתנובה יעקב פייכמן, שהעניק לנו בתנועת-חן, כדרכו, ספר שכולו שירה, שכן כתוב הוא בידי משורר ובידי בן-לוויה בפרשיות גדולות של ספרותנו החדשה, בקרוב יצא ספרו של קלזנר, שהיה ראשון למברכים בקול, בשם ומלכות, על הנס שנעשה לישראל בשירתו של ביאליק, ורבים הם לאין ספור חיבורים-סיורים בערוגה פלוגית ואלמונית של שירתו והגותו, ומובטחני שהללו ירבו וילכו, יחשפו את הסתום, יגלו יתר גילוי את המגולה מכבר, יעמיקו את מענינותיו בכל הרשויות שבהן התהלכה רוחו הערה, שהיתה רגישה ונרמזת לכל ניצ וניצ של הלב העברי והשכל העברי, ותהא נא הרשות נתונה להביע את התקוה, שלא רק הדור אשר "ידע" את ביאליק, נשם אויר-נשמות שלו, אלא גם הבאים אחריו, שאין לפניהם אלא אותיות

(*) נתקבל באיחור-זמן. — הסערכת.

דוכבות אלה של הכרכים המועטים של יצירתו, יצמידו את שפתותיהם למעין השירה הזכה, יסמיכו את הוויתם הם על יסוריה של עצמה ועל ששונותיה של עצמה להוויתו, ירתיקו את הגותם להגותו. דומנו: לא ברכה לבטלה היא — אשרינו שלא ניטלה מאתנו יראת-הכבוד בדור של שבירת לוחות-חיים ודעת, של זלוול בערכים, ערכי עולם, ובעיטה במורשת.

ברצוני למתוח חוט רעיוני, ולחרוז עליו כמה הרהורים על דברים שבהיקף של ביאליק ולא שבמרכו, היא שירתו. יודעני יפה, שכל שאר גילויים בחיים ובמחשבה שלו אינם אלא בני-לוויה לשירה הגדולה. ברם, אף הטפלות שלו הם כעיקר, ולא רק עליו אלא גם עלינו. אוי להם לבריות מעלבונם של עיקרי הליכות עולם ומחשבת-עולם, שנעשים עליהם תחילה כטיפילות וסופם מתגלגלים בטיפלות, ואשרי מי שטפלותיו נעשות לו כעיקר. מגופו של עולם ערג ביאליק בכל הגה, בכל הרהור חולף, בכל מדרש ארצי שהיה דורש ברבים, בחבורות קטנות, וביחיד, בכל תהייה בעולם ועל העולם, וכל שיוצא מגופו של עולם לגופו של עולם חוזר. כל הגופים נמשכים אל מרכז האדמה, וכל נימה של אישיות גדולה בחיים וברוח מן המרכז היא באה ואל המרכז היא נמשכת.

ברצוני לעמוד כאן על האנונימיות שבשאיפת ביאליק, מכיוון שלא ניתנה לו זו במישרים, עמד וגלגל אותה בכמה גבישי-מחשבה מעולים של תרבותו החדשה. גרמזתי לכך בנאום אחד שנאם ביאליק באודיסה בשנת תרע"ט לכבודו של משורר עברי, בו דרש כדרכו בגושי-מחשבה ובהברקות של שירה מזהירה על האנונימיות שבכל שירה אמתית ונאמנה לאלהיה. לא שמעתיו חוזר לאותם דברים, אבל מובטחני שרעיון זה לא פסק מלהתדפק על שערי לכו. שכן לא נצנץ עראי הוא של משורר התוהה על מקורה של השירה, אלא חוט של הגות מאומצת, שתחילתה במעמקי מעמקה של הויתו, משוך על כמה חזיונות גדולים בחייו וביצירתו. נתבונן בהם כסדרם, כפי שעלו לפני, ובחטוף וברמזיה.

„צנח לו זלול על גדר ויגם כה ישן אנכי; נשל הפרי — ומה לי ולגזעי, ומה לי ולשוכי“ — דברים אלה מסמלים את המשבר הגדול שחל בנפשו של המשורר, משבר מכון בכולו כנגד משבר גדול בנפש הישראלית ובמעמדה אותם ימים בעולם. האינדיבידואליזמוס הישראלי על שתי צורותיו, שעלו הן מתוך התפתחות-פנים של הויתו והן מתוך השתלשלות כוחות-חוץ והשפעתם באונס ובאהבה על ישראל וחיו, על ישראל והגיגיו, אינדיבידואליזמוס זה נתערער בתכלית הערער ולא היתה לו תקנה. עמד המשורר ואחז בטלית שנתעטפו בה דורות מישראל, והיא טלית האנונימיות.

קשה שבאונאות — אמרו — אונאת עצמו. לוקים בה רוב הבריות: קטנים שבהם, בינונים שבהם, ואפילו גדולים שביניהם. אפשר ובאה היא לתקנתם של בני-אדם, שלא יהיו נפגעים קשה מפגיעתם של מכשולי החיים, גדריהם וסיגיהם. ומועטים הם מאד הלוקים באונאת-עצמו הפוכה, ואם נתפס לה גדול באמת בכוחות-

נפש ורוח — הרי אונאת-עצמו זו עשויה להתגלגל בטרגיות גדולה, ואף היא מתכונת הגדלות שבה. במאה הי"ט חי אחד מן האישים הגדולים ביותר של הדורות האחרונים, ושמו קירקגור, זה שנעשה ראש לאסכולות פילוסופיות שונות בימינו ודורשים בהן למדנים ועמי הארץ כנהוג. והוא שאמר על עצמו: "מימי נעורי הראשונים שריו הייתי בסתירה: על אחרים נראיתי מוכשר להפליא, אולם במעמקי גפשי ידעתי, שלא אצלח לשום דבר". המצוי אצל פרשת חייו ולבטיו של טולסטוי ודאי ימצא רמזים לביטול-היש של עצמו בפני ההויה הגדולה, שהיה חוקף אותו מזמן לזמן. ביטול-היש שנשמכה לו חולשה איומה, שברון לב. ברם אצל קירקגור היה "ביטול-היש" הזה לגבי עצמו קבע, פרנסת יומו וערביו, מקור להגות כבדה ומיוראה על גורלו של אדם בפני ההויה, בפני האלהים. זכה ישראל שמשוררו הגדול ביותר בדורות החדשים, ומי יודע אם בהללו בלבד, לקה לקות זו: אחרים ראו בו גדול הגדולים, לרגש, למחשבה, לשידוד גורלנו ומערכות חיינו, והוא ראה עצמו "איש תמים ופשוט ועיף וחלש". והיתה ענוה זו לא עיטורי נפש של משורר הרואה ללבם של דברים, לחולשה של כל גבורה, לשברון כל מאמץ, לכליון של כל שאיפת כבירים ומאוי ענקים, לא כחינת נשמה יתירה של שבת, של יתר התרוננות, אלא כל מהותה של שירתו והגותו טבועה היתה במטבע זו של תורה גדולה, שסוליתה ענוה וכתרה יראה. ענוה עמוקה, ישותית, היא מידת כל המידות שבו, היא מקור הויותו, והיראה, יראת החובה הגדולה, המטלה העצומה, כתרה, אישיות ענותנית זו מטבעה, היא שהועמדה בפומבון הגדול של חיי העם, שנשתבשו דרכיו, ושל אומה, שנתערבבו שביליה. החוץ קרא לו בקול רם משתק את כל שאר הקולות, ומבפנים שפעה ענוה גדולה, הקר שברון לב של משורר אמת, שחולשתו — גבורתו, כשלונו — נצחונו.

אמרנו: האינדיבידואליזמוס הישראלי על שתי צורותיו נתערער ערער שאין לו תקנה. מתכוון אני כלפי האינדיבידואליזמוס של שוויון בני אדם מכאן, זה שהביא לידי דימוקרטיזציה של החיים, לידי ביטול יתר זכויות של מעמדות בני עלייה, כלפי האינדיבידואליזמוס המוסרי, הדן כל אדם במידה שוה, שהכל בנים למקום, לטבע, לאבות, שכולם בני חורין הם מאנסם של כוחות-חברה, תורות מורשה, משעבודם לצורות מחשבה שעברה שעתם, להרגשות שנתבלו, לאמונות ודיעות שניטלה או נתערערה מרותן, ואינן מתקיימות אלא בזכותן של מסורת ומורשה לבד. ואינדיבידואליזמוס של יחידות מכאן, זה שצץ ועלה בימי הרומנטיקה בתחילת המאה הי"ט ותפס את הלבבות בעיקר עם עלייתו של ניטשה, זה נצר אחרון של הרומנטיות. והוא ששונה: לא האחידות היא העיקר אלא היחידות, לא השוויון של בני אדם בחיים ובמחשבה, לא חירותם מברחן של חובות, משעבודן להליכות-חיים קבועות וכובלות, הם העיקר, אלא השוני שביניהם, זה המבדיל בין פרצוף לפרצוף, בין הויה אנושית לחברתה. יפה היה אינדיבידואליזמוס ראשון בבואו לישראל לניתוק כבלים, לקריעת חלונות לעולם — להנאה מכל ראית עיין, מכל גשימת אויר בעולמו של הקב"ה, והו פריה הנאה ביותר של ההשכלה העברית — בת לזיתה של האמנסיפציה בפועל ובחזון.

ואף אינדיבידואליסמוס שני, הרואה את מהותו ואת ערכו של האדם בשוני שבו או בייחודו, שנתרכב הרכבה מיוחדת במינה עם עלייתה של הלאומיות על שמים של אירופה ביחוד, אף הוא נכנס לבית ישראל, תפס את לבם של בני העלייה שבנו, ואף הוא פגע בהויה ההיסטורית של ישראל, המשווה שווים ומטשטשת הבדלים בגינה של אחדות היסטורית, הבולעת את כל הייחודים ועושה את כל הפרטים כולם, על היותם השונה והמיוחדת, עיסה להויה ההיסטורית, העמית, המעסה את היחידים בכל דור ודור ורוצפת אותם לתהליכה הכבד והכובל.

משבר זה שבא על ביטוי הגדול ב"צנח לו זלזל" (אגב: כלום נתן מי שהוא את דעתו על הסמיכות הפנימית של שיר זה לפרק בתהלים: "אלי אלי למה עזבתני", על הודיתו העמוקה: כך בטחו אבותינו בטחו ותפלטמו" וכו') — ואחר כך: "ואנכי תולעת ולא איש", — מחסיות ראשונה מכאן ותלישות גמורה מכאן?), זה צער עמוק מכל עומק על בדידותו של אדם, שנעקר משרשיו, מד' אמות שהעניקה ההויה הקבוצית מכאן ובכפה השמימית, המסורתית מכאן — עשוי היה הוא עצמו לשמש מקור לשירה אדירה, לשירה אנושית, לתפלה זכה, שכן מי כמוהו לכלים, ליכולת של ביטוי, מי כמוהו למלאכת מחשבת מושלמת! הכרת האפסות, הרגשת החולשה בפני ההויה הגדולה — הרי זה מקור ראשון וגדול לשירת-הלב המגעת עד שערי שמים, הפותחת את שערי הלב על כל עומקי עומקיו, וכשנסמכת להרגשה זו יכולת שירית רבה ובאה על תיקונה, על ביצועה בשירה גדולה, השירה הלירית של ביאליק קרובה היתה קורבה גדולה למפנה זה, וגצים גצים יצאו מתחת הפטיש הגדול הזה — גבישי שירה אדירה על חולשה ועייפות ושברון לב ודכדוך נפש — סלתה של כל ליריקה אמתית, ברם, עיקרו של מפנה זה נתכוון כלפי טליתה של כנסת ישראל, כאמור, ובאה על גילוייה בארבעה דברים: בשירת עם (שירי עם), בשאיפת הכינוס ועשייתו (ספר האגדה, שירת ימי הביניים), "הנוסח", הלשון, שדמות ישראל נתכנסו זלזלים שצנחו מן הגזע הקדמון, ואלה שזכו לחיים, אין חיותם מאייכה ימים ואינה מעמידה פירות ולדות. הבה ונתרפק על הגזע הקדמוני: מחסה הוא מפני סגירתו של עולם, מגן הוא מפני זלעפות הרוחות הצוננים של העולם. עולם חוץ לא קבל את האינדיבידואליסמוס הישראלי, את ההתפרקות מן הערבות הקיבוצית, לא דן את האדם מישראל דין גרגיר עצמאי, שאחריותו בו, כשלזנו בו והישגו בו; הערבות הישראלית, הקבוצית, בעינה עמדה, וניטל כל טעמו של אינדיבידואליסמוס ראשון בישראל. ברם, אף השני נסדק במקום הלב, ושמא יש תקנה לו לבית זה, הרעוע, שבניו המוכשרים עזבוהו ("כולם נשא הרוח, כולם סחף האור"), בעולמו של ישראל התחילו מהלכות — בהשפעת התנועה הלאומית — דעות ואמונות בדבר רוח-העם, רוח האומה, וכו', ואף בעולם זה נתקבלה — בהשפעתו של רנ"ק, אחד-העם — דעתו של היגל על רוח העמים הנפרדים, שכל אחד מן העמים ו"עקרונם" שלו, ואין תהליכה של ההיסטוריה האנושית אלא יציאת רוח אחד וכניסתו של רוח שני, בחינת רשות-רוח יוצאת ורשות אחת באה ודוחקת את חברתה. אידיאליסטים שביניהם מטעימים את הרוח של העם,

פשטנים שבהם מטעימים ע ל ה ע ס, החי, היוצר, במקובץ; ואין מן הצורך לפרט כאן בענין זה. דיינו לאמר, שבישראל נתפלגו הללו התפלגות לשון, התכוונות רוחנית וכו'. — שירת עם — אחת החובות הגדולות והתקוות הגדולות של ספרות העולם. וביחוד מיום שנסמכה לכיסופי עם עשייה לאומית-מדינית של העמים הקטנים המשועבדים. ביאליק פנה לשירי-עם, עטף אותם עיטוף לאומי-היסטורי מכאן, וחשל אותם בפטישו החזק מכאן. יסוד זה של השירה העממית לא היה זר לו אף לפני שנדרש אליו במפורש.

הליריקה הצרופה שלו, האישית ביותר, היא גם העממית ביותר. "הכניסיני תחת כנף" הוא שיר עממי בכולו: על ערגונו, על כיסופיו, ואף, וזהו העיקר, על ביטוי הפשוט שאין פשוט אחריו. סח לי משורר עברי אחד, היאך שקוד היה להטעים לסופרי ארצו (שלא מבני ישראל) מטעמה של שירת ביאליק, ולא עלה בידו. ניסה בשירי זעם, אמרו: גדול הזעם וגדולים הימנו גורמי הזעם. גדולה נבואה מודרנית זו — גדולה הימנה נבואה ראשונה קדמונית. עמד ותרגם בפניהם שירי-עם אחדים; נשתנו פניהם של השומעים. כאן הרגישו משהו חדש, משהו משירת עם שונה בגורל, בשאיפות-חיים. לא מפיהם אנו חיים — אבל עדות היא, שלא היו שירי-עם אלה משום כשרון אמנותי עצום, שגלגל הכל בגבישי שירה בלבד, אלא משום מקור אחד המקורות החשובים של היותו: האנונימיות של ביאליק באה כאן לידי ביטוי ראשון וחזק. גדולה יצירת עם, שאינה מסלסלת את עצמה, שאינה יוצאת בבגדי שיראי, אלא בשמלות-בד פשוטות, הבולעת את היחיד על כל כולו. מה טוב לטבול בים זה, לשכוח את משק הכנפים לעולמות רחוקים, גדולים, עצמיים, מה טוב לטבול במעמקי עם על ששונותיו, יגונותיו, כיסופיו והישגיו, לעלות כליל בתוך האנונימיות הגדולה, במעמקי-עם — גדול שבעינינו.

אולם, כבר רמזתי, ביאליק היה יותר בן האומה, ולא בן העם במובן העממי, האידישטי; לא העממיות על היותה רגע, רגע היסטורי, כמובן, היא העיקר. רצונך לטעום את טעמה של העממיות היהודית האמתית כלך לך אל האומה ההיסטורית הגדולה מן העם שבהוה על צורתו והישגיו. וכאן מקורה של שאיפת "הנוסח" — נוסח! ללמדך שלא ביטוי היחיד, על ייחודו שאינו בחילופין, שקם עם יוצר ונעלם עמו מן העולם. לא ייחודם אלא איחודם לסגנון דור, לסגנון אומה וגילוי רוחה. לא מצא שבה גדול מזה למנדלי אלא "יוצר הנוסח". אמנם, בתחילתו של נוסח עומד היוצר, אבל סיפו שלא ישתיר אלא הנוסח בלבד, הטובע דמות רוחו של עם. זה הנוסח שקיפל בו את כל ערגותיו של עם משונה מזל ומוכה גורל. נוסח התפילה של ישראל — מהמגדים המתוקים ביותר שהבשילה ההויה העממית של ישראל, ויוצרו הראשון, אם בכלל היה יוצר יחיד לו, בעלם על ייחודו, על כשרונות-כשרו, על שוועת-לבו ונפשו. נוסח — היא היצירה הישראלית של כל הדורות, שפירנסה את העם בשעות שמחה מועטות ושעות יגון מרובות לאין מספר. לאנונימיות זו כלתה נפשו המוערת, הייחודית, להבלע בתוך הנוסח העברי שיצר הליכות חיים והלכות עולם. הנוסח — הוא שהציל מפגיעתה של יהירות יחיד. בוא וראה: לא אלמן הוא

ישראל מאלמונים ופלמונים. לא להנם נוצרה האגדה על ל"ו צדיקים נסתרים שעליהם העולם עומד: נסתרים מעצמם ומן העולם, שכן הגילוי עלול להעמי את זוך המצוה, את טהרת היצירה של העולם. כל גילוי של יחיד — סכנת עכיר עמו. נסמך "יהי חלקי עמהם" ל"צנח לו זלזל" — ללמדך ששאיפה אחת בשניה להבלע ולהטמע, ליעשות אות אחת בשם המפורש, שאומה קושרת לאלהיה.

ומכאן אל הכינוס. חזקה היא על חבר-עם, הוא חבר-דורות, שאינו מוצי מתחת ידו דבר שאינו מתוקן, וחזקה על אומה כאומתנו, שכל בליעה שהיא בולע יחידים ודורות, באה לתקנתו של עולם, שכוחו בכיסוי גדול מכוחו שבגילוי, אף על שלנו, לבני תמותה, ניתן רק הגילוי בלבד.

בשעה שאתה רואה שהתורה שכוחה מישראל ואין הכל משגיחין עליה — אתה הוי מכנס אותה. וכינוס ראשון שנעשה על ידו — כינוסה של האגדה הישראלית שמבחינת מבנה הנפש קרובה היא אל שיר-העם על זיקוקו ועל סלתו. ספר האגדה — דורנו כבר הוכיח מה רבים המרוויים את צמאונם לדעת ישראל, להגותו המקורית בספר זה, ועתיד הוא לשמש ספר לדורות. לעניננו מן הראוי להטעים כאן א האגונימיות שביצירה מקובצת זו. אמנם, כל מאמר ושם אומרו עליה, אולם דם הצצה קלה בתוכן הדברים ואפילו בצורתם, כדי לראות, כמה מרובה ערכה האגוניים של האמרה מערכה היחודי. לא מאות אומרים וטובעים מטבעות אלא אומר אחד הרוח הלאומית, המסורתית, היא המתלבטת לבטי ראייה והתאחזות בעולם, הן הנאבקות עם שר העולם והישות לפי דרכה, לפי כוחותיה. ובואו וראו: בדורו של ביאליק כמו כמה מכנסים אחרים: באכר וברדיצ'בסקי. באכר סוקר את האגדה לפי המחברים: היינו הוא אמר להציל מן האגונימיות את האיש, על ייחודו, על תכונותיו, על צערו ומצוקתו של יחיד, "יגון היחיד", ברדיצ'בסקי תופס את הנדח על שום זרותו, על שום ייחודו, על שום נפלותו, חריגתו מן הנוסח. ואילו ספר האגדה נוטל את האגונימיות הזאת ומשאירה כמות שהיא. השמות הפרטיים, היחודיים אינם עיקר; העיקר — הראייה הכוללת, המוסיפה גרעין לגרעין, רובד על רובד לבנין, שהעם יצרו, מחסה מסגיריו של עולם ומחמתו של עולם. אף תורתנו והתאמצותנו, של הדור שלנו, לפי דרכה של תורתנו, תורת ישראל, בזהגת: מנחה מי שדעתו גבוהה עליו ומדבקה במי שדעתו נמוכה עליו. ואין לך נמיכות גדולה מזו, מן האגונימיות, הבונה את העולם ומקיימו בדחילו ורחימו. תאמר: גן האגונימיות מעלה כמה יצורי בר, שאינם מצויים ביצירה של ייחוד ויחיד — מעלה כמה שבושים שכן דרכם של שיבושים לפרות ולרבות במקום שאין עין יחיד, חריפה, עמקנית, משגחת ובודקת, אבל כבר אמרו פלוגיים ואלמונים: שבוש מאליו יוצא.

נחלקו הבריות מימות עולם: יחיד ורבים, כוחם של מי גדול יותר ביצירה? וכן נחלקו על עצם יצירותיהם הגדולות של הרוח, של יחידים הם, או של רבים הם. ואין כאן המקום להכריע בין החולקים. ולא נחלקו על המופלאה שביצירות-האדם. על הלשון, שקנין הרבים, קנין אגונימי הוא. ואם ניתנה רשות לאמר על סגנונו ולשונו של ביאליק הייתי אומר כדברי אותו פילוסוף שאמר על קאנט: הסוביקטיביות

הגדולה של קאנט היא בהעדר גמור של הסוביקטיביות במחשבתו הגדולה. היינו: שרה הגדול של הלשון העברית ניכר לא בייחודו, אלא באיחודו: הוא הפוסק את הפסוק העברי הנאה ביותר של דורות רבים, אבל אין זה פסוק יחיד אלא הפסוק האנונימי של הלשון העברית שקמה לתחייה. המטבעות שטבע יש להן כיסוי גדול — ערמת הזהב של לשוננו מכל הדורות ערבה לכל ניב שלו, לכל פסוק שלו, לכל הגה שלו. ואף כאן — נסמכו כיסופי הלב אל ההבלעות הגמורה, אל האנונימיות הגדולה, זו יצירת עולם של האומה הישראלית, שלא נשתבחה ביחידה-מיוחדת אלא ביצירתה הקבוצית, האנונימית. יודע אני: מחשבה זו גנטיליציסטית היא בכולה, בה כוחה, שרשיותה, עוזה, גם גבולותיה. ולא כאן המקום ולא עכשיו השעה לעמוד על כך. — חסידים אחרונים נוהגים להתפלל בשמחה ובשתית יי"ש ביום האזכרה של נפטר; ואף אנו מתכנסים שנה שנה לעילוי נשמתו של משורר, איש פשוט ועיף, ונמצאנו מתפללים להתעלות הנפש של הספרות העברית, הנאבקת עם עצמה, עם יעודה, עם העולם, ביסודים אין קץ, ובתקוה אין גבול. זכרון זה מצווה על ענוה גדולה — מקורה של כל חויה גדולה ושל כל יצירת אמת. בכך גאולתנו ופדות נפשנו.

משלות

מאת מנשה וכסר

א. המלך

מִמְרוֹמִים שֶׁאֵף הַנֶּשֶׁר, לִירְכָתִי עַל. בַּמָּקוֹם שֶׁהָאִוִּיר כִּה־לַח וְכִה־צוֹנָן, בַּמָּקוֹם שֶׁהָאֲדָמִים כִּה־דָקִים וְנִמּוּגִים, וְהַעֲבִים בּוֹ יִכְלוּ, יִדְלָלוּ, הֲלֹאָה וְלִמְעֵלָה. מָקוֹם הַכּוֹכָבִים יִבְהִיקוּ וְקִרְאוּ, מָקוֹם עֵין הַשֶּׁמֶשׁ נִוְהֶרָה וְקוֹדַחָהּ, מָקוֹם הַתַּעֲלֹמָה לִוְחֶשֶׁת וּבִשְׂאֵי אֹמֶץ שְׂרִירָתוֹ הַדְּרוּכִים וְנִבְטָמִים, בִּשְׁפַעַת אֹן גּוֹאֵה וּבִרוּחַ אוֹכֶלֶת הַחֲלִיק אֲבֵרוֹתָיו וַיִּפְלִיג לַמְרוֹם, מֵעַל לִימִים וְלֵאִים וְלִצִּיָּה, וְלַעֲרֶבֶת הַשַּׁחֲקִים וְלִשְׂאֵת — הַנֶּה־הֵנָּם מְרוֹמֵי הַשְּׁקוּפִים, זוֹהַר מִרְתָּקָיו... הַנֶּה־הֵנָּם אֲפִיקֵי־מַעֲמָקָיו וְגִדּוֹת הָאֵיתָנִים... הֵנָּה גַם הֵנּוּ זִיז־סֹתֵר תַּעֲלֹמָה...

וְהוּא חוֹצֵה בְּאוֹן אֶת הָאִוִּיר וְחוֹצֵה. אֲבִירֵי כִסּוּפָיו יִסְתַּעֲרוּ, יִתַּעֲרוּ, וְדַמּוֹ דָּם נִחְפּוֹ, קוֹדֶה.

אֵךְ הֵנָּה הוֹלֵטָה וְתַעֲלָף הָאָרֶץ, נוֹטֵפוֹ וַיּוֹחֲלוּ הַהָרִים, גִּמּוּג הַיָּקוֹם וַיִּכְנַף, וְעַמּוּמוֹ וְצִנּוֹ הָעֲרַפְלִים, עַמּוּמוֹ וְקִדְרוֹ.

אוֹיֵה לֹה, אוֹיֵה לֹה, כִּי הֵנָּה פָּרְקוֹ הַשָּׁמַיִם צִבְאוֹתָם, חֲלָפָה וְתַגּוֹז הָאָרֶץ, נִדָּם הַדִּיקוֹל וַיֵּאלֶם, וַאֲיֵמָה גְדוֹלָה וְחֶשְׁכָה תִשְׁתַּנֶּה עֲלָיו מִסְבִּיב, אֵימָה וְחֶשְׁכָה מַחֲשָׁכִים. הֵה, מֶה יַחְדוֹר כֹּה הַקּוֹר בְּכָל יְצוּרָיו! מֶה יִסְכַּר כֹּה גְרוֹנוֹ וְתִרְפִּיגָה אֲבֵרוֹתָיו! מֶה תִּקְצֹר, מֶה תִּכְבֵּד הַנְּשִׁימָה.

אֵי־שֶׁם יִקְרָן אוֹר, תִּשָּׁב רוּחַ, אֵי־שֶׁם יִפְכוּ הַחַיִּים. עַל מֶה יִשָּׂא רוּחוֹ לֵאשׁר אֵין שֶׁם מֵאוֹמָה? לִמֶּה יִבְקִיעַ וַיַּחְרִיד אֶת הַדְּמָמָה מִסְבִּיב? מֶה לוֹ פֶּה, מִי לוֹ פֶּה בַּחֲשֶׁכַת הַבוֹהוֹ?

וְחֶרֶן־אֵף וְזַעַף וּמִשְׁטָמָה רַבָּה נִצְתּוּ וַיִּלְפְּפוּ אֶת גִּבְהֵי הַמְרוֹמִים, כְּלִיזֶן־נֶפֶשׁ טָמִיר פִּעְפֵּעַ בְּכָל יְצוּרָיו, וּבַעֲדָה לֹא תַעֲוֹפֵף הָעֵין וְתִבְהִיר הַמַּחֲשָׁבָה, שֶׁרַבֵּב כִּנְפָיו וַיִּט אֵי־שֶׁם לַמְּרַחֲקִים הַקּוֹרְנִים וְלַמְּרַחֵב הַמוֹחֶשֶׁה, לֵאכֹלֵי הַמִּצִּיאוֹת הַחַיָּה וְהַזֶּה בַּמּוֹרֵד לַמָּטָה.

וּבִרְדָּתוֹ הֵנָּה לִמְלֶכֶךְ.

וְחוֹק שְׁמוֹ הַמַּחֲשָׁקִים, וְנִקְבַּע לְדוֹרוֹת, אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה מִהוּא וְהֲלֹאָה מֶלֶךְ עַל הָאָרֶץ בְּטָרֵם נִסַּח מְרוֹמָיו וְצִמְד לִקְרָקַע.

ב. הרון

לזכר ח. ג. ביאליק.

ובליל זה ההווה התעורר הזמיר הנרדם וישא מבטו העורג, וירא: בינות
לצאלי זוך ולשם, במרחבי תכלת רוחשת, רפרף-טפטף הירח, אפוף נומה חולמת,
וזהרי ירקרק-כספו ואשירשפי-פז שוטטים-רוטטים מכין לעבי עדנה חיה ודוק
ערפל הולך.

אי-מזה מבליי-משים תגיד עננה הכלילית וקצות קווצותיה הרכות נמשכות,
נמתחות, נסבכות עביבים נוהים ונגוהות. הנה ישתעו יחד מתחת לקרעי-האפלולית
הדקה, והנה ישוטו הלאה ויבקיעו לאפסי-מרחקים.

ויתכוץ לב הזמיר ויזדקר ורוחו נפעמה, ולפתע ומבליי-משים בקעו-נמלטו
מבין שפתותיו צלילי שירה נעלמה, והם מסתלסלים ומתפוצצים באוץ, נשקעים
ועולים בדממת-חך, מערים ומחשיפים את זיו ישותו הכלה לחלל האין-סוף.
וירחבו הרגנים וישתאו, ואי-משם, אי-מפה, ממחבואות נעלמות, עלה-נשא
ציף-צויץ הד מתרפק.

הד והד וציף וצליל, וזמרה נמרצה שתתה-נגרה מבליי-חדל במרחבית, ודממה
היתה ואין קול. צלל היער בדמי-קשב ויאזין. ומקסם גם נשא שר-ליל וידובב:
— אֶכְנִיכִי, שְׁגוֹב יִשְׁגֹּב רֹוֹן יִרְחִי שֶׁרֶגְגֹוֹת.

יבוא נסך, ירושלים

מאת יעקב רמון

אני עומד ופועה פה כתינוק מלב: הבו לי ירושלים!
עיני ולבי לשירי־דממדי, מתי אבוא ואדאָה פני אלהים...
מתי אצמיד שוב שפתותי בין רפואי־האבנים הקרות,
אצבעות ידי כמנוחת־המאור אשימה וראשי ארפינה בינוחן.
אנלול דמעה בלאט, תבוא בחריצת־הקיר, ים דמעות ישראל.
חזוני על ירושלים עומד דני בפתח־ביתי ומתחנן על גורלו,
הוא בא על משכבי ונוטל שנת מעיני הכחות שעופו מבכי.
בסתר הלילה אצב ליד חלוני ואביטה למרחק־השחור המבעית.
רזים על רזים, דמים על דמים, וקרבותי וקרים מכל יקר...
שמעו שרים ורזנים לנפשי ההומה היוצאת אל הבירה!
צולע יוס־נא־לתי בלי הרציון, יתורו שחר־פדותי בלי המורקה...
איכה אוכל פתי, יערב לחכי לחמי, ויקנח מחמדי עודה בידי צר,
איכה אקדם פני חרותי—ועיר מקדשי העתיקה מחכה לגואל...
אאמינה, קם ובא הפלא, מלכות ישראל עולה משבילי הדמים,
יקום גם פלאך, יבוא נסך, ירושלים, עוד הנאלי ואנאל עמד!

על חוף ים התיכון

(רשמית מסע)

מאת ראובן ואלנרוד

ירדן חוף עומדת בין המזרח והמערב היא מרסל. רחוב הקניפורה רחב והומה ועל ידו ממש רחובות עקלקלים מלאים ריחות חריפים ואנשים חשודים. הנמל מאיים במהומתו ובערבוביה שבו, וחוף הים הסמוך לנמל מרהיב ביפיו ובבהירותו. קרונות החשמל במרסל נגררות לאטן בצלצול כבד; האבק ברחובות רב, האויר מלא קולות, ודומה שכל הבניינים במרכז העיר נערמו יחד. וממש בתוך הצפיפות הנך רואה מגרש גדול וריק שאי אתה יודע מה טיבו.

בימים הראשונים לבואך מפחידה אותך זו העיר המלאה אור ואבק וצבעים מצבעים שונים ואתה רוצה להימלט ממנה, אולם במשך הימים אתה דבק בה. מתחבבת עליך עיר זו שהכול זרים איש לרעהו, ואזרח אתה בה ככל האנשים שאינם אזרחים. כך לפחות נדמה לך. נדמה כי כל האנשים האלה הם זרים כמותך וצר גם להם לעזוב את העיר הגדולה והזרה.

בימים אלה מורגש במרסל הישוב הישראלי וארגונו. פוגש אתה בפליטים, במהגרים ובתיירים, אנשים ונשים וטף המדברים בכל השפות שבעולם, הבטוחים למרות זרותם כי יש יד המוליכה אותם לחוף בטוח, ועל יד הלשכות הצפויות אתה מרגיש את הדופק באיטובוסים ההומים, באוטובוסילים, בהמולת בני־האדם, ומתוך הלשכות והמשרדים נשמעות שיחות בטלפון וקריאות, כי "אי אפשר לשמוע", ש"רעש מסביב" לו וש"ידבר ברורות"... ובא בחור והוא מלובש לבושים מצוחצחים ומגוחצים ותיק תקוע לו תחת בית שחיו, ונכנס אחר וצאורן חולצתו פרוץ, ואנשים ונשים הולכים ושבים על המדרגות, עד שאתה בא לחדר החדרים ומוצא בחור טוב ופשוט שלקח אותו מאחרי הקיבוץ בכנרת, איש אדמה ורחב הגרם ואט־התנועה, ובת־צחוקו רכה ובישנית, ובעיניו הקטנות החומות־כהות שוכנת תהייה. הוא עצמו אינו יודע מאין ולמה נפלה על כתיפיו אחריות גדולה כזאת, אולם כיוון שהיטלה, יש ללכת בתלם. ואמנם יודע הנך כי אפשר לבטוח על בחור זה. ילך לו בלאט, בזהירות, בלי מימרות מפליאות, אולם לא ישקר ולא יגזם ולא יוליך שולל, והנך חוזר על דברי ביאליק בראותך אותו בעבודתו: "הלוך בלאט לימדני בקרי..."

שאל, כמה יהודים נמצאים במרסל — ותשובה לא תקבל. היהודי המרסלי רבוו אינו יהודי של בית־כנסת ואינו לוקח חלק בעבודת הציבור. היהודי

המרסלי, לרבות הגר הגר בתוכה, אינו קורא עברית ואינו קורא אידיש, ואפילו כתבי־העת הצרפתיים־יהודיים היוצאים בצרפת זרים לו. קלוש הקשר בין השליחים מארץ ישראל ויהודי מרסל — ובכל זאת בשורת זו של ארץ ישראל התחילה קוסמת גם לו.

ואין בודד כיהודי־מרסל הבודדים, שבאו אליה בדור העבר. רובם אינם גרים במרכז העיר אלא פה ושם בחצרות החבויות בירק־גנות ומגיע אתה אליהם אחרי נסיעה ארוכה ברחובות מאובקים בין בניינים ישנים. אלה הם רופאים, מהנדסים, אדריכלים, סוחרים, שחוג ידידיהם מועט, ונתמזעט עוד יותר מימי הביבוס הגרמני. עדיין מדברים הם ביניהם לבין עצמם רוסית, אולם כל השיחות והוכחות של ימים עברו נראים עתה כחזורים וקלושים. ודומה, הבסיס שנראה יציב וקים הולך ומשתמט מתחת לרגלים.

ברובם מצבם הכלכלי קשה. רופא או מהנדס צרפתי מלידה ומבטן, חזקה עליו שהיתה לו אי־שם בצרפת לאבא או לסבא כברת אדמה בדרום־צרפת או בריבירה — והנה בימים אלה יש בהכנסת נכסים אלו תמיכה הגונה העולה לפעמים על הכנסת המקצוע. לא כן הרופא, המהנדס או האדריכל היהודי. אבא או סבא המיוחס נפל אי שם בורשה או בוילנה וכואב עתה הלב על כיבוד־אב שלא ניתן כהוגן. ולא זאת אלא שבעלי־הדבר עצמם הוכרחו להתחבא ממצוקת אויב כל שנות־המלחמה ובשובם ממקום מחבואם לא מצאו אלא מעט מזער מתהיטים וכלי הבית, ובימי יקרות אלה הרי אין היד משגת לקנות כל הדברים מחדש.

כשכלים בודדות הם האנשים האלה בין רחובות מרסל המאובקים, בימי בואם הנה בימים הרחוקים היו שייכים למפלגות, ראו את עצמם צעירים מרדנים ומדברים על קרפוטקין ובקונין וטולסטוי. הרי עצם בואם היה מחמת המציק, הצר הרוסי, אולם עתה מוזר לדבר על כל הדברים האלה, וטוב שזהררי־אור מגיעים מארץ ישראל. משהו מתעורר בנפש פנימה, כמה היה רב ומתקוטט בשנים שעברו עם אבא החובב־ציון שקרא את מיכל ואת ביאליק ומתפעל ומבקש שיקרא גם בנו את דבריהם... ועתה מה שמח הוא כשבאה הבת הצעירה ומכריזה שעליה להתחיל בלימוד הלשון העברית ושפגשה בחור מארץ ישראל, בחור מעניין עד מאוד, ואולי הוא, אבא, יוכל לדבר אליו עברית...

ועוד משפחה פגשתי בעיר אחרת השוכנת על חוף ים התיכון אשר בצרפת. הוא רופא צרפתי שלמד בשנות השלושים בסורבונה אשר בפריז ושם פגש נערה ילידת רוסיה שבאה לארץ־ישראל, עבדה שם שנים מספר עד שנמאסה עליה העבודה הקשה ונתעורר בה חלום הסטודנטיות, וכיתר חברותיה וחבריה מאותם ימים נסעה לפריז „להשתלם“, היינו, לאכול את הארוחות הקלוקלות שבפויה־איוראליט, לבקש עבודה ארעית, להרשם בסורבונה ולהוועץ יום יום במשך חדשים ושנים מה כדאי ללמוד ולבסוף לשוב ארצה מתוך החלטה להינשא, או לכתוב מכתבים לדוד באמריקה שמא תבוא הגאולה משם.

הצרפתי הצעיר היה עדין ופיקח ומעשי והנערה הארצישראלית מצאה בעולמה ודאות ראשונה בעולם שלא היתה בו שם ודאות. חלומות של גימנוזיסטית ברוסיה, ריקודי הורה בארץ ישראל, לימוד שאינו לימוד בפריו — כל זה היה חסר בסיס ומשען, וכאן היה בחור צעיר שידע את אשר לפניו. הוא נולד בדרום צרפת ולשם ישוב בגמרו את חוק לימודיו ושם יהיה רופא כאביו. יש לו גם אחוזה הגונה לאביו, פרנסה לא תחסר, והריבירה יפה, והבחור אוהב להפליג בסירות-מפרש על הים הכחול...

ובינתיים היו נפגשים יחד, אוכלים יחד, מבלים יחד אי אלה ימים בימי החופשה בנסיעה על אופנים אל ורסל, אל פונטנבלו ולפעמים גם אל ברטן ונורמנדיה. חסר לו לבחור זה המעוף והרומנטיות של חבריה, אולם יש בו יציבות, וטוב לה לנערה העייפה לנוח קצת בבטיחותו.

וגם לו, לצרפתי הצעיר, יש כאן משום חידוש. נערה יפה, גבוהה קומה, שענייה שחורות, מארכות ופקחות, לשון לה חדה ויודעת לרקד יותר מכל הבחורות. יודעת היא לספר דברים מעניינים על רוסיה ועל ארץ-ישראל, וסיפורה פיקח שלא כסיפורי חברותיה. איננה מתפעלת בהתלהבות כאחרות אלא מספרת בצחוק ובסאטירה על עצמה ועל אחרים ומתוך הסיפורים רואה הוא אותה בהיותו הנדירות גבוהה קומה ויפה ומתרוגנת באוהלים בערבים ובלילות מכוכבים, ועל סוסים ושלגיות במרחבי רוסיה... ושרה היא שירים רוסיים ועבריים וחבריו מקנאים בו. חבריו, ברובם גם הם השיגו להם בחורות בפריז מבין הפקידות בחנויות, במשרדים או מבין החיטות — היאך אפשר להשוות? ויש עוד סטודנטים הנמשכים אחריה והקנאה משלהבת את האהבה.

וחודש רודף חודש ושנת הסיום מתקרבת ויש לספר לאמא ולאבא על הנערה. מבין הוא כי הנערה לא תהיה לו לסוכנת ככל יתר הנערות. וגם לעזוב אותה אי אפשר לו.

סוף סוף היא נפגשת פנים אל פנים עם משפחתו. אמו האריסטוקרטית, המיחסת את משפחתה לאיזה גרף או ברון, מתייחסת אליה מגבוה, ודווקא משום כך מחליטה הנערה היהודית שתנשא לבנה. על אפה ועל חמתה של אמו ישא אותה. ונצחה הנערה במלחמתה עם האשה הצרפתית.

שנים רבות לא ראיתם. שמעתי שניצלה מהגרמנים וגם סופר לי שהיתה בין ה"מאקים". ידעתי את כתובתם באחת מערי הריבירה, וסרתי לראותם.

הוא פגשני באוטומוביל שלו על יד התחנה. נהיה במשך זמן לרופא צרפתי טיפוסי: השמין קצת; פניו הצעירים והורודים מעונדים שפם חום דק; בת-צחוקו הפיקחת והמפוקחת לא עזבתה, וכמו בשנים שעברו דיבורו איטי ללא התלהבות. תוך שהיות אחרי מציצות במקטורת:

— כך הם החיים. לא רעים כלל. גם הפרנסה לא רעה. הלא מכיר אתה אותי מאז. מימי לא עליתי אל השחקים כמוכם, רוסיים וארצישראלים, ומוכן שלא אתחיל

לעוף עתה בשעה שהשמנתי. צרפתי הייתי וצרפתי אוציא את רוחי, למרות אהבתי ל"שאשליק" ול"בלינצס". הכול בהגיון, חביבי, לוגיקה צרפתית. זכר, כנראה, שהיינו מדברים תמיד על הלוגיקה הצרפתית, והטעים זאת אגב שיחה, בינתיים הגענו אל ביתו.

בית-לבנים אמיד בן שתי קומות. מול הבית בית-כנסיה קתולי, ומסביב בתי-פועלים קטנים. בתי-עץ ובתי-לבנים. השכונה שקטה. הרחוב כבוש אבנים קטנות ופה ושם מזדקרת אבן מן הכביש. גינה קטנה מסביב לבית. השקט נפרע מפעם לפעם בנביחת כלב באחת החצרות הסמוכות. על יד הכנסיה עומדים שלושה אנשים, ובראותם את הרופא שלהם הם מברכים אותו בשלום.

גם היא לא נשתנתה הרבה. עדיין היא דקת גוף, מדברת צרפתית בנעימה רוסית, נחפזת בדיבורה והמלים נופלות ומדרדרות זו אחר זו. בכלל היא מדברת הרבה כאילו רוצה לטשטש את התרגשותה.

בבית ספרים רבים ועל הקירות תמונות של סירת מפרשים ובית קטן על יד הים. זוהי תמונת ביתם וסירתם. היא אינה קריינית, והוא קורא בספרים ומפליג בסירה בסופי שבוע. לפעמים מפליג למקומות רחוקים. הוא משוחח ברצון ומספר ומבאר שאיננו שבע רצון מהמצב בצרפת. ולפי דעתו אשמים האנשים עצמם. הם עצלים ואינם רוצים לעבוד. יש צורך בהתאמצות, אולם איש לא יתאמץ אם לא יכריחוהו לכך. סתם בן אדם אינו רוצה לעבוד אם אין הכרח.

— ובכן, מה היא התרופה?

— התרופה היא פשוטה מאוד. יש להכריח את האנשים. אי אפשר להתנהל כך בעצלתים. החופש המוגזם יביא אותנו לידי עבדות.

זהו ההגיון של הצרפתי השייך למפלגת די גול. וידידי, כנראה, נוטה אליהם. רוב עמי-הארץ הנוטים אחרי דיקטטור עושים זאת מתוך נטיות רומנטיות, והוא הרופא הצרפתי, טוען שנוטה מתוך הגיון. זהו ההגיון הפעוט והחרוף הצרפתי של רושפוקוד, שהכול בא מתוך האנוכיות של האיש, שכל מעשי האיש וכל מחשבותיו אינם מכוונים אלא להנאתו ולטובתו של עצמו ומעוררים באהבתו של האיש לעצמו. הגיון זה הוא גם הבסיס של משלי לפונטיין: מרמים את העורב ומוציאים מפיו את הגבינה, כי פתי יאמין לכל דבר, ויש ללמדו שלא יאמין. זהו הגיון צר פקת ומפוכח, מבלי אמונה בצלם אלוהים. ואף הנהייה אל הדיקטטור אינה באה מתוך אמונה באדם נעלה, אלא, אדרבא, מתוך אי אמון באנושיות ובאנוש. ואם כך הדבר, הרי אף אמונתו בדיקטטור אינה אמונה ואין בה אמון.

ואמנם, מסופקני אם היה נלחם בעד די-גול. לא ולא. בכלל לא ילחם על כל רעיון שהוא. יתרחק לו אל סירתו, יעשן את מקטרתו ויקרא את ספרו.

אולם לאשתו היהודית ההתרחקות מן האחריות אינה לפי רוחה. וזו האשה הגבוהה בעלת הלשון החדה אינה נמנעת אף בנוכחותו להצליף בו ולבקש בו נקודת-תורפה כואבת.

— אתם הצרפתים... אתם הצרפתים מדברים תמיד על חופש; "ליבר" — כביכול אינה יורדת מעל שולחנכם. ואתם מסרתם את פריז לשונא בלי שריטה בגופכם. הכול מסרתם מבלי מלחמה כדי להציל את עורכם... רק כשהתחילו לקחת מאתכם את אכלכם, התחלתם לרטון. רק כשהרביצו בבטכנכם. הייתם רוצים לשבת בית ולקבל פנסיה או דמי-חכירה ולנוח תחת גפנכם ובסירת-מפרשכם. ומי מכם אינו יחסן בצרפת? אם אינו בן גרף בעצמו הריהו רואה את עצמו כאחד מצאצאי ממזריו של גרף...

היא מדברת במרירות ובכוונה להכאיב. כנראה, דווקא מפני שהיא רואה אותי בחברתו היא משתדלת להפגין ולגלות טפחיים.

ומתוך שיתח ונכוחים ורמזים מתגלה מטוה של חיי נערה שנישאה לצרפתי באחת הערים שעל הים התיכון, והבית נמצא בפרבר פועלים. שכונה שקטה רחוקה מקרונות חשמל ומהמולת אוטומובילים, והצלילים היחידים המגיעים הנה הם ברובם צעדי האנשים ההולכים אל הכנסיה הקתולית ואלילי התפלה שבכנסיה.

החיים היו קשים מתחילתם. חמותה היא אשה כבודה המושלת בכיפת ביתה, ואילו היתה כלתה היהודית נכנעת ומקבלת עליה את מרותה, היתה משלימה עם גורל בנה. אולם יהודיה זו לא רק שאינה אומרת להיכנע אלא אף מתחצפת. בלשונה החדה מדברת רתת על בנה, על הכנסיה ועל צרפת כולה. קשת עורף זו לא נכנעה אפילו בימי הנאצים. אפילו אז לא חדלה להטיף מוסר לכולם. דא עקא: דווקא הימים ההם הידקו את הנשואים. הרי לא תלך להלשין על אשת בנה. עד כדי כך הגאון הצרפתי לא נפל. יש לתמוך בנופל. אולם יהודיה זו לא רצתה אפילו לראות עצמה כנופלת גם אז. עמדה במריה ובלשונה החדה. ובמקצת התחילה החמות להגות לה. לכלתה כבוד בימים ההם. יהי לה אשר לה. כי אמנם יש להודות לה לכלה שבנה הלך אל ה"מאקים" ושהודות לכך איתן מעמדו. האשה היהודית לועגת לבעלה ושולחת בו את לשונה החדה עד שהוא, השקט והשלו, האותב את ספרו וסירתו, נספח אל המורדים. ועתה אין לה לחמות להתבייש בכלתה. אולם אף אם אינה מתביישת בה, אינה יכולה להימצא בחברתה. כעין רוח תזוית בה באשה צעירה זו הבאה להפריע את מנוחתה. עומדת אשה זרה זו ומבקשת חסרונות בכול. וקולה קול חד, ועיניה חדות, והמלים שיוצאות מפיה לטושות ומכאיבות.

והוא גם הוא, הרופא הצרפתי הצעיר, קשה עליו ממשלתה של אשתו. הצלילים הזרים והמצווים והגאים טובים היו בימי הנעורים, אבל מוציאים הם אותו עתה ממנוחתו. ולכן טוב לו טוב כשהוא מתרחק ממנה ומתכנס בתוך ספרו, בשעה שאין חולים, ומקטיר את מקטרתו. ובסופי שבועות הוא נכנס אל סירתו, או אל בית-הקיץ הקטן על שפת הים. ויש שהוא בזוית זו והיא בזוית זו, ויש שהוא לגמרי יחיד. בשיחתה אינה רוצה להודות בפה מלא על הקשיים. אדרבא, מטעימה היא כי טוב-טוב לה כאן. ארץ ישראל לא נתנה לה את המנוחה. לא רק מנוחה חסרה, אף עבודה הגונה לא ניתנה לה. נכנסה אל בית-הספר לאחיות של "הדסה", והמנהלת, אשה אמריקנית, דיכאה את החניכות בחומרותיה הקפדניות. לא הבינה המנהלת

כי הנערות אשר לפניו אינן דומות לחניכותיה באמריקה בנות השש־עשרה והשבע־עשרה שהן לחוד ועבודתן לחוד. מה איכפת להן לנערות ההן באמריקה אם המנהלת טובה או רעה? בסורה מהן לרגע, הן מושיטות לה לשון כפי שהיו מושיטות לשון למוריהן בבית־הספר. אולם הנערות הארץ־ישראליות היו גדולות מהן בשנים, היו נערות גאות שלא חילקו את יומן לשעבוד ולחופשה, לכבוד ואי כבוד. הן רצו למצוא את עוגנן וכבודן דווקא בעבודה. וזו המנהלת העליבה אותן על כל שעל בקפדנותה.

טוב־טוב לה כאן, לפי דבריה. היא אשת רופא מומחה, השכונת היא שכונת פועלים החולקים כבוד רב לה ולבעלה; הבית מרווח ועבודת־הבית נעשית על־ידי עוזרת; לבעלה אוטומוביל ולה יש אופנוע — והכל יש...

אולם אגב סיפור היא מבליעה, כי היא תמיד לבדה, שאין היחסים קרובים בצרפת בין הרופא ולקוחותיו הפועלים, ושכלל אינו איש החברה, ובשעה שאינו עסוק בעבודתו הוא נתון בספריו, שעם משפחתו אינה נפגשת כלל, וטוב לכל הפחות שנמצאת כאן כנסייה על ביתם... שונאת היא את הקתוליות ואת זמרתה, שריח של דונג ומתיקות לא נעימה אופפת אותך בשמעך אותה... אבל האמת ניתנה להיאמר שבימי החול היא מתגעגעת על יומ־דפגרא כדי לשמוע את השאון אשר מול הבית, ולפעמים גם להקשיב מרחוק לזמרה שאינה נעימה ביותר. והשבע השביעה אותנו לכתוב לה מכתבים מארץ־ישראל.

בְּאַחַד מִיָּמֵי אֱלֹל

(רשימה)

מאת שלמה דמשק

בשהצִיץ זרחי באחד מימי אלול בעד חלון חדרו, נתגלה לו כי נבעו פרצים בחומת העלים של ענפי עצי הדולב והערמון הצומחים בחצר. אשנבים נקרעו בה. בעדם נראו לזרחי במפולש כותרות הלבנים של טפחות בית-המלון, בן שלוש הקומות, "הארמון", העומד מנגד ברחוב השני.

חללי-כמישה ראשונים, — עלים נובלים שנשרו מסעיפי האילנות, נתגלגלו בחצר מקומרים-מיובשים. העלים עם גידיהם הצנומים, שהתבלטו לעין, גראו בעיני זרחי כפתקיי-קלף צהובים כתובים בכתב חרטומים, מכשרי כליון.

נחירי זרחי נודעזעה, כאילו עלה כבר באפו ריח עשן המדורות של העלים הכמושים. המיתמר בחצרות, מכהה את עין השמים ומחניק את קנה-הנשימה.

רוחו של זרחי נעצבה עליו. נזכר כמה שש ורחב לבו בימי האביב, כשהיה נשקף בעד החלון אל העצים ורואה את מסך העלים הירוק כשהוא הולך ונארג, הולך ומתחבר. דומה היה: לילה, לילה, עת נופלים עליו, על זרחי, חבלי שנה, יורדת קוסמת טמירה ובידיה הענוגות היא טווה, שוזרת ורוקמת מסך-ירק רך ורענן זה. בוקר אחד התעורר — והנה קמה מול חדרו בשלמותה הזמתי-קטיפה ירוקה, נהדרה, החוצה בעדו ובעד הנעשה מבית למסך. מעלימה היא ומסתירה גם את ארובת בנין-הארמון, את הצריפים והמוסך, ומכסה על כל הנמצא מעבר השני של החצר.

כה נעים היה מאז לשכב בבקרים על המטה ליד החלון, להסתכל בפרוכת-העלים הרקומה, שהשמש העולה האציל עליה מיפיו ומזיוו. כה טוב היה להקשיב לשירת-שחרית של הצפרים ולהשתעשע בדמיונות, כי שם מעבר לחץ הרענן מוצנע עולם-פלאים, כליל-השלמות.

והנה נפרצה החומה! מעתה תהיה בה יד-עריצים אכזרית. יום, יום תרחיב את הקרעים, תעמיק את הפרצים. ועם כל קרע, יפוג מלב קסם הדמיונות. ובטרם יעבור חוק הקיץ, תגלה בין הערמון והדולב, עלייד המוסך, ערמת האשפה: שבירי כלים, פגרי גלגלים, אברי מנגנונים מרוסקים, שלדי מכונות שחורים-קודרים, המושלכים שמה.

ובלילות הסתו, עת יללו הרוחות על ערמת השברים בין ענפי העצים המעורטלים, יהמה כה הלב, וירעד-ירעד. נדמה לו אָז, לזרחי, כי הרוחות באות לתנות גורלם של אומללים ועלובים, המתגוללים על תל האשפה.

הַעֲרָכוֹת וְדְבָרֵי-בִקְרָת

עַל יְצִירָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם רִגְלֶסוֹן

מאת אברהם אפשטיין

א

רוב המשוררים העברים באמריקה שהיגרו לשם בעודם צעירים, הסתגלו ברבות הימים לחיי הסביבה החדשה וקלטו לא מעט מרוח תרבותה של הארץ. ביחוד בספירת השירה והספרות. מהם שהסתגלות זו עלתה להם בחבלי-קליטה קשים, וזמן רב לא יכלו להשתחרר מסבך הרשמים שהביאו אותם מעבר לים — חוויות ילדות ונעורים וערכי תרבות-מורשה שנשתקעו בנפש ונתנו אותותם ביצירתם. ומהם שהשירה האנגלית-אמריקאית נקלטה בנקל לתוך נפשם ועוררה בקרבם, מתוך מגע עם נחלת ירושתם, מעין „חיקוי של התחרות“ — מין התרוננות שירית חדשה, מבושמת-מרחבים, מסוערת-דמיון ודרוכת מחשבה מעפילה. מסוג אלה האחרונים והמובהק שבהם הוא — אברהם רגלסון. מקורות-יציקתו רבים ושונים: מילטון — ושלמה בן-גבירול, בליק — והבעש"ט, קיטס ושללי — וביאליק... אך יסודות אלה ממוזגים אצלו ומובלעים בעצמיותו המובהקה. שירתו היא אינטלקטואלית בעיקר, אף כי אינה חסרה לגמרי יסוד לירי. זוהי שירה פילוסופית-רומאנטית החותרת לסוד החלים הקוסמיים ולשרשי היצירה והבלייה שבעולם התופעות ובעולם הרוח. באווירה מופלגה זו של תוויות-ראשית הכל מקבל צורה סמלית והיסוד האישני אינדיבידואלי חסר כמעט. יש אמנם תפיסה עמוקה בטראגיות גורלו של האדם, גיתנים נפתולי נפשו, צער-אהבתו, תאוותיו וכשלונותיו, אבל בצורה כללית, סוגית — כגילויים של חיים ומוות, פריחה ובלייה בתוך התהליך הנצחי הנמשך מן היש אל האין וחזר חלילה, תפיסה קוסמית זו מביאה בהכרח לידי תיאורים כוללים, אמנם עשירי-דמיון ונהדרי-ציורים, אך הם חסרים את הרטט האישני, את היחידיות של הנפש החיה, את הפארטיקולאריות של המצב המיוחד. אמנם, יש אצל רגלסון גם שירים שנעימה לירית מפעמת בהם ברוך, בלבביות וברטט של צער כבוש, כמו באיליגיה על מותו של ביאליק ובחלק משירי המשפחה והשירים העממיים. אלא שהללו בטלים במיעוטם לגבי השאר, שהאווירה שבהם היא כבשוגית ורבת-מתיחות. ומכאן גם סגנונו המיוחד שיש בו מן השגב שבשירת התנ"ך כשהוא מסונן מן הסער

שבה, מן היסוד הרגשני-מליצי שבה, וכך היא גם הרצאתו השירית — מצומצמת, מרוכזת, מהודקת-ביטוי וכבדת-קצב, פעמים אף כדי חוסר נשימה, אף על-פי כן היא בהירה למדי, מגרה ומעוררת הדים, כצליל עז וחותר זה המכה גלים רחבים באויר, תכונות-ביטוי אלו מתרככות אצלו בהרצאתו הפרוזאית על-ידי מזיגה נאה עם לשון האגדה והפיוט, המוסיפה לה חן וגמישות, עם שאינה פוגעת בנצבתה התנכ"ית היסודית.

ואולם מה שמציין ביחוד את טבע יצירתו, בשירה כבפרוזה, הוא — ה ב ו ה האצור בדבריו, כות דינאמי כבוש החותר ממעמקים, עוצר פאתוס נשגב ומתאפק, המגבש את יסודות יצירתו ליציקה אחת, התחומים מעורבבים אצלו, "אדבר סוד בשפת הנגלה ואטבע מופשט מטבע חזון" — כך הוא מעיד על עצמו ב"שיר התיקון". ונאמנה עלינו עדותו, כי דמיון ומחשבה, חזון ומציאות, אפיקה ופילוסופיה פתוחים אצלו זה בתוך זה, מיטשטש אפילו הגבול שבין שירה ופרוזה, דברים שבחולין, פשוטי יום-יום, מתעלים לסמלי-הווה ונארגים במסכת ההתרחשות העולמית שבין שני הקטבים — חיים ומוות, כי החיים והמוות אחים-תאומים הם, ומלחמתם המדומה אינה אלא תהליך של גילויים והסתרים לשם התגלמויות חדשות, מתוך הבלי והרקבון צומחים חיים חדשים לכל תועפות גווניהם, ומיתתם של אלו אינה אלא מעבר לתפארת-חיים חדשה, המוות הוא, איפוא, גלגל, שעם שהוא חוזר על צירו, הריהו מניע את מרכבת-הנצחון של החיים ("יחיאל ודומה").

תפיסת-החיים של רגלסון היא אופטימית ביסודה, אין אנו מוצאים אצלו את יסוד האימה, את פחד-המסתורין בפני התהום (כזה החותר בשירתו של האלקין, למשל), ב"תורה מסין", שיר פילוסופי המקפל בצמצומו שאלות נוקבות עד תהומן של המושגים זמן וכלית וגורל, משרה עלינו רגלסון מרוחה של חכמת-החיים העתיקה, המשורר קבל במתנה קומקום של חרסינה, שעל צדו האחד ניתן שדה-ציור קטן ובו שלש דמויות ועירות של סינים, ציור זה מתרחב בדמיונו של המשורר לתמונה חיה של גוף סיני, הדמויות מתמלאות חיים ותנועה והן מתחילות משוחחות באזניו באמרי-שפר של חכמת-סין: החיים הם תהליך תמידי של התעלות, סולם מוצב ארצה וראשו תקוע באין-סוף, המוות אינו אלא מעבר לעולם "עליון מעל עליון", כל הרפתקאותיו של האדם ונסיונותיו הקשים הכנה הם למעבר זה, וכך נושא האדם בקרבו את סוד החיים — "פרוכת גורל עולם על רז רקמתה, מ מ י ג ג היש עד י י ן האין".

ואולם רגלסון איננו משורר האין, לבו ליש, לטבע, לאדמה — לשירת החיים והאהבה בכל חליפות גילוייהם, הנה הוא בורח מפני נפתולי אהבה נכובה אל חיק שדה ויער, הוא מפקיר גופו לרוח הסתיו הצוננת, המשירה את עלי האילנות וצובעה אותם באדמימות של כמישה, הוא מתרפק על ערמות העלים ונצמד במבטו אל רשת הגידים שבארג רקמתם ואל הנוצות הדקות של כיסגי הזרע הנישאות ברוח — ברכת חיים לדור יבוא, ימים רבים היה צער אהבתו חוצץ בינו ובין תפארת-עולם, בינו ובין האדמה הורתו, והנה נפקחו עיניו לראות אור-שמש וצבעי-אדמה ומרחביי-

כרים. הוא משקיע את עצמו לתוך טרפי השלכת ושואף לתוכו את נשימות האדם הרכה. זו האוספת לחיקה ברחמים רבים את פליטי החיים, ממזגת ומטפחת ויוצקתם בדפוס חדש להיות נושאים את זרע העתיד. מתוך הבלי והרקבון היא מצוה לנו את החיים. מתוך הבלי והרקבון מגיחה אליו דמות אביו המת, המצווה ל לשמור על שני הכלים שניתנו לו כאמצעי־מגן בפני הכליון: „אמת־אמן“ ו„כח גברים שוקק להרבות זרע“. כאנתיאוס שניצח את הירקולים בכוח מגעו באדמה הריהו מתנער מיגונו ויוצא כשהוא מחודש ומרוענן לקראת החיים והאהבה („אביאל“) בשיר זה, כמו בכמה משיריו האחרים, מובלט ביותר היסוד הסכסואלי. על־פי רוב הוא נותנו במערומו, ללא חיפויים מצניעים, העלולים, בעצם, יותר לעורר גירויים סקרניים. אך אין הוא מדגיש אותו ואין הוא מבדילו משאר גילויי־החיים הדחף המיני הוא תופעה טבעית בתהליך ההתרחשות והיצירה, ואין להעלימו כשם שאין להמתיקו. ואולם מה שמפליא ביותר בשיר זה הוא — הרגשת הטבע החריפה עד כדי חושנות פיסית ועד כדי התמוגגות גמורה עם יצורי האדמה — העשב והעלה הזכוב והשיח. בכלל, הטבע היא לו לרגלסון לא יסוד חיצוני לשם קישוט ונוי אף לא מסגרת לתמונה, אלא היא עצם התמונה, יותר נכון — היא הרוח החיה החודרת את התמונה, היא נשמת הדברים, ומתוכה, כמתוך רחם ההווה, צצות ועולות בריותיו ודמויותיו, מופעמות על ידיה ומשולבות ברקמתה. ציורי הטבע שלו הם גדושים וטעם קרקע מפולחת להם וריח יער סמיך. יסוד טבעי זה מכריע ברוב שיריו, ביחוד באלה שמן האירוס האינו־דיאני („גשר הסלע“, „ערפל בכרם מרתא“ ועוד), שיש בהם גם מתפיסת התום וגם מחריפות המבט והפקחות העממית־הומורית של בני־טבע הללו. ואילו בשיריו הפילוסופיים מתעלה אותה הרגשת־טבע לכדי תפיסה פאנתיאיסטית: אלהים ואדם וכל שפע התופעות והצורות נארגים בהם במסכת טבעונית אחת.

ב

השיר המרכזי שבו הוטבעו כל יסודות שירתו של רגלסון, כפי שנרמזו למעלה בקויהם הכלליים, הוא — „שיר התיקון“. הרעיון היסודי שבשיר — התפוררות האלהות לשברי בריאה הנכספים לקדמת אחדותם — חותר גם בשירתו של האלקין (יש כמה נקודות־מגע בין שני המשוררים האלה), אלא שזה האחרון רואה בעיקר את הטראגיות שבקרע האלהות, את גזירת ההכרח שבדחף היצירה, ואילו רגלסון, כנגדו, רואה את האחדות שמעבר לכל פירורי ההווה, אחדות המתרקמת בנפשו של האדם ומתגלמת בשלש הסגולות הטבועות בו מתחילת ברייתו. והן — הא א ב ה, ה ש י ר ה ו ה ח ו ן, שלשת עולמי־היופי שנתמשכו ונתפתחו זה מתוך זה בגלגולי הדורות. א ג ו ש, מראשוני אדם, גילה את האהבה. מעט־מעט חרג ממסגרות הוויתו הסתומה, ממצב פראותו ועוורונו, עוררן חיה „מרדפת בשר משקשק למגרס־שן, דם סמיך לרוויון־גרון“. רעיון מעורפל, תהייה ללא פשר ודמות התחילו להטרידו ולגזול את מנוחת קפאנו. בקע בנפשו איזה זכר עמום מקדמת ראשיתו בהיותו עוד „אור — לא ניצוץ עזוב, ים — לא גטף בודד“. מתוך

מצוקת־הייה זו על עצמו ועל גורל בדידותו הוא זורק את שאלותיו הכבדות אל תוך נפשו:

מי פרץ כנפי מתפשטות עד אין סוף ואפול
קטן, קציץ, חלש? אחד ותם מגבול איך נדפסתי
דפוס מדוד, צלם פלוטר־חם, חושים מגששים,
ומלוא עולם חומה לי ושטן — — —
מי פורר, מי גזר אחדות־כל, ואני
פירוד בין פירורים, נכרי ולא מוכר? מה נישת מאלהותי כוח
ומכאוב בדידותי מי ירפא?..

ואז נגלתה עליו ח ו ב ל ה, אחות לו תאומה, בכל קסם בתוליה, הדורה
ביפיה הקדמון וחמודה בגופה החטוב והשוקק, היא מעוררת אותו מתהייתו האפלה
וקוראת לו לשוב אליה, אל זרועות אהבתה, אל חיקה החמים. ואם אטומים לו שערי
שמים וחתומים בפניו „מניעי עולם“, הרי תפתח לו דלתות רחמה שופעות חיים
והרות־עתידי, ושבטי זרעו ישיגו את אשר נמנע ממנו — חופש מחשבה ו„דודי עולם“,
ואנוש, קסום חינה הבתולי־אמהי, נמשך אחריה אל המערה.

אהבה קדומה זו, אהבת בשרים, שניתנה במסגרת של קור וקפאון־חורף, כבר
הכילה בתוכה משהו מעדנת ראשית אביב. ואילו אצל י ו ב ל נתעלתה זו לאהבה
אנושית עמוקה, צרופת צער ויגון, שהפכה לו למקור שירה ונגינה, בעצם גבורת שמש,
עם תסיסת האדמה הפורה והעיוורת, המצמיחה בריות לאין־מספר, מנומרות־המראה
ומאליפות־הצבע, עמד יוכל עטוף־יגונים, נתון להרהורי מוות ושכחה: מתה עליו
רעיתו ה י ל ה, אהובת־נפשו ויקר כל חייו, חורף שלם היה גודד כחיה פצועה,
טרוף־צער והמום־כאב, ועם בוא הקיץ הקיץ הכאב בחריפות־משנה, וגברה התשוקה
לראותה שוב, חזר אל המערה שבה הצפין את הגויה היקרה מפחד החיות הטורפות:
אהה! היכן תפארת הגויה, אור העינים הזולף? היכן „בטן היפעה“ „וגבעות הלשד“
שריו את שפתיו ומלאו את נפשו אושר לא־יובע? הכל היה למאכולת רימה! נשארו
רק גידים יבשים ומיתרים קשים דבוקים אל עצמות הידים והרגלים, ומה טעם לו
בצהלת שמש, בזמרת צפרים ובאוושת דשאים, אם יופי עליון זה, פאר חיים ונזרם —
כורת לעד? זכור יזכור את יפיה; הוא חתום בדמו ובשרו והומה בנפשו בערגת־
רגנים סתומה, אך לא יוכל החיותו, לא יוכל דמותו:

ברזל סלע יכניע, חץ חיה יכבוש,

מרחק יגמאוהו עוז רגל, עצמת סוס,

אך מה כוח יצוד יקר־תמול כי ניסח?...

ואז, מתוך מצוקת נפש, הקיץ האמן שבו, שהיה נרדם בקרבו ימים רבים. —
אמן אדם ראשון שידע להפוך את הצער לנגינה. ברטט של גילוי־יצירה תפש את
גולגולתה של רעיתו ואת עצם הקולית היבשה ומתח עליהם את הגידים ואת
המיתרים ויהיו לו לכינור וקשת. פרצה נגינתו של יובל באשר צלילים והמו בה
געגועיו הגדולים; השתפכה הנגינה ומלאה את חלל העולמות. השתלבו הצלילים

לשירת הרמוניה רוקמת צורה לתווה הקדמון, ועם צלילי המנגינה נתרקמה גם ד
של הילה רעיתו. היא קמה לתחיית על כל צוף-מתקה ועדנת-חיותה. נהרה
צחוקה אליו, והוא דבק בה שוב, דבוק והתמוגג תוך מתיקות וגיל לא ידעם מקור
מתיקות הגיל שבשירה. הלא היא השירה שסגולה בה —

לבז אוצרות מרחק ומטמוני זמנים,

לאסור כל רע וכאוב אל רכב הפאר

ומעצמות מות ורקבון — לבנות חדוה, זון וחיים.

עברו דורות ותקופות ואותה אהבה-נגינה עברה את תחום עצמה והתפ

על מלוא היקום — על החי והדומם, על הכוכב הרחוק ועל גרגיר האדמה. מלב
אבי הנביאים, יוצר תורת החסד והרחמים, נבעה האהבה הגדולה הזאת. על צוק
וחשוף עמד עם הערב-שמש, לנוכח בריכת המלח שהתנוצצה בכספית. בזרועותיה
הגדי שהוא הרוות את צמאנו ממימיו של מעין טהור, ולרגליו — הסנה
ששרשיו פלחו את לב הסלע ובדיו הודקרו על בכפתוריהם האדמדם, כאילו
להיות סולם מקשר ארץ ושמים. זהב השקיעה ניגר על כל בליטות המרחב ו
בציצי הסנה. התלפד הסנה ונוגה זהרו הוצת בכספית הבריכה והבעיר שולי שח
בזיו אדום. וכוכבי-מעל, אחוזי-רעד, השתוממו למראה: הנה לשון האש המדו
הכל, לשון המראות והצבעים המתרעדת בכל פרד ופרד ומצטרפת למנגינת-פל
אחת של הבריאה האחת! צהלת המנגינה בנפשו של משה; נגלה לו סוד האחד
ולבו נתמלא אור ושמחה ואהבה לכל יצור — לגדי התמים ולסנה הבורע ולכל אי
תבל, שמהם נפרד בראשיתו והמה — צור-מתחבתו. אך הנה כבה חזון הפלא וצל
יעטוהו. שוב נתפרד העולם ליסודותיו, והכל מסביב נעשה עמום, טוף-קדרות, ב
לעצמו, וסנה-הפלא הפך "קשה וסרבן". אמנם, עוד חי החזון בלבו, אך כיצד י
את דבר ההתגלות לבני עמו? לעולם כולו? ברור שלא לשוא נתגלה לו ה
שתעודה נרמזה לו, שליחות וייעוד, שזו היתה "פריצת פתאום מכיסופי כל היצו
אל אלהים אדירים המרותפים תוכם". יש לשמור על הפלא ולמסרו לדור
יש לטבעו במטבע מלים, לשבצו במשבצות זהב של תורה וחוק, שירוממו את ב
האדם לגבהי חזון אף הם —

חוק יהר את העלאת עצמו

הולך תדיר ממצוה כפוי-חזץ אל צוילב ומורשת-דם,

מתרחב עם התרחב נפש האדם

עד כללו בהקף-רחמים את כל המפורפר והחי, וחדרו בס

להיותם רוח אחת עם האדם,

עד חברו כל החי עם שיח ועפר,

כי ידלקו כל גוף וכל נשמה בדלקה אחת שגיא

ירטטו ברטט יצירה עצמית של אלהים-עולם...

אחדות עולם ואחדות טבע ואחדות אלהים. הבריאה הגיעה לידי שלימותה ולי

הכרת-עצמה — באדם המשיגה בכוח האהבה, השרה והחזו

היוצר, שצמצם עצמו במעשי ידיו המפוררים, שב אל עצמו ואל אחדותו — באדם המכירו —

אינשם בשבדירותו, בהיותו אבק כוכב, עפר, צמח, חי ואדם,
מעצמו נתוק ובתוך-תוכו קרוע — — —
את עצמו עבד באמונות מעורפלות משוחות-דמים,
על עצמו תהה באגדות רבים ומדעי בחירים,
עד המותו אל קדמותו בשועת כנור יובל,
עד הכירו את אחדותו באש סנה משה...

ואולם אותה אש-סנה, שצרר משה בלוחותיו, לא נתנה לבני-עמו בטהרתה — הוא הקדיר אותה ב"עשן-תורתו" כדי להמתיקה לחיך עבדים, שלא יכלו לספוג את האמת הגדולה. וכשעמד על הר נבו ברגעיו האחרונים ("משה על הר נבו") ועיניו היו נטויות אל הארץ היעודה, לא ראה בחזונו את ברכת השפע אשר ל"ארץ זבת חלב ודבש", כי אם את אש הסנה הצרופה, אשר תזהיב את רשפי הטל של בוקרי עתיד. והוא נשא את נפשו אל חוץ העתיד, אל כל שוברי לוחות ישנים, אשר יצרפו את האש מן העשן, את הפז מן הפסולת. כי כמו אש הלבנה הקופאת ונהפכת לאבן, כן תקפא אש האלהים בתורת אדם. עד שיפרוץ ורם להב חדש וימוגג "סלעי-חוק ובמות-קדם", ודת חדשה תצמח על תורכנם.

ג

אותה תפיסה פנתיאיסטית, החותרת ב"שיר-התיקון", מוצאת לה סמוכין בתורת הקבלה והחסידות על האין-סוף והצמצום ועל ניצוצות הקדושה השקועים בקליפות. מעין "משנת חסידים" כזו אנו מוצאים בדיאלוג "אחיה וישראל". בשעת "התפשטות הגשמיות" היה הבעש"ט מטיל עם רבו אחיה השילוני בגן-עדן והיה תוהה על היופי העליון שבהיכלי מעלה, על נחלי אור התכלת ורצפות הספיר ושערי הברקת והשוהם. הרי בשעה שהוא מתפנה לתפילת-ייחוד שלו הוא מאהיל על עיניו בטליתו, מסתלק מן היש, מתפשט מחושיו הארציים ומתדבק בקונו ללא שיור וחציצה כל-שהם, והנה כאן, בעולם העליון, הוא נמסר כולו למראה-עין, להנאת-יופי, להוד הפרדס, האין הוא משלה לבם של הבריות, המאמינים שעליית נשמה לו, בעוד שהוא נתפס ל"מה נאה"? ואילו רבו מנחמו ומניח את דעתו: דומה עולם עליון לעולם התחתון — שניהם לבושים הם לאלהים, בבואת הדרו, ובשניהם מרובה הצל על האור, אמנם יש הבדל בין "מעלה" ל"מטה", שכן בעולם התחתון — "שם כעס וצער יהלכו וכל חיתו טרף", ואילו פה, למעלה — מקום אהבה ושלום ושירה, ואף על-פי-כן דוקא בה, בקליפת הארץ האפלה, יתעטף הבורא, כביכול, ודוקא ממנה עדן ייבנה — על-ידי מאמצי האדם להעלות מתוכה את ניצוצות האור, לזרוע בתוכה את ורע האהבה והחסד, ולהגביר את רגשי האמונה והחדוה על הכאב והצער והשנאה והזדון, שהם פרי השטן. אכן, גם השטן אף הוא עלה במחשבה כתבלין לחיים; אף הוא בגדר חסדו של הבורא. הוא — "רוקם הצעיף המסתיר פני אל מיצוריו".

שאילו ראתה הנשמה את הוד האין־סוף. בכל אחדותו וטהרתו, היתה נבלעת
ללא שיור, כהיבלע אור כוכב בזוהר חמה. אמנם, הוא השטן, הוא — היצר־הרע,
— הנחש הקדמוני, יצר התאוה והכיבוש „העושה האדם כבהמה ודוחפו לרבייה בן
בל ירף“. אך כבר אמרו חכמים: אילולא היצר לא בנה איש בית ולא נשא אשה ו
הוליד... .

הדחף הסכסואלי, המתלבש בצורות שונות והמשמש רמז רב־משמעות בסי
בוליקה הקבלית־חסידית, מובלט, כאמור, בכמה משיריו של רגלסון. הוא מדבר
יחסי־המין במין פשטות גלויה, פעמים — בציורים נאטוראליסטיים ביותר; אך ה
יודע גם כן להעלותם, דוגמת בעלי־הקבלה, למדרגה סמלית, לשוות להם משמע
של ייעוד או לשפוך עליהם חן של צניעות יהודית, או אפילו הוד רומאנטי־ציו
הנה מטייל לו אביאל־רגלסון עם רעיתו, היא — כולה רוך והתמסרות ואמון
הוא רואה בה סמל של התום היהודי, חסד האמהות הארבע, חן הצניעות של א
בתו של הבעש"ט, דמות האומה הישראלית המשולה ליונה, הפושטת צואר לקר
המאכלת. היא — עצם היהדות על הטראגיות שבה ועל האמונה ומסירות־הנפש ש
יהדות שהפכה עבריות, שהפכה ציוניות, ואשר על כן שירים עבריים־ציוניים כ
כל היום. ואילו הוא, המשורר הרומאנטי דחוף־הסער, הריהו שבוי מרחקים נעלמי
כוחות טמירים תוססים בקרבו ומושכים אותו מזוהר־אשרו לאשר לא־כאן, לקר
בסיונות חדשים —

אני, רדוף חמת תשוקתי אצא
לבקש יופי איום באשון לא־דרך
ולערוץ כל משכן נועם, ינסני,
בעוד בי רגשות אדם נושאים צלבם
ומזבח לבי מוריד עלי דמעות...
אך אין הוא משלח אותה מלפניו ריקם —
כי בסתרי גופך
כבר נגנו מגחלתי ניצוץ,
מבדי טרף, יפרח בחסות רחמך
וישגב על לנוגה שמש עבר
ולפיד קיס הוא ממוקדי יחודנו...

(„אביאל וחיה“)

בכלל, שירי המשפחה שלו המעטים שבקובץ ספוגים אהבה וחום ולבביות
ברשות זו הוא נעשה ליריקן גמור. מהם שמצטיינים בחן עממי וברוח של שובבות
קלה, ילדותית, כגון „הספינה ורדה“, „מזל“, „ביאליק ואחי הקטן“ ועוד. נחמד ה
השיר: „אל הקטן ראם בן־אברהם“, שיש בו גם מן ההומור המפייס וגם מן הסאטיר
הקלה על גורלו של משורר עברי בישראל:
אט תתאו ללבנה, בני,
זו קערת שמים,

אתפשנה ואתננה לך
 ממשי בידים.
 ואט לכוכבי נשף, בני,
 יתקפוך געגועים,
 מלא חפנים אצברם
 לך לשעשועים.
 אביך הוא משורר עז
 ומנו מה יפלא?
 יצו על שקיעה — תוריד לו
 דלי אור-זהב מלא.
 אך אל תבקש לחס, בני,
 ולחמאה אל תחפלה,
 כי אז אביך ינוד ראש
 ו"לא" לך ימלל...

ביחוד נתגלה רגלסון כלידיקן באיליגיה היפה שלו "על איש-הכוכבים" — שיר אבל על מותו של ביאליק. אמנם גם שיר זה חדור אותו רוח רומאנטי-פילוסופי הכורך ארץ וכוכבים, חיים ומוות להוית-יקום אחת. אלא שכאן הוא ספוג צער נאמן והמית-לב ורגשי אהבה והערצה למשורר הגדול, שהיה "איש-לב לאומה-לב". יש שהצער הגדול הופך המנון, ואף כאן שר הכאב בחרוזים הימנוניים נהדרים. יש "שפת רטטים ורגשות" המקשרת עולמות ומאחדת גופים, אשר רק לחושינו, חושי בשר-ודם, הם נראים כנפרדים. אדמת-קבר זה, שבלעה לתוכה את הגוף היקר, משתרעת ומתמזגת עם כל כדור העולם, מתאבלים הכוכבים ותוהים על רגנת האדמה שטמנה בתוכה יקר תפארת אדם — את לבה של אומה פוורה, מתרוננת האדמה: מרחמה יצא בנה-בכורה זה, ואלית שב, בן-אדמה היה ואיש-כוכבים, שקיפל בנשמתו את רחשי היקום, את רטט הדשאים ואת ריה הגשמים, את תפילת הצפרים ואת הגות הכוכבים, חיוו היו פרק-שירה ליקום, גילוי עליון של חיי האדמה, כי אדם ובהמה, עמים וגזעים — פרחי חיים הם הצצים מתוכה ונבלעים בה. אין הם עוברים לבטלה, אלא הם געשים שותפים לתפקידיה הכמוסים של האדמה, מעשירים את ההווה ומרבים תפארת-עולם. אשר על כן שוש תשיש האדמה:

רגנו אתי יחד ואשרו היותו
 הללו לידתו ומותו,
 כי רגע אחד הם,

אחת גזרה ואחד צורך בלב ההווה...

ואולם לנו ולמשורר המיותם אין די ניתומים. רק אחרי מותו, מתנחם רגלסון, תעבור צמרמורת דרך כל רובדי-בראשית ומתחת לשרשי הרים, בין אפר-גוויתו שלו ובין עפר-גוויתו של ביאליק ונגעו נשמה בנשמה באור הנצח.

(סוף יבוא)

השנה מלאו מאה שנה להולדתו של אחד הסופרים החשובים ביותר של תקופת ההשכלה — שהשפיע בשעתו השפעה מבורכת על ספרותנו הצעירה, הטביע חותם חדש של תרבות אירופאית ושל בהירות ודייקנות על הספרות העברית המטושטשת של אותם הימים, הגיח את היסוד לעתונותנו העברית, מי שדוד פרישמן העיד עליו: „אם יש לנו סוף סוף איזה דבר, הרי זה מעט או הרבה למין זה שנקרא ספרות, הלא התאריך שלו מתחיל עם הגליון הראשון של אותו העתון היומי הראשון „היום“ — הלא הוא החכם, הסופר, העורך והמלומד, המוהר קני האחרון של תקופת ההשכלה ד"ר י. ל. קנטור.

תולדות ימי חיו של אדם גדול זה, שאני מוסרן כאן — רובן מכיל ראשון מוצאן: מפיה של הגברת ד"ר הרצברג-קנטור, בתו הבכירה של הסופר, שנפגשתי אתה בלונדון (פרטים על פגישתי זו ימצא הקורא במקום אחר במאמרי), ומיעוטן ממקורות אחרים: מסופרי דורו, — והרי הן:

יהודה לייב קנטור נולד בוילנה ביום ו' לחודש אייר תר"ט (1849) למשפחת חונים (ומכאן השם קנטור); ששה דורות, במשך מאתיים שנה, עוד בימי הגאון מווילנא, היו משמשים אבות אבותיו של קנטור בכהונת החונות בוילנה, בבית הכנסת העתיק, בית כנסתו של הגאון ז"ל. החונות היתה חזקה למשפחתם ועברה בירושה מדור לדור. אחד מאבות אבותיו לא היה מסוגל כלל להיות חזן, קולו לא היה נעים ולא ידע אפילו ראשי פרקים בגנינה, אלא שבכוח החזקה גשאר על משמרתו, וכשקבלו בעלי הבתים לפני

וירא שמים ומעורב בדעת עם הבריות; והרי יש לו, ומה לו לחזן עוד? — הנה יהודה לייב הצטיין מילדותו בכשרונות הנפלאים ובשקדנותו המצויינה, היה בו מן אמיץ ומרוכז. עוד משחר טל ילדו התעוררה בו אהבה עזה ללשונו הלאומי זו היתה השפעת אמו, שידעויה בלש העברית היו מופלגות. מבית אביו ורבו בירושלים דליטה ספג לתוך נפשו מן תרומיות ותכונות נפש מוסריות ונס סבעית פנימית לרבנות. ואמנם התעלה להיות לרב: בשנת השבע עשרה לח נכנס „לבית המדרש לרבנים“ בוילנה; מש עבר אל „בית המדרש“ הויטומירי, שם אותו בשנת 1873 (בן כ"ב). אולם הימים היו ימי תגבורת ההשכלה, שהיתה מנסה בעוז ברחוב היהודי בליטה, ובהכרח נשחבר גם קריתנוכו של קנטור. הוא הצטרף ונפגע וספריה השכלה התחילו גושרים מחיקו. הוא פנה עורף לרבנות והתחיל שוקק על למודיו בלשונות לעז ומדעים כלליים כה להכנס לאוניברסיטה בחו"ל. גדול היתה הראש בבית הוריו על הבן שיצא לתרבות רעה, בעט במסורת אבות ונהפך למין ואפס קורס. גם כל העיר היתה כמרקחה, כי אין דומה בחור סתם לעילוי, ולא הרי בן בעל בית פשוט לבנו של החזן בבית הכנסת העתיק של הגאון ז"ל. גדולה וכבדה היתה המלחמה; אולם ללא תועלת: אחרי כמה ירחי הכנה יצא הבחור לברלין להתכשר שם לאוניברסיטה. ימים רבים של עמל וצער רעב ויסורים עברו עליו עד שזכה להכנס להיכל המדע של האוניברסיטה הברלינית. הוא הקדיש את עצמו לתורת הרפואה ושקד על למודיו בהתמדה שאין כמותה. במשך זמן קצר רכש לו ידיעות מקיפות בהרבה מקצועות מדעיים ושמו נתפרסם לטובה בין

של הפרופסור אל בחור זה ושגרים לו לקרבו ולחבבו: פעם אחת שנה הלמהולץ את סרקו על מבנה האוזן, שהוא מן ההלכות החשובות בחכמת הנתות. אחרי סימו את הרצאתו קרא לאחד התלמידים, שישב בקצה הספסל ושהוא (הלמהולץ) הרגיש בו שהיה יושב כל זמן ההרצאה ומקשיב לרבירו בשם לב ודושם בפנקסו את כל הצורות של חלקי האוזן. — ורמו לו לעלות על הבמה ולהרצות לפני התלמידים את ההרצאה. אותו תלמיד היה י. ל. קנטור שלנו. אולם כמעט השמיע את פסוקו הראשון וצחוק אדיר פרץ מפיות התלמידים, הסטודנטים הגרמניים: מבטאו המוזר של קנטור, בהרצאתו על „האוייער“ בהארכת החולם ובהימנת השין השמאלית ובהשמאלת השין הימנית כדרך הליטאים, — גרמנית וילנאית משונה זו ביצורו נענועי הבוהן עוררו בהם פרפורי צחוק שכתלי האולם רעדו מהם. קנטור נבוך; אולם הפרופסור סוכך עליו בחשיבות האוטוריטה שלו, גער בסטודנטים על העליבים את חברים בן חו"ל בגלל מבטאו השונה; טפח בחבה על כתפו של קנטור ועודדהו בדברים שימשיך בהרצאתו ויתאר על הטבלא את הצורות השונות כפי שהראה הפרופ' בשעת הרצאתו. וק. מוסיף להרצות והלמהולץ נושא ונותן עמו בהלכה לקול צחוקם של התלמידים. — מני אז נעשה ק. מקורב להלמהולץ והלה היה מסייע לו הרבה בלמודיו. אמנם האנטישמיות כבר התחילה אז לפרוח בגרמניה, אחרי מלחמת שנת השבעים למאה ה"ט, שנסיימה בנצחונה של גרמניה על צרפת. אבל בכלל היתה יד הליברלים על העליונה והיהודים ישבו שם בשלווה. קנטור בקש מסלות אל גייגר, אל אדולף ברנשטיין, המסכיר המצויין של ידיעות הטבע בגרמניה, שגם הוא היה מקרב את ק. אף היה יוצא ונכנס בבית החזן המפורסם ליבנדובסקי, שהיה מכיר את אביו של קנטור. אבל אחרי כל אלה היה

חז"ם בשנת 1863 (לרגל המרידה בפולין). חז"ם נתמנה או למנהלו של „בית המדרש לרבנים“ בוויטומיר. אחרי סגירת „בית המדרש“ בוויטומיר רצה חז"ם לחדש את „הצפירה“ בחדשה ולא עלתה בידו: הרשיון הישן שהיה בידו עבר זמנו ופקעה זכותו, ושלטונות הדפוס בפטרסבורג סרבו לחדשו. רק כעבור שנתיים עלה הדבר בידי חז"ם (בסייעו של חבולסון) לממש את שאיפתו: הרשות להתחדשותה של „הצפירה“ ניתנה לו. אלא שבינתיים, קודם שנתקבל הרשיון, הלך חז"ם ברלינה והתחיל מוציא את „הצפירה“ שם. ושם נודמן לו, כמצאיה בהיסח הדעת, ממש, קנטור שלנו שתז"ס היה נזקק לו כאויר לנשימה. על פי האמת היה בפגישה זו של חז"ם וקנטור מעין „מצא מין את מינו“. חז"ם היה נזקק לק. שיכתוב לו את הפוליטיקה ב„הצפירה“ השביעית, וק. היה נזקק לפרנסה. כשהציע חז"ם לק. את המשרה של כותב הפוליטיקה ב„הצפירה“, קבלה הלה מתוך שמחה, כי הוא היה האיש הראוי לכך. מכל התנאים שמנו חכמים בפוליטיקאי — ידיעות מקיפות ביחסים הבין לאומיים של העמים והמדינות, קריאה תמידית בעתונות העולמית בלי הפסק ועוד, — היה בו תנאי אחד שהיה שקול כנגד כלם: הוא היה שקדן ומתמיד, ויכול היה לקרוא הרבה ולשונו היתה קלה ונעימה. וככה הרבטחה פרנסתו של ק. : הוא היה מקבל 40 מרק לחודש, שהיו מספיקים לפרנסתו ברווח והיה יכול להתסכר מעכשיו ללמודיו באין מפריע. כעבור שנתיים כיים ק. את חוק למודיו באר גיברסיטה הברלינית והוכתר בתואר דוקטור לרפואה. אולם הרשות לשמש בתור רופא בגרמניה לא ניתנה לו ובעל כרחו עזב את גרמניה ועבר לפטרבורג.

שלו ולהסתור בתור רופא ברוסיה. אולם המכשולים וההגבלות שהתיצבו על דרכו היו כל כך מרובים וקשים עד שהכריחוהו להחזאש ממחשבתו זו. תעודת הדוקטור הברלינית היתה משוללת כל ערך כאן ברוסיה. ולא זו בלבד אלא שאנוס היה להבחן בגמנסיה רוסית לשם קבלת תעודת בגרות, אילו היה רוצה להכנס לאוניברסיטה רוסית. גם הכניס סה לאוניברסיטה לא היתה מן הדברים הקלים ביותר ברוסיה של אז. אולם פי שבעים ושבע קשים מאלה היו אבני המכשול מצד המשטרה: מכיון שתעודת הדוקטור שלו היתה כניר לצור על פי צלוחית הרי זקוק הוא ליכות ישיבה מחוץ לתחום המושב. וכאן התחילו העניינים שסבל מהם כל יהודי ברוסיה שמחוץ לתחום המושב: מנוסה תמידית מפני המשטרה והרגול וכל שאר מרעין בישין שהיו קשורים בקלקלה זו. סכויים אלה היו כל כך אפלים וקודרים עד שאפילו גבור הגוף והנפש קנטור לא העז לבור לו דרך מלאה התחמית כזו. ובכן פנה אל ספרות ישראל. מעטים היו מוכנים ומזומנים לכך כמותו. בינתיים נשא לו אשה, עלמה יהודית נפלאה, ובנה לו בית יהודי קטן ודל, אבל מלא אהבה וחום, ענוה ושלום. הדלות היתה מצפצפת מכל פנה, אבל דלות כבודה ותרבותית, נדיבה ואצילית. קנטור היה סופר מעודן ומדויק, שמשנתו היתה קב ונקי. זו היתה הרמוניה של תלמיד חכם ווילנאי עם השכלה אוניברסיטאית ברלינית ונימוסי ארצות-המערב. קשה היה המצב בתחלה; אבל לאט-לאט, על ידי עבודה ומתינות, נתפרסם ונתחכב י. ל. קנטור על פסד בורג היהודית.

קנטור נתקבל בתור עורך קבוע במערכת ה"רוסקי יעוורעי" ונכנס ראשו ורובו לתוך הספרות הרוסית-יהודית בסיועו של המלומד צבי הירש הכהן ראבינוביטש, מו"ל של אותו עתון רוסי-יהודי ומחברם של הספרים: "ההרכבה וההפרדה", "המנוחה והתנועה" ועוד. ה"רוסקי יעוורעי" היה גערך בחכמה, בלי בבואה דבבואה של חגיפה למי שהוא, בפשטות ובקשר תמידי וישר עם היהדות

שבתחום המושב. קנטור היה חפשי למחשבתו בעבודתו הספרותית והיה עושה בעתון כמעשה העושה בתוך שלו: סו"ס העורך (קנטור) והמו"ל — שניהם לדבר אחד נתכוננו. אהבתו העזה של ק. ללשון העברית וספרותה שהיתה כמעט חלק מישותו עוד מימי ילחו — לא יכלה למצוא ספוק שלם בעבודה שהיתה תובעת ממנו השקעת כל כוחות הנפשיים בספרות הרוסית. עוד בראש ימי שבתו בפטרבורג התחיל ק. בהשתדלותו תיו לשם קבלת רשיון להוצאת עתון עצ יומי. זמן רב לא הוכתרו השתדלויות אלה בהצלחה. אולם הודות לעזרתו הישרה של צבי הכהן ראבינוביטש, שהשפעתו בין הח גיבם הגבוהים בפטרבורג היתה גדולה מא נותן. סוף-סוף הרשיון לק. להוצאת העת המבוקש, לשמחתו הגדולה של המת ראבינוביטש עצמו, שגם הוא היה לפי חינו ושאיפותיו סופר עברי יותר מרוסי.

ביום י' לפברואר לשנת 1886 (תרמ"ו) נתקבל בכל תפוצות ישראל ברוסיה ופול העתון היומי העברי הראשון "היום" מפסד בורג! עצום ואדיר ממש היה הרושם שעשה העתון על כל קהל הקוראים העבריים במ מקום שהם, העובדה שעתון זה בא ישר מעץ המלוכה, המקור הראשון הכלתי אמצעי ל ידיעות המדיניות והחברתיות העולמיות, השפיעה הרבה על דמיון הקוראים. גות ענקי ממש, היה היתרון של היומון החוד "היום" על שני השבועונים שהיו מתקיימים אז בתחום המושב: "הצפירה" וה"מליץ" במקום וורשה — פטרבורג. ובמקום שבועת — יומון, שהוא מטבעו יותר חיוני ויותר מענין. והרי מלבד זה היו אלה ימי מלכת אלכסנדר השלישי, שתיק טמאי, ימי תסיסה השנאה לישראל אחרי רצח אלכסנדר השני ואווירה תדירית של פוגרומים וגזירות כאותם הימים היתה נפש היהודי שבתחום המושב מרחפת תמיד בעולמות העליונים שבפטרבורג: מה הן הגזירות העתידות להתרגש עליו, ומה הם הפוגרומים בשבילנות ומקום הפתרון לשאלות אלה היתה —

ואצילות. הוא היה מעין קנטור שני, שלא עמר בחצי הדרך, אלא הגיע למחוז חפצו ועלה למרום פסגתו. זה היה האיש שלמד רפואה ושימש בה, שלמד תורה בנעוריו ותורתו נתקיימה בידו בכיאות עצומה והספיקה בידו לברוא מקצוע חדש בחכמת ישראל — חכמת הנתות לפי התלמוד. גדולה עצומה ממש, היתה העזרה שהגיש קצנלטון ל„היום“, עד שאפשר להגיד בבטחה שאלמלא הוא לא היה העתון מתקיים אפילו יום אחד. הוא עזר גם בהשגת הרשיון על ידי קשריו המרובים בחוגי הרוסים בעלי ההשפעה; וגם לקיומו הכלכלי של העתון — ליסוד קרן השתיה ולמילוי חסרונה כשהתחילה להתרוקן — דאג. דאגתו למפעל לא פסקה אף לשעה: הוא עמל ודאג גם לקיומו החמרי של „היום“ וגם לתוכן הספרותי, שחלק חשוב ממנו היה עמוס על שכמו. חוץ מהפיליטונים הנפלאים שלו, שתכנם היה מצודר נפשות ושפתם היתה כמעין זך — הדפיס ב„היום“ את הפרקים המדעיים שלו בשם „משנת יהודה הרופא“, ואת ספרו רב הערך: „רמ"ת אברים“, שעורר בין הקוראים רגשי הערצה מהולה בהשתוממות, ובעולם הרפואה של הגויים — מהפכה גמורה. הוא היה נחבץ גם לספור ושיר ונותן, אולם שורש נשמתו היה עמוק בתורה ובחכמת הרפואה. אילו לא נברא „היום“ אלא בשביל זה בלבד — דיו.

השלישי בחבורה היה דוד פרישמן, שהוזמן על ידי קנטור מחרשה לבוא לפטרבורג כדי להשתתף ב„היום“. הוא הכניס עמו את סגנונו המלוטש והמעודן, את צחוקו המהחל והמבסל והרבה שירה ויופי אירופאי-מערבי. שונים היו שלשת החברים האלה באישיותם וכשרונותיהם, אלא שצד שווה אחד היה ביניהם: כולם שנאו תכלית שנאה את הפח' תוס המעושה ואת הבטלנות שפגמו את כוחם והכהו את עינם ורוחם של הספר והעתון העברי. מלבד זה איחדה שאיפה אחת את כולם: לכוון עתון עברי שיעמוד על רמה תרבותית גבוהה, אירופאית, עתון חי הנושא את עצמו דוגמת העיתונים הרוסיים, שקצנלטון וקצנלטון היו משתתפים בהם.

פטרבורג — אולם היה גם רושם אחר, רושם של חדוה רוחנית בשל התקרבותה של הספרות העברית ולשונה, בשל הופעתו של מרכז עברי חדש, שמסביבו נתרכזו כמה מסופרינו המעולים והמובהקים; וגדולה היתה התקווה, שמרכז זה ילך וישגשג, והיצירה החדשה תלך ותפתח לעתון נאה בתכנו ושפתו ויהא ראוי לשמו.

ג.

ארבעה היו במערכת:

בראש החבורה עמד קנטור, שהיה כותב את הפוליטיקה כמו קורם לכן ב„הצפירה“ הברלינית; כפעם בפעם היה כותב גם מאמרים ראשיים, שבהם היה מברר את שאלות הצבור באופן המתקבל על הלב. לפעמים היה ממציא גם את הפיליטון, וזהם עליו בפסידונימים שונים: מנחם אב, עוקץ, מ. בלשן, ברקאי, קדמא ואזלא, סנפיר ועוד. לשונו היתה שוטפת כקלוח קל ונעים. הוא היה בעל תכונות עדינות, צנוע ואצילי מטבעו. ועל התכונות האלה נוספה מחינות של רופא. גדולה היתה ההשפעה, שהשפיע הלמוד העמוק בחכמה זו במשך ימים ושנים בברלין בנעוריו, בתקופת בראשית שלו, — על עיצוב אופיו. הוא היה כוח גדול, אבל מתון. כזה היה קנטור בכל עבודתו הספרותית מעלומיו עד קץ חייו. ואת חותמו זה הטביע לא רק על מאמריו ב„היום“, אלא על כל „היום“ כולו. „היום“ היה עתון נקי, שואף לפרישות וטהרה ויושר גמור. ענין „חבת ציון“ שהגיע כבר אז להשפעה ניכרת בעם לא תפס את המקום הראוי לו ב„היום“. אולם בגוגע לטהרת-הלשון עמד „היום“ על גובה שאין למעלה הימנו. בכשיל וכילפות ממש הושם קץ לכל הבטלנות, אהבת הפסוקים ומטפוטיההבל שנשתרשו בספרות העברית הקודמת. לשונו של „היום“ היתה, כאמור, ברורה, שוטפת ונוחה.

סמוך במדרגה לקנטור היה אחד מחכמי ישראל, שהיה גדול מקנטור — הד"ר י. ל. קצנלטון (בוקי בן יגלי), חסידה של הלשון העברית, שלבו היה מלא שלהבת יה, נדיבות

אחר, ואמנם, שפת „היום“ היתה נוחה וגם הרעיונות לא היו כבדי-משקל ביותר, כראוי לעתון יומי המכוון להמון העם, שאינו מצוי אצל דברי ספרות עמוקי הגיון וכבדי צורה. פרישמן היה גותן ל„היום“ ממיטב כשרונותיו אז: „האותיות הפורחות“ שלו היו מרגליות. המדור המיוחד שלו היה הפיליטון, ואחד מתפקידיו העיקריים היה לצרוף ולזקק את שפת העתון בכלל. למטרה זו הובא עוד חבר רביעי אל המערכת והוא: המורה א. רוזנפלד. מחברו של המקראה העברית הידועה „גן שעשועים“, שנודמן פעם עם הד״ר י. ל. קצנלסון והפיק רצון ממנו בסגנונו המדויק והמלומד. עכשיו הובא לפטרבורג והוכנס לתוך מערכת „היום“ על מנת שיעזור לפרישמן בהשגחתו על הסגנון של „היום“.

ד.

בוא וראה: למרות הקרקע המוצק שעליו נתבסס העתון, בין מצדו הכלכלי — קרן השתייה להוצאת העתון, שעניו של הד״ר קצנלסון היתה פקוחה עליה לכל יחסר המזג — ובין מצדו הרוחני — מיטב הכוחות הספרותיים שהשתתפו בעריכתו — למרות כל אלה נודעו המפעל המוצק הזה כעבור לא יותר משנתיים ורבע שנה, ונתחסל. קשה היתה המהלומה הפתאומית הזאת לספרות העברית הצעירה של אז; והסופרים, בין אלה שסבלו באופן ישר מחיסול זה ובין אלה שלא נזוקו, — עמדו לפני תופעה מעציבה זו כלפני חידה סתומה. כמה מהם נסו לעמוד על הסבות שגרמו לחסול מהיר זה של עתון שעורר עם הופעתו תקומת מזהירות כאלה. פרישמן, מן הקרובים אל החלל, תולה את הקולר בסיבות כספיות בלבד. הוא כותב (במאמרו: „יהודה לייב קנטור „היום“ — „פרצופים“, עמ' 48): „קנטור שנה רק בדבר

העניינים — חר גם הוא אהרי סבותיו קיצור ימים זה, והוא מוצא אותן בכס וכמה גורמים, ומהם מקומיים, כלומר התלוו בגירותיה והגבלותיה של המשטרה הפטרבורגית כלפי מפעל יהודי שנמצא מתחת לתחום המושב, שכמה מפקידיו היו משוללי זכות-הישיבה, ואחד מאלה היה פרישמן עובדה זו — חוסר זכות הישיבה — הפסד לפרקים את עבודתו הספרותית לעבודת-ספר ואת חייו — לגיהנום: רגול תמיד של הבולשת, בקורים בלתי פוסקים של השוטרים בחזרה, הזמנות תכופות אל לשכת המשטרה שהיו מסתיימות על פי רוב במתן שוחר שהיה מעיק על המצב הכלכלי של העתון כאבן מעמסה. גם סוקולוב רואה את המצב הכספי כאחד הגורמים העיקריים. צריך לדעת שבאותם הימים עדיין לא התרגל הקהל להודיע על דבר עסקיו בעתון יומי. ובכך מודעות לא היו, גם קסם החידוש של עתון יומי עברי, גם הוא נתנדף והלך לו; חותמים לא נתרבו אלא נתמעטו, ומקור הכסף דלל, גם אוצרותיו של י. ל. קצנלסון, אדם-פלא זה שהשקיע כל מה שהיה לו במפעל זה, — גם הם חרבו לאט לאט. — אולם מלבד גורמים אלה רואה סוקולוב גם גורמים תרבותיים שהסבו את חיסול העתון: לא רק את אוצרותיהם החמריים בובזו העורכים כי גם באוצרותיהם הרוחניים והתרבותיים לא נהגו מנהג חסכון. הם פזרו על ימין ועל שמאל את פניניהם בשירה, במדע, בפיליטון ועוד — וגתרקונו. כוחות חדשים לא נכנסו ל„היום“, העורכים היו „רביים“ בלי חסידים. הם לא הקימו תלמידים. בצדק קונן אז יל״ג על „השבלים הבוודות“, הפרד צט של התלכדות התחיל רק עם הופעתה של הציונות. אולם את הסבה הראשית, העיקרית קובע סוקולוב בשטח אחר לגמרי: אי אפשר

הוא צריך לכך, שבאותו המקום שהוא מתפרסם יהיו לו רוב קוראיו וחותמיו. לא בשביל ביסוסו החמרי אלא דחקא בשביל ביסוסו הרוחני הוא צריך למין „הינטער-לאנד“, שבלעדיו אין לו ואי אפשר שתהיה לו תקומה. איזו מן הסבות המזויות כאן שמשה גורם מכריע בחיסולו של „היום“ — קשה להחליט. האמת היא שכולן יחד השפיעו בכוח זה. אולם נראית ביותר הסבה שעליה מרמז לחובר במאמרו: י. ל. קנטור (מחקרים ונסיגנות)„ והיא: מלחמתו של „היום“ ב„חובבי ציון“ הראשונים, — מלחמה שהיתה או כבר חוץ לזמנה וחץ למקומה. השנה היתה שנת תרמ״ז—תרמ״ח. רוח אחרת, חדשה — שהתחדשות והתרעננות האומה היו צורות בכנפיה — היתה מושבת בכל תפוצות ישראל, פשיטת רגלה של ההשכלה היתה שלמה, והוא, קנטור, עדיין היה מחזיק בקרנותיה של אותה ההשכלה ולא רצה להוציאן מידו, ומובן שאי אפשר היה לו ל„היום“ לקוות לתוצאות אחרות מלבד לפשיטת-רגל שלמה וגמורה אף הוא.

בסוף שנת 1887 נסתם הגולל על „היום“. אולם קנטור לא עזב את פטרבורג, שבה נתפרסם כאחד העתונאים והסופרים החשובים והפוריים בשתי הלשונות גם יחד; העברית והרוסית. הוא נכנס בתור חבר המערכת אל „המליץ“ תחת עריכתו של יל״ג. ומלבד זה הונמן בתור עורך לירחון האידי „אידישעס פאָלקסבלאט“, שהיה כותב בו את המאמרים הראשיים והפיליטונים בלי חתימת שם. בסוף שנות השמונים נשתקע כמעט כולו בעתונות האידיית והרוסית והופעתו בספרות העברית כמעט שנפסקה. רק לעתים רחוקות נשמע קולו מעל דפי „השלח“ ו„הדור“. לתקופה זו שייכים גם שני מאמריו הגדולים והחדשנים: בים: א'. מסה על אברהם מאפו (רוסית) —

מתחתו הקשה (מחלת הלב) הוכרח ק. להתחלק מעל עבודת הספרות העברית ומן הספרות בכלל. מאז התמכר לרבות מטעם, ואז מתחילה תקופת נודו וטלטלו: הוא שימש כתור רב בכמה ערים — משנת 1890 עד 1904 שימש כתור רב בליבוב; אח״כ בוילנה. בשנת 1909 השתקע בריגה ושם נשאר עד סוף ימיו.

ה.

ככל חכמי ההשכלה היה גם קנטור איש האשכולות. הוא שימש בכמה וכמה כתרים: מלומד, סופר, רופא, עורך, רב. עוד בהיותו בחור בן ט״ו נתפרסם בוילנה כאחד העילויים; בקיאותו בתלמוד ובספרות הרבנית היתה מופלגה כזו של אחד מגדולי חכמי ישראל. שנים רבות היה יושב באירופה המערבית, כשהיה שוקד על למודיו באוניברסיטה הברלינאית בתור סטודנט של אותו בית-אולפנא והיה סופג לחוכו את התרבות האירופאית במובנה המשובת: את דעותיהם והגיונותיהם של גדולי העמים באירופה. שנים רבות היה עוסק בפוליטיקה עוד בתקופת „הצפירה“ הברלינאית, מקצוע שדרש ממנו התעמקות בספרויותיהם של עמיר-העולם השונים, וביחוד בעתונותם כדי לעמוד על תכונותיהם, מוגם ומנהגיהם ביחסיהם זה לזה. כל אלה פתחו בנפשו הבתנה עמוקה ביחס לספרות ובבואותיה השונות וענינו נפקחו לראות ולהבין כמה פלאית היא ירידתה של הספרות העברית בימיו. ולאט, לאט בגרה בנפשו ההכרה הפנימית של ההכרחיות להלחם נגד ירידה זו: נגד הבטלות, פטפוטי ההבל וחקירות הסרק של הסופרים העבריים בימיו, וליצור ספרות בעלת טעם וצורה אחרים, כמתכונתם של העתונים הרוסיים, שאחד מהם („רוסקי יעוזריי“) היה נמצא תחת השפעתו השלמה.

בעמדו בראש העתון הרוסייהודי, "רוסקי יעווריי"; וגם עם "מגדיו" מבית התגרה מלחמה — נגד הסופרים והמחברים השונים, שמלאו את חבוריהם מליצות נבובות חסרות טעם. הוא נלחם בחור אחד משרידי המשכילים גם עם חובבי-ציון הראשונים בעתון "היום". ק. היה תלמידם של המשכילים הווילנאים בשנות נעוריו ושל הפרופיסור הלמהולץ בשנות בחרותו והאמין בכל לבו בכוחה של הציביליזציה וההשכלה. אמונתו היתה חזקה כל כך שלא נתערערה גם לקול ה"רעמים" בשנות השמונים, שהעירו רבים מן המשכילים משנתם הליטרגית. אמנם קצת נפקחו עיניו לראות, כי רחוק הוא אותו היום המקורה, יום האורה והאחוזה לכל בני האדם באין הבדל. אולם, שהיום הזה בוא יבוא ואפילו אם יאחר — בזה לא היה מסופק כלל: הן הכל הולך ומתפתח ומשתלם והאדם אף הוא צועד על כרחו בדרך זו.

וכמה אופייני הדבר: למרות מזגו המלחמתי מדגישים כל סופרי זמנו את חכונת המתיונות שהיתה טבועה בו. דומה שלא היה דבר שירגיו אותו, שיטיל סערה בתוך נפשו. הוא היה מתון כבר יותר מדי; הלא האמין בהתפתחותו ההדרגית של העולם, ומה הבהלה? אין לדחוק את הקץ; בין כך ובין כך הכל יבוא בעתו — מוכרח לבוא! אולם עם כל המתיונות שבנפשו היתה בו נקודת מתיחה אחת, שביחס אליה פסקה כל מתינותו ואמונתו בהתפתחות האטית נעלמה כליל. הנקודה הזאת היתה — העברית! כשהגיע לבעית הלשון העברית וערכה בשביל העם נהפך ק. להר געש, ודבריו נעשו חדים כחרב פיפיות. חלק גדול ממאמריו ופיליטוניו דנים בתוך הדור הצעיר על הלשון העברית וספרותה. מתוך כאב צורב היה נושא דברו על הדור היהודי הצעיר הגדל ללא יהדות, ללא יהדות מכלי ראשון... עוד בראשית ימיו, בשעה שהיה מפרסם עוד את דבריו ב"השחר" בשם "נחום בן עוזר הציוסקי", הדפיס בו מאמר חריף על חכמי ישראל במערב אירופה המתאבקים בעפר הספרות העתיקה ואינם שמים לב אל הלשון העברית החיה, אם מעט

ואם הרבה, בפי העם ובפי סופרי הוועסקים בחכמת ישראל ומרצים אותה בלשון מלבד בלשון ישראל. ואפילו באחת ימיו, אחרי שהתרחק כבר מן הספרות, דבריו דברים כורבנות על "ערך הלשון העברית בחיי ישראל" (רשפים, חוברת י"ד—ט"ו). הוא העיר שם למוסר את אזני הסופרים הצעירים, הרודפים, לפי דעתו, "אחרי כן חדש בספרות הזרות כדי להכניסו כשהוא, על כרעיו ועל קרבו עם כל הניב הורים לרוח ישראל ולרוח שפתו". והוא טוסק להם את פסוקו של החכם: "מח וחיים ביד לשון", כי "קול משק העם (הסופר) הוא קול נשמת האומה; וכל טפת היצואת מתחת יד הסופר — היודע ומכיר כי מלאכת הקודש לפניו — הוא טל של חיים להספרות של העם". — זו היתה השקפתו של ק. על הסופר והספרות בימיו; והשקפתו זאת היא, היא שנתנה לא את העוז והאומץ לצאת למלחמת תנופה עם המחברים השונים שהיו משפילים במעשיהם ובורכי יצירתם את הספרות העברית. את גילת הכותרת בפעולותיו של ק. יש לראות ביצירתו של "היום", שהתרוכס במשך ימי קיומו למדרגת עתון אוניברסלי ותרבותי יהודי וכללי גם יחד. כל מה שנתן בו נתן במדה טובה ויפה. אמנם לא רבים היו הסופרים שהשתתפו ב"היום", אולם כל אחד היה אמן במקצועו וכל מה שיצא מעטו היה ראוי לברכה. מקום חשוב ביותר תפס הפיליטון ב"היום", שיחה נאה וקלה זו, המרפרפת תמיד מעל לעניינים ואינה יורדת לעמקם של הדברים. כל שלשת העורכים: קנטור, פרישמן, וקצנלסון היו מקדישים חלק גדול מעבודתם לפיליטון. וודאי, לא ראי פיליטונו של פרישמן שהיה אמן במקצוע זה, כפיליטונו של קנטור, שלא תמיד הצטיין בסגולותיו האמנותיות. ולא ראי פיליטוניהם של שניהם כפיליטונו של קצנלסון שהיה מעין מויגה של מדע ויופי גם יחד. — עיקר חידושו של "היום" היה, שהוא היה הראשון שבילה את העולם הכללי לפני הקורא העברי והראה לו את הדעות והמושגים, הבעיות והפתרונות,

בשיחתנו. ושאתי את עיני אל הדוברת וראיתי, שפניה ממש נהרו מגיל לשמע הלשון הרוסית, כדרך בני-אדם בשמעם בארץ נכריה את שפת-אמם. בהמשך שיחתנו נודע לה מפי שמורה עברי הנני, המצוי גם אצל הספרות העברית.

— אם כך הדבר — קראה, — שמא שמע אדוני גם את שם אבי ז"ל ?

— ומי היה אביו ?

— יהודה לייב קנטור.

למותר לתאר כמה גדולה היתה הפתעתו. כאן בגולה האנגלית, בבית גברים, בין אנשים זרים — בתו של אחד החכמים והסופרים שהניחו את היסוד לעתונותנו העברית ! ומכירתי החזשה מקיפה אותי בשאלות : „המכיר אדוני את העתון „היום“, שאבי ז"ל היה מחוללו, מול"ו ועורכו ?" — היא שואלת בגאון, כשהיא מבטאה באופן מיוחד את המלה „היום“, כדרך שמבטאים אותה יהודי ליטה. — מובן שאני יודע את כל זה, ויותר מזה. ואני מספר לה מתוך התפעלות על כל התכונה הרבה שערכה העתונות היומית בארץ ישראל לכבוד תג יובל החמישים של „היום“. —

— „תורה ושכרה ! — היא מעירה מתוך התמרמרות, — כמה קשה היה גורל אבי ז"ל בעודו בחיים ! כל ימיו היו נדודים וטלטולים, ועד יום מותו לא מצא את מקומו הראוי לו. חמש פעמים החליף את מקום מושבו : בחילנה נולד, מזוילנה נדד לפסטר בורג, מפטרבורג לליבוי אשר בקורלנדיה, מליבוי שוב לחילנה, ומזוילנה לריגה, ואנוס היה לכהן במשרת „רב מטעם“ אם גם בעיר גדולה כזוילנה ! וגם עכשיו, אחרי עשרים וחמש שנה למותו, לא העריך עדיין הצבור העברי את ערכו של אבי ז"ל כראוי לו. במקרה נודמנה לידי ה„אנציקלופדיה יודאיקה“ הגרמנית ועברתי על כמה ערכים של אישים שונים. את אבי ז"ל פטרו בכמה שורות בלתי חשובות ובכמה מספרים ושמות יבשים.“

אני מרגיש בצערה ומביע לה גם אני את תמיהתי על עובדה אחרת, העשויה גם היא

הצנים ועולים בחיי העמים המשכילים. בחוברת השלישית של ירחונו „בן עמי“ הדפוס ק. מאמר אמנותי כללי על טולסטוי האמן, שנכתב בידי זלמן אפשטיין, דבר שכעבור עשר שנים לא התיר אותו אפילו אחת"ע לבוא בקהל. כזה הוכיח קנטור, כי חותר הוא אל המטרה שהציב לו בתחלה : ליצור עתון שאינו מיוחד רק לשאלות היהדות בלבד, כי אם לכל שאלות החיים וצרכיהם למען הקוראים עברית.

בין המאמרים בעלי היקף יותר גדול, שכתב קנטור, יש לציין את מאמריו על „דור המאספים“ (ב„מאסף“ שיצא עלידי המחלקה „להרחבת שפתנו הקרושה וספרותה“ שעל יד „חברת מפיצי השכלה בישראל“ בשנת תרמ"ז ; ב„בן עמי“ חוברת א' בשם „על פרשת דרכים“ ; וגם בחוברות ב' וג' בשם „בית המדרש ובית הספר“), שבהם הרחיב את גבול המושג „עושי היסטוריה“ ו„הכניס לתוכו גורמים רבים רוחניים וגשמיים, תרבותיים ומדיניים“ (לחומר : „מחקרים ונסיונות“).

ו.

ענין רב בשביל הקורא העברי יש בחדאי בשנות חייו האחרונות של קנטור, שנות נדודיו בערי רוסיה הגדולות : ליבוי, ריגה, ווילנה, שבהן שימש בתור רב מטעם. ולפיכך רוצה אני לסיים את מאמרי זה בכמה קטעים מתוך שיחותי עם בתו של קנטור, הגברת ד"ר הרצברג-קנטור, ממה שמסרה לי על שנות-חייו אלה. אבל קודם כל כדאי להרצות לפני הקוראים איפה ובאיזו תנאים נפגשתי בגברת וכבדה זו :

בדרך מנוסתית מן הגיהנום הנאצי, בשנת 1939, חצי שנה לפני פרוץ מלחמת-העולם השנייה, שימשה לי לונדון תחנת מעבר לארה"ב. באחד הימים ואני משוטט בחברת אשתי בלונדון המעורפלת לבקש לי דירה. נקלעתי אל אחד הבתים ; עמדתי במסדרון הבית, כשאני מחכה לבעלת הבית ומשוחח לפי שעה עם אשתי, כדרכנו, ברוסית. אשה יהודיה אחת בעלת פנים אציליים, מגרי הבית, כנראה, שעמדה במרחק מה ממנו, התערבה

לפגום בזכר אביה : הנה בת-אביב, העיר העברית הראשונה שלנו, ששמות רחובותיה הם כעין מצבה חיה לכל העבר ההיסטורי שלנו, הקרוב והרחוק — אין רחוב על שמו של י. ל. קנטור, כשם שישנם על שמותיהם של כל הסופרים העבריים בני דורו, וכשם שישנו על שמו של „בוקי בן גלי“ ידו של י. ל. קנטור וחברו לעבודה.

— „זכה אבי זקני, שהיה הדור הששי לחזנות בוילנה — ממשיכה בת שיחתי — שבנו נעשה לא לחזן, אלא לרב בוילנה. אמנם רק „לרב מטעם“. אולם הכבוד שנת-כבר אבי בוילנה לא היה פחות מכבודו של הרב הראשי, ר' חיים עוזר גרודזנסקי ז"ל. בימים הראשונים לבואנו לוילנה היתה התנגדות גדולה מצד הרבנות החרדית כלפי אבי. חוששים היו שמא יתערב בענייני דת ושמא ינסה להנהיג תיקונים בחיי-וילנה הדתיים, שיהיו למורת רוח החרדים. היו הימים ההם „ימי הסער והמרידה“ בתנועת ההשכלה ודרישתו של ליליינבלום לתיקונים בדת העסיקה את כל המוחות. אולם הרבנות החרדית הכירה מהר בטעותה : אבי ז"ל היה סופר עברי כל ימיו ומסור לספרות העברית. מלבד זאת עמד במרכז של העסקנות הצבורית של היהדות הרוסית שבאותה תקופה. הימים היו ימי ה„דומה“ הרוסית, שהיתה גסגרת ונפתחת בכל עונה ועונה כמעט. הבחירות נעשו למין ענין חדירי והרחוב היהודי היה מלא תסיסה ותעמולת בהירה עולמית. ואבי ז"ל היה אחד מן

המוציאים והמביאים בכל ענייני הפוליטיקה היהודית שבימים ההם והיה נוסע מוילנה לפטרבורג וחזרה לעתים תכופות.

— „שוב אני זוכרת : כשעזב אבי ז"ל וילנה כרי לנדוד לריגה ערכה קהלת וילנה מסיבת פרידה לכבודו ונתכנסו כל חוגי וילנה היהודיים, מן החפשיים הקיצוניים ומהמשכילים ועד האדוקים הקיצוניים וכולם התחננו לפניו שלא יעזוב את מקומו. הרב ר' חיים עוזר גרודזנסקי נשא את נאומו הפרידה והפציר באבי שיחזור בו. אולם אבי ז"ל עמד על החלטתו ; ועד יום מותו היה מתחרט על חליפין אלו — וילנה בריגה.

ספרים או כתבים לא נשארו בידה מעובדו אביה : כל העזבון, שהיו בו כמה כתבי-יד חשובים, נשאר בידי אחותה הצעירה ברוסיה, אשתו של השחקן הידוע מיכאלס (מת לפני זמן קצר ברוסיה). לפי השמועה נמסר כל העזבון, על ידי מיכאלס עצמו, לאחד מבתי הנכאת של הממשלה הרוסית. רק שיר אחד, מעשה ידי אביה, שתרגם לשמה מתוך שירי לרמונטוב, „התפלה“, נשאר בידה. שיר זה משמש שער לסידור תפלתה, שנתן לה אביה למתנה ליום חתונתה. היא נכנסת לחדרה ומביאה משם בדחילו ורחימו סידור-תפלה ישן נושן, שדפיו הצהיבו מרוב ימים. אני פיתת את הסידור ומוצא על השער את השיר הבא, כתוב בעצם ידו של י. ל. קנטור באותיות אשוריות נאות ומנוקד כולו ניקוד מלא :

ה ת פ ל ה

יש עצמת קסם נפלאה
ביפי זוהר מליה ;
והדרת קודש נזראה
מרחפת על פניה.

כי תבוא עת הרעה
ומצוקה שברה לבתי ;
תפלה אחת אדעה
והיא תשיח ראגתי.

מנפשי תברח כצל
כל מחשבת פיגול נאלחה
ואבך, ואאמין באל
ותהי לי אז הרוותה.

לרעי, ל. קאנטור. ד. פרישמן, ספ"ב, יאנואר, 1903.

והנה עוד משהו מן העזבון: חוברת מדעית בשם: „נצחונות הדיליטנטיות; תשובה למלומה, כביכול — למחבר כתבי פלסתר. מאת ל. קאנטור. ספ"ב, שנת 1894". חוברת זו שנכתבה רוסיית היא יקרת-המציאות ורבת-הערך. תכנה הוא: חכמה חריף ובקורת מצויינת על הספר הרומי של הכומר י. ב. פרונייטיס, שהיה באותה שעה פרופיסור לעברית ברומא: „הנוצרים בתלמוד היהודי; מסתרי התלמוד וכו'". פרונייטיס זה עתיד היה, כעבור שמונה עשרה שנה, בשנת 1912, לשמש קטיגור „מדעי" במשפט בייליס. החוברת של קנטור שמשה משען לסנגוריה היהודית להרוס את בניינה של האשמת פרונייטיס, שהיה רעוע גם בלאו הכי.

אני מדבר על לבה של הגכרת ד"ר הרצברג קנטור לשלוח את העזבון הקטן הזה אל ידו של ד"ר אברהם שרון, מנהלו של בית-האוסף הלאומי בירושלים לכתבי-יד ואוטוגרפים, כי שם מקומו. אולם אין היא נשמעת להצעתו: קשורה היא בנימים בל ייתקו לחפצים יקרים אלו, המשמשים לה זכרון יחידי לאביה הגדול ז"ל.

קנטור נפטר בעיר ריגה (שבה שימש בתור רב מטעם משנת 1909) בכ"ח אייר שנת 1915, בעצם תקפה של מלחמת-העולם הראשונה ומהומותיה באירופה. וכמובן שאפילו לא נספד כראוי בספרות העברית. בן ששים ושש היה האיש במותו ואת רוב שנות חייו, מיום שעמד על דעתו (משנת הכ"ב לחייו, שבה פרסם את שירו הראשון: „מאמינים אנחנו" ב„השחר"), הקדיש לספרות העברית. במשך תקופה שלמה של ארבעים וחמש שנה עמד אדם זה במרכזה של הספרות העברית (ולא של העברית בלבד). הוא היה עורך ממדרגה ראשונה לכמה וכמה עתונים: „הצפירה" (עורך בפועל), „היום", „רוסקי יעוררי", „אידישעס פאלקסבלאט" ובמקצת גם „המליץ". הוא היה סופר נקי-הדעת וסרה-הלב, עתונאי פורה ופיליטוניסטן טובה

מלכד עזבון עברי יחיד זה נשארו בידיה עוד כמה צלומים, שהיא שומרת עליהם בעל בבת עינה: תמונות אביה בגילים שונים ותמונות ידידיו הנאמנים. הנה תמונתו של י. ל. קנטור בשנת 1882. בן שלשים ושתים היה אז. אני מסתכל בפנים האציליים, המעוטרים זקן שחור סמיך ובלורית כבדה, ביחוד מושכות את תשומת-לבי העינים, שכאילו הן רבות ברקים, ברקי שכל והריפות. אני הופך את התמונה וקורא על גבה כתובת רוסיית: „להילינה בת בוריס ולליוז בן סירגיי קנצלסון לאות ידידות, לזכרון מאת ל. קנטור. ס"ט פטרבורג, בחמישי למאי, 1882". ליוז בן סירגיי קנצלסון זה הוא הסופר המפורסם, החוקר והמשורר בוקי בו יגלי; ושנת 1882 היא שנת מפנה רב ערך בחיי היהדות האירופית בימים ההם: לידתה של חבת ציון. קבוצת הביולוגיים הראשונה יצאה אז לארץ ישראל, ובוקי בן יגלי שר אז את „שירת הנמיר" שלו, שיר ההלל הראשון בספרות העברית החדשה לקרקע, לחיי האכזר, לארץ ישראל. ערך מיוחד יש לצלום זה גם מפאת הצלם, אני קורא על גבי התמונה את שם הצלמניה, ברוסית: „פוטר גראף קונסטנטין שפירא, ס"ט פטרבורג, נבסקי פרוספקט מספר 30, ליד הגשר הקצר זאני". הרי זה קונסטנטין אבא שפירא, האח הנידח שלנו, זה המשורר הנענה, שהנחיל לנו שירה רכה ספוגת יגון וצער לאומי. והנה תמונה אחרת: י. ל. קנטור כשהוא יושב בבורסה ובוקי בן יגלי עומד על גביו, שני ידידים בלתי נפרדים, שניהם בגיל העמידה: קנטור בן חמשים וחמש ובוקי בן יגלי בן חמשים ושלש (בשנת 1904 נצטלמו). השנה, שנת 1904, היא שנת הפוגרומים בקיישוב והומל, שנת הרדיפות האיומות על היהודים ברוסיה וגרודיהם למערב אירופה. והנה תמונתו של פרישמן, אותה התמונה המפורסמת, הידועה לכל קוראי עברית, עם המשקפים המהודקות לו על חטמו ותלוייות על גבי חוט של משי, הקשור לו לעניבתו. מעבר השני כתובת עברית, כתובה בידו של פרישמן באותיות מהוקצעות ונאות: „לזכרון

חיינו ללשון העברית וספרותה! כמה גדולה היא כפיית הטובה של הצבור העברי, וביחוד של הסופרים העבריים, לסופר חשוב זה! — יש לקוות שהצבור העברי כאן, בארצות-

מספרותה של ארץ-ישראל

(א) "בשדות פלשת 1948" (יומן קרבי), מאת אורי אבנרי, מהדורה ב', הוצאת נ. טברסקי, ת"א, תש"ס; (ב) "במחזור ובקרב" (פרקים ממלחמת ישראל על עצמאותו תש"ח—תש"ט), ליקט וסייד אפרים תלמי, הוצאת ניוון, ת"א, תש"ס.

אבגרי, בעל היומן הקריבי של שירות פלשה, הוא עתונאי מחונן בכשרון תפיסה והבעה, שהשתתף במלחמת הדרום כטוראי ומפקד כיתה, כלותם פעיל, סובל ופצוע. כשייך להטיבת גבעתו הוא מגולל לעינינו בעיקר את מגילת ההגנה על תלאיבי מפני קלגסי המצרים העולים מן הגב, בספרו לנו אגב ברוב עניין על לידתו וראשית התפתחותו של צבא ישראל. הכל נברא כמעט יש מאין, במהירות קסמים ובניצול מכסימלי של האפשרויות. "ההגנה", המסתעפת בכל שדרות הישוב, היתה מוכנה רק לעמוד בפני פרעות מקריות ומקומיות של הערבים ולא לנהל מלחמה כללית נגד כוחות מצויינים וסדירים ; ו"כאשר שאל מדינאי אחד את מנהיגינו, לפני הצעת החלוקה של א"מ בנובמבר 1947, אם יוכלו היהודים להתגונן מפני התקפה ערבית, ענה ישראל גלילי בשם "ההגנה", כי יש בידה למגר אותה אם יספיק לה א"מ ציוד כבד למעשה הטילו א"מ ואמריקה איסור על הספקה כזו, וההסגר הבריטי מנע כל הכנסת נשק לארץ. הכרזת המלחמה הערבית על הישוב מיד אחרי החלטת החלוקה בכ"ט

שני הספרים שלפנינו מכילים חומר רב ובלתי־אמצעי ממלחמת השיחרור של ישראל, והם ישמשו בלי ספק כמקורות חשובים להיסטוריון של תקופת־הפלאים, שבה נולדה עצמי אומנו המדינית. כשם שכיבוש כנען בימי יהושע מידי שבעת העממים התקפים והמאור־ששים בתרבות מפותחה ומבוססת, שלא חסרו בהם ענקים וגיבורים, ערי־מצור ורכב ברזל — נחשב בשעתו לגילוי מופתי של יד ה' וקיום בריתו עם האבות, כך יש לראות את ההצנחן המופלא של הישוב העברי הקטן, הבלתי־מזויין והרעוע בידי שלטון מגדסטורי קשה ורבי־מזימות, על שבע ממלכות ערב הגדולות והתמוששות בכל הנשק המודרני — כנס ואצבע ההיסטוריה, כי עוד תזון משנה מול ומיפנה גורלי הגלות ושואת ישראל, שכתבו משעבוד מצרים, הביאו סוף סוף לידי אומנו המאמץ העליון המסופר ביהושע ושופטים; ויש לצפות לכרוניקאי־חווה, שיקום ויכתוב את הדברים בכל תום פשטותם וגודל הווייתם ומתוך הצצה עמוקה והשראתית לנפש

מספר דאגשים המאומנים בתכסיסי הצבא.
ולנוכח סכנת ההשמדה הוכרו בשלשים לנוכח
בר על גיוס בני י"ז—כ"ה שנה (מגיל רך מפני
צימצום הישוב), ומאות ואלפים צעירים וצעיר
רות אומנו בקצב קדחתני במחנות תלאביב
ושרונה, שפוזו בטרם בדצמבר מן הצבא הברי
טי. נחגבש והלך צבא'עם מתנדב ומתלהב
מיוחד כמינו, צבא כלי ציוד וזיון, בלי מדינה
ומנגנון עורף, בלי מיתקני בסיס ותחבורה,
צבא הדומה יותר לריכוז ספוגטאני של תנועת
נוער מהפכנית, מעין התפרצות המונית נרגשה
של מהפכות סוציאליות. נתלקטו כאן יחד
מניני הישוב המעולים והמתקנים, טובי "הברר
גאולה העברית", צורביי חלוצים ופארטיזאני
מחתרת מארצות הכיבוש הנאצי, עזינפש
וביבוריות. ההכרת הדחוף דרש במפגעי
סידור מהיר, איחוד מאורגן וכשרי פעולה,
קמו בתפוזן פלוגות, גדודים, חטיבות, עם
ודגות מפקדים ומשטר צבאי, צורת-שרה,
סימנים וסיגנון. נתהוותה תלבושת פחות או
יותר אחידה, "כובע הגרב" היה לסמל וסימן
היכר ככובע ה"טעמבל" בתקופה החלוצית,
אם כי כל אחד חבש ועיצב אותו באופן אינ
דיבידואלי. צבא ישראל, שצץ ועלה מחוך
התבגרותו ואפיו של הדור החדש, שגדל ונת
תקן באווירת החירות של המולדת ההיסטורית,
יצר לו תוך ימים ספורים הווי וסיגנון משלו
בכלובש ובדיבור, בהתנהגות, בתכסיסים ובזמר
לכת ומצעד בלי חיקויים יתרים למעשי אחרים.
ונואפו כנחות עצמו יצא להתמודד עם המצי
אות הקשה והמסוכנה.

מטובי חיינו, שמהרו לעזרת כפר עציון המותקף ונלכדו במארב הכפריים ; ברביעי למאסר מונה גורל מעצבים כזה לטי"ו מאנשינו ליד עטרות, ובכ"ח לאותו חודש גפלו מ"ב מגינים אמיצים על שיירה הנוסעת ליחיץ. בביתוד היה מסוכן הכביש בין ירושלים וחל-אביב, עורקה החיים של עיר-בירתנו, שארכו כששים קילומטר. הוא נהפך לנו למלכודת-מחנות תמידית. כי עיקוליו בין הרי ירושלים ההסלעיים והקופים היו גוחים לפגיעת אויב ובשפלה עבר ליד כפר-מרצחים והערים לוד ודומלה המאוכלסות רבבות ערבים. השיירות שלנו נעצרו במקשים ומחסומים, וכמה מנוס-עיהן ומלחיהן המוויינים הושמדו במטראש של המוני מתקפים. ולפיכך רוכזו כאן בחקופה הראשונה של המלחמה מאמצי צבא ישראל ביהודה. הוכרזה הסיסמה של „פעולת נחשון“ נועזה וכבירה, לכבוש את ישובי הערבים משני עברי הדרך ולהקים משלטים לשמירה והגנה על מרומי ההרים הצופים מעל פני הכביש. „הנחשונים“ הגיוחו מבסיסם בתחולדה בהשתערות עזה ותפסו פסגות-הרים וכפרים חשובים מבחינה אסטרטגית, ובמשך הימים התבצרו בהם וגם לכדו את לוד ורמלה. אולם מתוך מיעוט אנשים להחזיק בכיבושים והחוסר ציוד ומזון ואמבלונטים לאוסף הפצרי-עים, הועמס כל כובד המלחמה על קומץ בני-עליה, המצטיינים בגבורתם בקרב ובהצלת הנפ-געים. כמה מן החיילים המעולים ואנשי-השם ננפלו במלחמה, ויחידים מהם הפתיעו לפעמים במעשי-גבורה מפליאים המזכירים את גבורי דוד והמכבים. יוסף איש הפלמ"ח (פלוגות המחץ) מפתח-חקה הציל, למשל, שיירת-נוסעים גדולה, בהלחמו לבדו עם האויב מראש מדרון תלול עד נשימתו האחרונה.

גדול מול פלדה" נגד האויב העצום והמזוויל
בנשק כבד ומשוכלל של טנקים ומשוריינים
יצאנו במתי מעט חמושים בנשק קל של רובים,
מקלעים ורימוגניי, בקבוקי-מולוטוב ופיא-
טים ספורים. ומאין כלים ומיעוט אנשים
הוכחנו להשתמש בכל כוחותינו הנפשיים,
בעצה ותחבולה, בהמצאה ורוח גבורה, בכח
שר התנועה והאפתעה. אם חזק האויב
במכשירי-מלחמה, יש לערער את שווי-המשקל
הנפשי שלו, לאיים עליו מן העורף ולסרס
את דרכי התחבורה והאספקה שלו. יש
להתקיף דחקא מפני שאין כוח להגן. אורגנה
„פלוגת קומנדו ממונעת של חטיבת הדרום“,
קבוצה נועזה ותקפנית של „שועלי שמשון“,
שפגעה ברוב וריוות וגמישות בקשרי האויב
ושיחקה תנועותיו. החלה פרשה קשה וארוכה
של פעולות-לילה מסוכנות, של מסעות מכוונים
לפי המצפן והכוכבים בנגב הדליל מישור
ודרכים כבושות, של הרפתקאות „הך וברה“!
מפני המצב הקשה ותוסר דורבות מספיקות
להחליף מזמן לזמן את אנשי המערכה, השתק-
עו חיילינו בנגב כל כך בסבלות המלחמה
שהתרשלו בתלבושת ובתספורת, גידלו זקן
ופרעות-שער וגדמו לגיבורי-קדם. אולם הם
לא היו ל„אנשי פנפילוב“ מסורים לקרב
מהצבא האדום הקיבוץ וההמוני של
רוסיה הסובייטית במלחמת העולם האחרונה,
אלא לפלוגות סוערות ולוהטות של יחידים
דימוס נרגשים ונלהבים באשם האינדיבידואלי
אלית. ומכיוון שהאויב חוק מהם פי כמה
בכלי-טחח ממרחק, בחרו להלחם בו פנים אל
פנים בכידונים. והמצרים עם עוזריהם הסודנים
לא החזיקו מעמד. אור ליד יולי נסו מפנינו
בבהלה ממשלט 105 והניחו אחריהם שלל רב,
תותחים ונושאי-בראן, פיאטים ומקלעים, תח-
מושת לרוב והמוזן הרוגים. ה„בוקעים“ שלנו
כבשו בסכינים ונשיכות-שיניים את המשלטים
מסביב לכפר חוליקאת, ובקרב-זעף של ארבעה

בהילת-האגדה...

הקובץ „במצור ובקרב“ של חלמי מכ-
סקירות, רשימות ויומנים מפורטים של מ-
תתפים בקרבות ומגיני הישובים העבריים
העתידים לשמש כחומר בלתי-אמצעי לתולד
מלחמת-השיחור של ישראל. הוא עומד בעיני
על קרבות הצפון ומאורעות הגליל, בהוסי-
כמה פרטים חשובים גם להתפתחות מלחמת
הדרום, ביחוד על פעולות צי הים והאח-
הצעיר שלנו. לפני שפלשו לצפון הארץ בגלל
צבאותיהן הסדירים של טוריה, הלבנון ועיראק
פעל כאן בכל מרצו „מיוזענו“ פאוזיבי-
קאוקגי, מארגן המהומות הערביות נגדנו
בשנות 1936—1939. הוא זיין את בני הכפרים
אסף תחת דגלו אספסוף עצום של מאומנים
פחות או יותר בתכסיסי הצבא, ובימים הרא-
שונים של המלחמה נחל כביכול נצחונות
באזור המשולש המרכזי של תול-כרם-גיני-
אוס-אל-פתח וגרם הרבה פורעניות לישובינו
הקיצוניים. ותכונתו, הליכותיו וגורלו הסופי
של מפקד המוני מפורסם זה הם פרק מאגף
להגדרת הכושר הצבאי של יריבינו, שהשפיע
לא מעט על דרכי האסטרטגיה שלנו בצפון
כתגובה נגדית. קאוקגי גמר אקדמיה צבאית
בגרמניה, למד את תכסיסי הגרמנים והשתתף
לצד היטלר במלחמת-העולם השניה; וכמארגן
מוכשר ורבי-השפעה, הצליח לגבש אבקיאות
ולהקים גייסות מן הערבי-רב הערבי. הוא
תכן תכניות גדולות ב„נוסח אשכנז“ לנתק את
הגליל והעמק מחיפה, ולכבוש אתר כך את
עיר-הנמל שלנו בתנועת-מלקחיים משני צדדים;
אולם תכסיסיו היו חסרים גמישות והבנת
האופי של הכוח היהודי (מגרעות המסורה
הגרמנית), וגדודיו המלאכותיים נתפוררו במה-
לומות טובי חיילינו. „צבא ההצלה“ של
קאוקגי עלה בחיל-רגלים כבד, בתותחים

במיתקני החקלאות, במכוניות-המים ובתבואות
השדה. או הוכרו על מיבצע „יפתח“ להגנת
הגליל, ופלוגות הפלמ"ח עם לוחמי העמק יצאו
לעזרת הנתקפים. פוצצו כמה כפרים ששימשו
קרימקלט לגייסות האויב, מבלי לגרוע לרעה
בכפרים ייודתיים שטיפחו יחסי-שכנים
טובים עם ישובינו ובבנייני מסגדים. במסעות-
לילה נכבשו מקלטים חשובים החולשים
ממקומות גבוהים על הדרכים ומורדי הגבעות,
וקאוקגי, שבא במצוקת-תחבורה ואיבד כשליש
מאנשיו, הציע להגיע לידי הסכם בתנאי
שיפתחו לו כביש חיפה-גיני, אלא שהצעתו
נחתה. ביחוד גברה המלחמה עם הפיגוי
המוקדם של הצבא האנגלי מן הגליל בסוף
אפריל, כי סמכו הבריטים על הצבאות הערביים
הסדירים שהם ישלימו את כיבוש הארץ בלי
עזרתם. בלחץ האויב נעזבו בימים הראשונים
נקודות-ספר כמשמרה-ירדן ושערה-גולן, ומעיין
גב בנהג המזרחית של הכנרת הוצאו בלילה
הנשים והילדים בסירות. אולם בינתיים נתגבש
והלך צבא ישראל ושוכללה האסטרטגיה שלנו
בהנהלת המפקד העליון יגאל אלון, הכנסנו
למערכה מרגמות ותותחים, ויחידים הצטיינו
במעשי-גבורה הראויים להרשם לזכרון. שבעה
אנשים תפסו את ביריה, ויחידות קטנות מיקשו
דרכים ופוצצו בלילה את כלי-הרכב של האויב.
גולת-הכותרת בפעולת „יפתח“ היה כיבוש
הכפר הגדול מלכיה עם המחנה הצבאי שבו.
נחפס גם המתנה הגדול ליד ראש-פינה, שפונה
מהצבא הבריטי בכית אפריל, ובעשירי למאי
נכבשה בקרב קשה מבית לבית בירת הגליל
העליון צפת, שהרובע היהודי עם אלף ומאתים
תושביו היו נתונים בה ימים רבים במצור
ובהרעשה. האוכלוסיה הערבית, בת ייב
אלף נפש, רובה מסיעת החוסיינים הקנאים,
נרתח בבהלה בליל-גשם לסוריה והניחה
אחריה שלל מלחמתי רב ושני בחייתולים
מצויידים בשפע ובתים מלאים כל טוב.

ים והבחינות בהר כנען נתפרנסו
במשך חרשים מקטניות ומים במשורה; עמדות
הוקמו מחצץ, וטלפונים נעשו מכל מיני
חוטים ושרוכי צעצועים. ולא להיגם אמרו,
כי הסבל קשה במערכה מן הקרב. רוח האומץ
ותקיפות האופי של חיילינו השפיעו על שכני-
נו, ורבים מהם נבאו מראש את נצחוננו.
שבט בדויים, שעמד אתנו במסורת ייודות,
נתגייס בפיקוד איש פלמ"ח, הרכיב אותו על
סוס לבן והעמיד משמרכבדו על לשכתו. בני-
ברית אלה נלחמו ראשונה לצדנו בכפר פירעם,
ובמשך הימים חדרו אתנו מעבר לגבול הלבנון,
כבשו את הכפר קמרה ולקחו שלל רב במקנה.
בכמה ישובים הוסיפו הנצורים לעסוק בתורה
ותפילה גם בימרי-מצור קשים, ואגשי-עץ רשמו
לזכרון את פרטי המאורעות. קבוצות הפועל
המזרחי בנגב ערכו תפילה בציבור ב„בונקרים“
ומרתפים, וכשנשרף כפר-דרום בין עזה וגבול
מצרים בהפגזה נשאר לפליטה ארוך-הקודש עם
ספרי-התורה ויהי לנס. לפי האפשרות שמרו
על קדושת השבת והחגים, ויש שנערכו גם
חגיגות מסורתיות והוצאו עתונים מקומיים בד-
פוס ובהיקטוגרף לשם אינפורמציה, ולעומת
זאת גרמה המלחמה נזקים גם לנכסים חרבותיים
נורחניים במפעלי האשלג של ים-המלח
והחשמל של נהרים נחרבו המיתקנים, ומרכזי
התפוקה החימית, האור והכוח שממנו, אם כי
יש בהם גם אינטרסים בריטיים ועבר-ירדניים.
ויש שנפגעו גם תעודות ודוקומנטים היסטור-
ריים. בבית-הערכה נשרפו, למשל, ששה ארו-
נות גדושים תיקי תעודות על התפתחות הישוב
החשוב, שהספיק תוצרתו למפעל ים-המלח
ולירושלים.

פרטים מעניינים מוסר לנו הקובץ על פער-
לות צי האוויר והים שלנו, שנתפתחו בעצם
ימי המלחמה. אביה הראשון של האוויריה
העברית היה הדאון לתרגילי-תעופה מגבעת
המורה, ובאביב 1945 עסקה קבוצה קטנה של
חניכי-המורה, מתכנני הפלמ"ח הצעירים, בשני

מלבד הכנות אלה לעתיד לא הרשה להם המטה לעסוק בפעולות ממשיות, העוללות להביא לידי תגובת דיכוי ועוגשין מצד הממשלה המנדטורית; ובתקופת המאבק האחרון עם הבריטים לא השתתפו טייסינו במעשיהחבלה של הרס רכבות ותחנות משטרת-החוף ובהורשטת עזר למעפילים החותרים לעלות על היבשה. עם צאת הבריטים מן הארץ מכרו לנו גרסאות של מטוסים ומהחלקים הסובים שבהם הותקנו אווירונים ראויים לשימוש; וכן רכשנו לנו בימי מלחמתהשיחור כמה מטוסים מן החוף, וככה נתפתח בהדרגה ציר האוויר שלנו והושלם בכל הסוגים הדרושים לקרב ופעולות-הגנה. במשך הזמן נוספו לצוותהאוויריה שלנו טייסים מומחים ובעלי נסיון מעבר לים, והגיעה לשיא במספר שעות התעופה וביעילות הפעולה. אורגן שירות אמבולנסים אוויריים להצלת הפצועים במערכה, במשלטים מבודדים ובמקומות-סכנה הוטלה ממטוסינו אספקת מזון ותחמושת, ומרכזי האויב בדמשק וקהיר, אלג'יריש וקונסטנטינופול נפגעו קשה. כמו כן השתתפה האוויריה שלנו בהסגר הימי ששמנו על מצרים וסוריה ובליווי שיירות לירושלים והגגב, מסרה

ציונים ביבליוגרפיים

„מערכות צפון“, מאת משה כרמל, הוצאת-הספרים של הקיבוץ המאוחד בשיתוף עם הוצאת-הספרים „מערכות“ (של צבא ההגנה לישראל). עין-חרוד, 1949 (228 עמוד).

מר יעקב דורי, ראש המטה הכללי של צבא ההגנה לישראל, אומר בהקדמתו לספר:

במלחמת ישראל. המלחים נתלקטו הנוער של הירקון והים ומצעירי (ילידי הארץ) נועזים, שהוליכו עשרות מעפילים בים סוער, וגרעין צוות הצי מארבע קבוצות: (א) פלוגי"ם, (ב) עובדי הצי המסחרי הפעוט, ו(ג) מקצוע מאנשי מח"ל (מתנדבי חו"ל). בלואפירל הוקם צי ישראל באופן רשמי, הועברו לשם בטחון כל כליהשייט חיפה לתלאביב, בהם 44 אניות מן מ"צי הצללים" של המעפילים שעמון רציף מיוחד, והטובות שבהן תוקנו לשם הצי הצעיר שלנו הלך ונתחזק במהירות כדי להטיל אימתו על הצי המצרי והמבוסס. בקרב הימי הראשון, שנבגמל עזה בליווי מטוסים, נפגעו שתי מצריות ונספו 150 מאנשיהן; ובקרב טיבע הצי שלנו את ספינת-הדגל „המלך פא ועוד אניה אחת על 500 מלחינהן וקצי כן התקיפו אנשינו את צור, נמל האס של קאוקג'י, והסמו את דרכי הים למס וסוריה, מה שקירב את התמוטטותן הצב

מ.

הקרב בירושלים, כיבוש עכו, מיבצע דקל, במישלס, קאוקג'י צר על מנרה, מיבצע חירם בגליל, ועוד.

מר ישראל גלילי אומר בדבריה הפתיחה שלו לספר:

„שמחתה וגאוויתה של הוצאת-הספרים של הקיבוץ המאוחד, בהגישה לקורא, יחד עם צבא ההגנה לישראל, את ספרו של משה כרמל, היא טבעית ושלמה. הן רק לפני שנים אחדות נדפסו בחוברות „מבפנים“ מכתיו של משה כרמל מבין החומות של כלא עכו. על גיר דק ובכתב וערורי, הוברחו המכתבים מבעד לסורג, ונתפרסמו בלא רשותה של הצנזורה הבריטית. לאחר-כך נקבצו המכתבים בספר „מבין החומות“ — מ"ג מכתבים, שלא ברשות השלטון. מטעמי זהירות העלימה ההוצאה את שם המחבר. „אסיר עברי“ — זה היה שמו הספרותי של משה זליצקי, כיום משה כרמל.

עתה זכינו ולא חומות עכו בלבד הובקעו. נפרצו גם החומות שסגרו על מפעלנו, שחסמו את העליה וסגרו על ההתישבות. — „מערכות צפון“ למשה כרמל, אלוף מפקדת הצפון, הוא ספר ראשון של מפקד חזית צבא ההגנה לישראל. דפים אלה הם לא בלבד תעודה אנושית-ספרותית של לוחם ומפקד על המוצאות אותו במערכות, אלא מקור מוסמך, נאמן וראשון לקורות המלחמה בחזיתנו הצפונית הגדולה. — — —

„מערקוריאן“, פון וואלף מערקור, פילצא וועלפא, 1948 (256 עמ').

כשרונו ההומוריסטי של המחבר, מר מקור, מתבטא בעיקר במישחקי-מלים באידיש: „עלידי פיצול של מלה, או עלידי דומה אום אן עלידי שווינגן של מלה“.

ה ש מ שנתן לספרו: „מערקוריאן“, והוא צירוף של שתי מלים — „קוריאן“ של המחבר מר „מערקור“.

„לוח ירושלים לשנת התשי"ז ליצירה“ (שנה שלישית למדינת ישראל), עם דינים ומנהגים וכו', בלזית — א. בשעריך ירושלים, ב. מדור ספרותי: העורך דב נתן ברינקר. שנה עשירית. הוצאת „לוח ירושלים“ בטייע „מוסד הרב קוק“. ירושלים, אלול תש"ס (ש"ס עמ').

בכרך זה של „לוח ירושלים“ באה מלבד הענינים השייכים ל„לוח“ (קביעות השנה ודינים ומנהגים), הפרקים והמאמרים הללו: „זכרונות וציונים“ (סילוקם של צדיקים, אישים ביהדות, בצינות ובישוב), „תאריכים נוספים בדברי ימי ירושלים“, „העיר אשר בתוך החומה“ (קורותיה ומצבה הגיאוגרפי), „העיר החדשה“ (מצבה הגיאוגרפי, תולדות בנינה), „פתוח ירושלים“ (מפעולות המחלקה לפתוח ירושלים של הסוכנות היהודית), „הישוב הכפרי במחוז ירושלים“ (רשימת הכפרים שנכבשו ביד צבא ישראל ונושבו עלידי יהודים), „מי גילה את מקום אבן-השתיה לערבים?“ (מאת טוביה סולומון), „למול כת לגו“ (קטעים מפואימה, מאת זרח הלוי), לתולדות הישוב היהודי בירושלים ובארץ-ישראל“ (מאת ד.נ. ברינקר), „המצודה“ (מאת ישעיהו פרס), „לקורות בית-הכנסת קק"ג ריב"ז בירושלים“ (מאת מ.ד. גאון), „געה או גואת“ ו„טופס הרשאה“ (מאת הרב יעקב משה טולר דאנו), „טיפוסים מזרחיים משומרי החומות“ (מאת יצחק ר. מלכו), שירים (מאת יעקב וולנר סקי), „משא ירושלים“ (מאת הרב מאיר בר אילן ז"ל), „דמויות מאישי ירושלים ויקריה“, ציונים ליקרי ירושלים שנעדרו בשנה האחרונה, רשימת „העיר החדשה“ ו„העיר העתיקה“.

רשימות וסקירות

מסביב לויכוח באומות המאוחדות

תכנית ירושלים

„ירושלים הרים סביב לה“ — מלים אלו משמעות מיוחדת להן עתה עם ההכנות לויכוח העתידי להתחדש בקרוב בעצרת האומות המאוחדות בקשר עם בעיית ירושלים. לכאורה, פשוטה בעיה זו בתכלית הפשטות, כי המציאות פתרה אותה זה מומן. אין לחלק עוד את עיר הקודש משום שהיא נחלקה כבר בין ישראל לישמעאל, ולהעלות חלוקה מחדש הכרוכה בסליה של משטר בין-לאומי — פירושה יהיה להעלות „הרים סביב לה“ ממוסדותיהם. היא לא תצלה, משום שהתכנית לבינאום ירושלים תחטיא את מטרתה העיקרית: השכנת שלום בארץ ישראל. כל אלה המצודים בה יחשבו יפה יפה שעה אחת קודם, אם כדאי להם להלהיב את הרוחות ולעורר את שני הצדדים גם יחד להתנגדות בכוח נגד אותו גוף בין-לאומי עצמו, שכל ישותו אומרת השכנת שלום בעולם.

עדיין רחוקה הדרך מהצעת תכנית עד הגשמתה באוירה המלאה המרינפן. והרי זהו בדיוק מצב הרוחות במחנה ישראל, השולט על ירושלים החדשה, ובארמונו של המלך עבדאללה שצבאותיו מחזיקים בעיר העתיקה. אלה ואלה הביעו את התנגדותם הנמרצת לתכנית האו"ם בלשון שאינה משתמעת לשני פנים. אך חודאי יוותרו אם תכנית זו תסתייג אך ורק במשטר בין-לאומי שיחול על המקומות הקדושים בלבד ועל הנוכחות החפשית לגשת אליהם. יש רגלים לשמועה, כי אף ענין זה עומד להסתדר בלי התערבות מן החוץ. אין זה בגדר סוד, כי מתנהל משאומתן לשלום בין מדינת ישראל לעבר-הירדן. הוא נפסק

לפי שעה, אך כנראה יתחדש בקרוב, הויכוח מסביב לבינאום ירושלים ישאר חסר סרק.

יש אך צד אחד המעוניין בייחוד בביע של ירושלים, ומבלי אומר ודברים יתר הוא. כנסית רומא הנוצרית אינה ית בחיבוק ידים, וקולה נשמע אף בלי צע פעמונים. כבר דגו ביחסה למדינת ישראל ועדיין עתידים לדון בה, וכדאי להעלות עני של זו אף-על-פי שהדברים ידועים. בתחילת חודש מאי השמייע האפיפיור מעל גבי מדרג סרס כנסית ס"ט פטרוס את דרישתו לבינאום של ירושלים ושאר המקומות הקדושים לירושלמים בארץ, ואחריו החזיקו „אוסרבים רומנו“, שופרו של החתיקאן, והעתון „טידיאנו“ של „הפעולה הקתולית באיטליה“ שלוחות החתיקאן יוצאות לכמה וכמה ארצות שרוב מאמיניהן בנים נאמנים הם לאפיפיור ואת מוצא פיו לא ימרו. וידוע זה מאז ומתמיד כיצד רומא מסתייעת בשלטונות חול אשר לה צנורותיהן עוברת השפעתה בעולם.

ושבו אין זה בגדר סוד, כי היה לה לכנס רומי חשבון מיוחד משלה שעה ששא חלוקת ארץ ישראל עלתה על הפרק. משנכנס לדעת על ידי נציגיה הדיפלומטיים בבית עולם, כי עם הסכמתן של ארצות הברית ורוסיה החלוקה עומדת ליהפך למציאות שינתה את התנגדותה. חשבוניה היה פשוט ארץ-ישראל תתחלק לא לשתיים, כי אם לשלושה והשליש הזה — זו ירושלים עיר הקודש — לה יהיה, כלומר, ירושלים לעיר בין-לאומית תהיה עם רומא המושלת בכפה. אך המציאות טרפה את הקלפים, ולפי שעה יצאה רומא

ייתכן כי שינוי זה יביא סוף־סוף לידי נוסחת פשרה, שישכין את השלום בעיר השלום.

בעולם הערבי עד ששלום זה יושכן, מנסות כמה מארצות ערב להשלים לפי שעה בינן לבין עצמן. כונתנו לבירית

האיחוד בין סוריה ועיראק שעליה חושבות מושלי שתי ארצות אלו. סוריה נחלה מבוסה במלחמתה נגד מדינת ישראל, השוכנת מרום לה, וברצונה לחזק את עמדתה נגדה בעתיד. גם הוועועים הפנימיים שעברו עליה, לאחר שתי מהפכות נגד ממשלות קודמות, החלישו את מצבה בקרב ארצות הליגה הערבית, ואיחוד עם עיראק עלול, לפי דעתה, להרחיב את השפעתה. מבין ארצות ערב, מביטות מצרים וסעודיה בעין רעה על חכנית זו. מצרים, החשובה ביותר בארצות הליגה, חוששת מפני כל כוח ערבי מאוחד העלול להזיק למעמדה במזרח הקרוב ובעולם. שנית, היא יראה, כי איחוד זה יעלה את קרנו של עבדאללה, מלך עבר הירדן, הקשור קשרי משפחה לשושלת ההאשימית בעיראק. איבן־סעוד, אויבה בנפש של שושלת זו, ודאי אינו רוצה באיחודן של שתי הארצות, ואת התנגדותו לתכנית זו הביע למושלי דמשק באמצעות מזכירו לענייני־חוץ, פואד האמסה, שבא במיוחד לבירית סוריה. מזכרוננו של איבן־סעוד עדיין לא נמחו רשמי מלחמתו במלך חוסיין, אביו של עבדאללה, וגירוש צבאות ההאשימיים מחג'אז ועיר בירתה מכה בשנת 1924. עתה הוא מתנגד לאיחודן של סוריה ועיראק, וחושש הוא לאפשרות כי אחדות זו תצא לפועל כשכתר המלוכה יעבור לפייזאל השני, מלכה הצעיר של עיראק, שעדיין לא הגיע לשנות בגרות. אך השם פייזאל עצמו מעלה זכרונות נעימים באוזני הסורים, משום שהוא קשור בשם בנו של חוסיין ששחרר את סוריה משלטון תורכיה בשנת 1919 והכריז על עצמאותה.

אשר ליחסן של ארצות המערב לתכנית הא־י חוד ידוע רק כי נציגי צרפת בדמשק מתנגדים לה. צרפת יראה כי על ידי הגשמת תכנית זו תגדל השפעתה של אנגליה במזרח הקרוב, בה בשעה שאנגליה עצמה מעונינת בחיזוקן של ארצות ערב. עדיין לא ידוע מהי עמדתה של

בהפסד. ואין זה ענין שהשכחה תשלוט בו. להיפך: הפעם היא עומדת בתוקף על הליטרא שלה, והיא תיבעת אותה בפה מלא. סימן לכך הם הדברים המרים שאחד משליחי ההגמונים המכובדים מארצות הברית השמיע באוני אתר מאנשי ישראל האחראיים שעה שביקר אותם בשליחות מיוחדת.

כנסית רומא אינה יכולה להשלים עם רעיון ייסוד מדינת ישראל. עיקרון חשוב מתורתה שנת האלפיים התערער: שיבת ישראל לארצו כמה מבלי שבני ישראל ידבקו באמונת הנוצרים. אך כידוע מכירה הכנסיה במציאות, והיא משתדלת להסתגל לה. בהכרח תסתגל אף למציאות חדשה זו ששמה מדינת ישראל. יש יסו להנחה זו לאחר שכמה־יוכמה אנשי כנסיה ברומא — ומספרם לא קטן בערך — מצדד בסיוור קשרים דיפלומטיים עם מדינת ישראל. לפי שעה קולם אינו נשמע ברבים, אך יש רגלים לשמועה, כי הדעות בחוגי החתיקאן מחולקות, ועד שבעלי החיוב יצליחו תבוא המציאות ותסייע להשפעתם.

אשר לארצות אחרות, בעלות השפעה וענין בירושלים, ותגובתן לתכנית בינאומה של העיר, הדעות מחולקות. דרך הדברים מחייב, כי רוסיה, למשל, תהא מעונינת דוקא בהג' שמתה של חכנית או־מ, משום שרוצה היא לחזק את השפעתה במזרח הקרוב על ידי השתתפות בכל ועדה בין־לאומית. לא נתפלא, איפוא, אם רוסיה תתן את קולה בעד בינאומה של ירושלים במקרה של הצבעה באו־מ. גם לצרפת יש ענין רב בחיזוק עמדתה בין הערבים שנחערצרה לאחר כשלונה בסוריה, אך נראה, כי ממשלתה נוטה להצעת פשרה. הדעות בקרב גוש הארצות של אמריקה הדרומית מחולקות. אף־על־פי שכולן ארצות קתוליות הן, אין דעה אחת שולטת בקרב מנהיגיהן למרות לחץ החתיקאן עליהן. מקצתן רוחשות ידידות למדינת ישראל, ומקצתן מתנגדות לחברות רוסיה בוועדה בין־לאומית לירושלים — ואלו ודאי תתנגדנה לתכנית או־מ.

עיר השלום — והו שמה שחכמינו דרשו על ירושלים, ויש תקווה כי יצא מגדר של דרש. יש לקוות, כי ארצות הברית וגם אנגליה, שלפי שעה עדיין מחזיקות הן בתכנית של ירושלים בין־לאומית, עומדות לשנות את יחסן, ומאד

ידיעות ושמועות

ג. מאת המשורר יעקב רמון (תל אביב):
 "שמחתי מאד לשמוע מכם, כי הנכם ממשי-
 כים במפעלו הרוחני הנעלה של ידידנו המנוח
 הגדול והדגול, רב צעיר ג"ע, שכלנו אהבנוהו
 והערצנוהו בכל לב, ושאת תורתו המדעית
 והספרותית שחינו בצמא מאושרים אנו
 נאמני ה"בצרון" בישראל כי יש המשך למפעל
 חייו של המנוח היקר והנערץ.

רצופים בזה שני שירים, "יבא נסך ירושלים"
 (השיר נחפרסם בחוברת זו. — המערכת)
 ו"פיטון עברי". גם להבא אשתדל א"י"ה להשי-
 תחף בפרי עטי כמיטב יכולתי.

ולעושים והמעשים ברכתי הנאמנה מלב.
 בברכת מדינת ישראל,

יעקב רמון."

ברכת יעקב צור
ליהודי ארגנטינה
 רית בארגנטינה, המור

פיץ בבואינוס-איירס) נחפרסמה אגרת ראש-
 השנה של צירי-ישראל בארגנטינה, מר יעקב
 צור, ליהודי ארגנטינה — וזו לשונה:
 "בערב ראש השנה שנת תש"ל, היא השנה
 השניה לקיומה של מדינת ישראל, שלוחה
 ברכתנו לאחינו היהודים בארגנטינה.

ידענו, כי ביום של חשבון הנפש ליחיד
 ולעם, יהיו לבבות אחינו בעולם פונים אל
 המדינה שנתגלם בה חזון הדורות של הריכוז
 נות היהודית. ואילו מדינת ישראל תפנה
 ביום זה את מחשבתה אל שרידי האחים
 המצפים לגאולה ואל העם בתפוצותיו שעמד
 לימינה בנאמנות במאבקה לשחרורה ולזכות
 סיומה.

אגרות יחיד
ל"בצרון"
 בלשכת "בצרון" נתקבלו (נוסף
 לאלה שצינו בגליונות הקודמים
 של "בצרון") כמה אגרות-עידוד
 להנהלת "בצרון" ולחברה-עורר-
 כים החדש. אנו מעתיקים כאן כמה מן האגרות
 הללו.

א. מאת הרב הראשי לא"י ב"צ עוזיאל
 (ירושלים):

"בקות רוח מרובה קראתי את בשורתכם
 על דבר המשכת הופעת הירחון "בצרון" לפי
 רוחו והשקפותיו של מיסדו ועורכו הרה"ג
 המנוח חיים טשרנוביץ ז"ל, שהקדיש את
 יצעותיו וכשרונו הספרותי הגדול לשיפורו
 של ירחון זה, והעלה אותו למדרגה ספרותית
 וצבורית רמה מאד.

תחזקנה ידיכם מערכת נכבדה, בפעולתכם
 ובתהליכי-השיבות הנאות. חזקו ואמצו.

בברכת הנחמה וצפיה למלכות בית דוד
 מירושלים —

בן-ציון מאיר חי עוזיאל, ראשון לציון,
 הרב הראשי לא"י."

ב. מאת ד"ר צבי וויסלבסקי (ירושלים):
 " — — — קורת רוח היתה לי בהודעתי
 על החלטתכם להמשיך בהוצאת "בצרון", ואף
 אני אשתדל להביא לכם מומן לזמן מפרי
 עטי. — הפעם אני שולח לכם מאמר על
 ביאליק למלאת ס"ו שנים לפטירתו (המאמר
 פורסם בחוברת זו. — המערכת). עם זה עלי
 להביע את ברכתי לעורכים החדשים, שיזכו
 להמשיך ולהאדיר את הירחון הזה, שרב-
 צעיר הקדיש לו מכוונותיו במשך עשר
 שנים. — — —

שלכם,

צבי וויסלבסקי."

משני ערכים: ערכים: האשמים בכל
 ובכל שעה בבגידה במלכות. בכדי להגן
 את אורת הטיור הכריזה ממשלת עיר
 על הציונות ועל הקומוניזם כתנועות אסור
 ושתייהן משמשות לפקדיה בערבותיה ש
 שרצים להצר ליהודי: רוצים — ציוני הו
 רוצים — קומוניסט הוא, ואחת דתו להכ
 לפחות לעשר שנות מאסר.

נוסף על גזירות אדמיניסטרטיביות, אס
 על היהודים את המסחר בשוק הפרטי והס
 הגבלות על עסקי יצוא ויבוא, שבהם הצטי
 בת-מסחר גדולים. בעליהם, שהרחיבו א
 סחרה של עיראק עם מדינות חוץ, מוכרח
 היו לפטר את פקדיהם היהודים, ומטה להכ
 נשבר. ואם לא די באלה, הסילו על הסוחר
 היהודים מסי-הכנסה למעלה מאפשרותם לש
 מה, וכעונש לכך החרימה המשלה את עסקיה
 אין היא יראה כלל מערעור מעמדה המסחר
 ובלבד לרושש את אזרחיה היהודים ולהביא
 לידי רעב ומחסור. עסקי היבוא שבידי יהודי
 ירדו מתשעים וחמשה אחוז לעשרים אחוז
 בלבד, ובאותו זמן ממש ירדו חוזי מסח
 ממשלתיים מתשעים אחוז לאפס גמור.

רע וזמר הוא מצבו של הנוער העברי
 בעיראק. מאז 15 במאי 1948 אין תלמידי
 יהודים מתקבלים לבתי הספר הממשלתיים
 ואין באפשרותם לקבל השכלה מסודרת משום
 שבתי-הספר של הקהלה מלאים עד אפס מקום
 או משום שנסגרו לגמרי. אלה מהם שהגיעו
 לגיל שרות הצבא חייבים בעבודת כפית
 בסלילת דרכים או בחפירת תעלות להשקאה
 והכל — בתנאים מחפירים וקשים מגשוא
 יהדות עיראק, זו בבל לשעבר, נתונה
 במצור ובמצוק מבלי עוזר. שאיפתה לשחרור
 תלויה בתקוה לעלות למדינת ישראל, ובכוחה
 של תקוה קלושה זו עדיין מפרפרת היא
 בחיים של דיכוי גופני והשפלה מוסרית. מתוך
 אלה היא משועת לעזרה, ועל יהדות אמריקה
 מוטלת החובה להתשורר לעזרה בצר לה.

יהודה יחזק, כי היא תסכים לאיחוד זה
 לאחר שסוריה תקיים את הבטחותיה לחברות
 הנפט האמריקאיות.

עיראק עצמה משתדלת עתה להשתחרר
 מבריתה עם אנגליה שלפיה יש לזו האחרונה
 רשות להחזיק עמדות צבא במקומות איס-
 טראטגיים בשעת סכנה לשלום המזרח הקרוב.
 עבדול איללאה, המשמש כעוצר למלך עיראק
 הצעיר, נסע לשם כך במיוחד ללונדון בכדי
 לשכנע את אנגליה לשנות באופן ניכר את
 חוזה האמנה. הוא השתדל להוכיח לאנשי
 משרד החוץ, כי צעד זה יחליש את המתנגדים
 לתכנית האיחוד הסוענים שעיראק אינה יכולה
 לפעול על דעת עצמה משום כפיפותה לאנגליה.
 מתוך שתיקתו ניכר, כי רצונו לא ניתן לו
 לפי שעה, וכל המשאומתן על האיחוד יתנהל
 משום כך, בעצלתיים.

רדיפות על יהודי עיראק
 גם בכינו בזכרנו את ציון"

— קינה זו של משורר
 התהלים נשנית עתה בפי אחינו בעיראק. כל
 הידיעות שהגיעונו משם בימים האחרונים
 מוכיחות, כי ארץ זו הפכה להם לתופת בנוסח
 גרמניה הנאצית, ואף השמדה פיסית אינה
 רחוקה מהם. גם בעיראק ניתן לרדיפות
 מסוה חוקי, וממשלתה עושה את הכל לרדת
 לחייהם של תושביה היהודים, החל במאסרים
 וגומר בהתרוששות הקהילות בבגדד, בצרה,
 מוצול ודיווניה. אלפי יהודים בכל רחבי
 עיראק נאסרו, או נענשו בענשי כסף עצומים,
 באמתלא כי קבלו מכתבים מקרוביהם בארץ
 ישראל עוד לפני ה-15 במאי 1948. בבתיהם
 נערכו חיפושים וכל דברי ערך "הוחרמו
 לאוצר" או הוזלו לכיסיהם של החפשינים.
 בתידין צבאיים מיוחדים דנים בעבירות נגד
 "חוק הבטחון", אך כל "העבריינים" — יהודים

חסרים בית ועבודה — אותה העבודה המכחה להם במדינת המתאוששת במשממת-הדורות ומחורבן המלחמה, למדינת ישראל המצפה להמשך גידול צורה ולקליטת המיליון השני מעולי תהיה גם השנה שתבוא עליה שנת ועמל. אך היא תמלא את יעודה, ולמען העם היהודי בתפוצותיו, והיא ליד אחים שתושט לה מתפוצות ישראל, תוכל להתגבר על המכשולים הגדולים דים עדיין על דרכה.

כנציגה הראשון של מדינת ישראל הזאת, אשר ממשלתה נתנה לנו את חס ועידודה במאמצי שחרורנו הלאומי, אני את אחינו יהודי ארגנטינה — אחים ל ושותפים לבנין — בשנת ברכה וה במעשי ידיהם, שנת שלום וגיאות לג הגדולה אשר הם יושבים בה. יגבר רוח ותחזקנה ידיו!

•

באספת הוועד הפועל של ק פא"ן עכרי בארצות-הברית, ערכה ב"11 בספטמבר, ביש ראש של משה פיינשטיין, נתק

ברכה לשמעון הלקין

התלטת-ברכה זו לשמעון הלקין, שעלה ל תקע בישראל:

„חברנו היקר שמעון הלקין עולה הש לישראל על מנת להשתקע בה. הוא ה מטעם המכללה העברית בירושלים עיר ה של מדינת ישראל לישב בקתורה לספ עברית במקומו של פרופ' יוסף קלוז שהגיעה לו שעת פטורין.

שמעון הלקין הוא אחד מחברינו הנאמנ סופר מובהק שהעשיר את ספרותנו ביציו רבות-ערך בשירה, בספרות ובדברי-מס בתור יוצר היתה השפעתו מרובה לא בתחום הספרות בלבד. הוא גם מורה-יוצ מרצה מצוין ומתנ"ך-בחסר, שהעמיד תלמיד הרבה, שכמה מהם תופסים עכשיו מק ניכר בספרותנו. איש מידות ואיש תרבו ובעל אישיות עשירה ומאגניטית, הוא חבר נאמן היועד לשחק עצמו בגורל חברי

ההיסטוריה היהודית צעדה קדימה בשנה החולפת. בפרוס שנת התש"ט עדיין דעמו התותחים בגבולות ישראל, עדיין היה הנגב מנותק וכבוש בידי זרים, עדיין נפלו מגינים מול חומות ירושלים. רק מדינות מעטות הכירו בקיומה של מדינת ישראל ומקומה לא הוכר בין נציגי האומות המאוחדות. כבר נפרצו ונפתחו שערי הארץ, אך עדיין נתענו בצפיתם רבבות יהודים במחנות גרמניה ואי-טליה ומאחורי גררי החייל של קפריסין.

היום מתנוסס דגלה של ישראל מצפונה עד דרומה של מדינתנו, ממטולה שבמורדות הלבנון עד אילת שלחוף ים סוף. שוחרר הגליל, נכבש הנגב, נחבצרו הגבולות בהרי ירושלים. חיים עבריים מפכים בבאר שבע, עיר האבות, ביפו, בעכו ושאר הערים ששחררו מן האויב. דופק החיים מפכה בירושלים העברית המקושרת קשר כל ינתק עם שאר חלקי מדינת ישראל. רוב אומות העולם הכירו בנו וקולנו נשמע ממקומנו במשפחת האומות. קרוב למאתים אלף יהודים נגאלו מגלותם ועלו לישראל בשנה האחרונה. נתרוקנו מחנות קפריסין ומחנות איטליה. הולכת ונשלמת העברת יהודי גרמניה. הועברו שרידי היתר דים בבולגריה וביוגוסלביה ורבבות עולים עלו ארצה מתורכיה, מתימן ומצפון אפריקה. ספינות הצי הישראלי נושאות את דגל ישראל בימים. בהרי הגליל, בהרי יהודה ובערבות הנגב כמו יושבים חדשים לעשרות השומרים על גבולות הארץ ושוקדים להחיות את שממתה.

נצחונותינו של צבא ישראל הביאו לשביתות נשק עם מדינות ערב שתקפה בראשית צעדיה. אך מאבקנו טרם נסתיים ועתידנו טרם הובטח. עדיין נכון לנו מאבק מדיני אדיר על ביצור ריבונותנו ועצמאותנו.

עדיין לא הוכרה זכותנו ההיסטורית על ירושלים, בירתנו הנצחית.

עדיין נשמע צחצוח החרבות בגבולות מדי-נתנו ומשלוחי הנשק מתוקים את ידיהם של מתחררי ושחרי הקרבות במזרח.

עדיין לא נקלטו אלפים מבין העולים החד-שים שהגיעו למולדתם, רבים מהם עדיין

קינד התעכב על הצורה החדשה ועל היקפה הרחב של ספרות ישראל, עמד בעיקר על חלק הנוער בה ועל טיבו של הנוער החדש ומידת זיקתו לעבר המורשתי העשיר של היהדות. הוא הטעים את הצורך בהעלאת סינתזה בין החדש ובין הישן, בחינת "חדש ימינו כקדם".

•

ספר "יזכור"
של משרד-
הבטחון בישראל
 מן האגף להסברה
 וליחסי צבור שעל
 יד משרד הבטחון
 במדינת ישראל קי-
 בלנו את המכתב הבא (בחתמתו של ע.
 הרוסי):

"אנו רואים חובה נעימה לעצמנו להודות לכבי' על פרסום ההודעה בקשר לאוסף החומר הביוגרפי על חללי מלחמת השחרור (חוברת סיון תמוז תש"ט. — המטכ"ח).

ברם נחזיק טובה לכבי' אם תואילו לתקן איזה פרטים שנשתבשו בהודעה הנ"ל: המדובר הוא בספר "יזכור" (ולא בספר "הזהב"). החומר נאסף ע"י "ארכיון הלוחמים של משרד הבטחון" (משרד הבטחון — זהו שמו של מיניסטריון ההגנה בישראל). השאר — נכון. והו העיקר. על עיקר הדברים — שאו תודתנו".

•

מוסף עברי
ל"דאס"
אידישע פאלק
 ב"דאס אידישע פאלק", ירחונה האידי של ההס-
 תדרות הציונית באמרי-
 קה, בעריכת ד"ר שמעון
 ברנשטיין, התחיל להופיע מוסף עברי בשם
 "הד הארץ", כחלק מתכניתו של נשיא ההס-
 תדרות הציונית, דניאל פריש, להפצת השפה
 העברית ולחינוך הקשר הרוחני של ציוני
 אמריקה עם מדינת ישראל.

הוא רכש לו הרבה מעריצים בחברה ותפס מקום של כבוד בקריית-ספר שלנו. עם זאת מכאן ישאיר אחריו מקום ריק במחנה המצומצם של הסופרים העברים באמרי-
 קה ובקלוב פא"ן שלנו שהיה סגור-נשיא בו במשך שנים וחבר פעיל בו עד הפועל עד היום. קשה עלינו פרידתך, שמעון הלקין, אף על פי כן זכות גדולה היא לנו, הבריד הנשארים כאן, שנכתרת לכהן במוסד עליון זה של המכללה העברית, אשר עיני כל ישראל נטו-
 יות אליו.

מתוך בטחון ודאי שתצליח בעבודתך החינו-
 כית-ספרותית גם שם ותקנה את לב תלמידך, שומעי לקחך, על ידי הרצאותיך המאלפות ובכות אישיותך המקסימה, אנו מאחלים לך שתתערה בארץ מתוך קליטה רוחה ונופה, ותבורך בתוספת יצירה ברשות היחיד שלך. צאתך לשלום, חברנו היקר, שמעון הלקין".

•

נשף התאחדות
שוהרי
תרבות-ישראל
 באולם "הרצליה" שבני-
 יורק התקיים נשף מטעם
 ההתאחדות של שוהרי
 תרבות ישראל. גואמי
 הנשף ובאיו השתמשו בהזדמנות זו להפרד
 משמעון האלקין, בערב עלייתו לישראל לשמש
 פרופסור לספרות עברית באוניברסיטה העב-
 רית בירושלים. יושב ראש בנשף רפאל ארפא.
 שעמד על יחס יהודי אמריקה ומוסדותיהם
 ומנהיגיהם לתרבות העברית. שמעון האלקין
 הטעים בהרצאתו את ההכרח בקשר חי עם
 היצירה הספרותית בישראל של ימינו והזהיר
 כנגד התבדלות תרבותית. ד"ר מרדכי קוסובר
 נאם על מצב מדעי היהדות בישראל ועל
 התמורה ההכרחית במגמת חכמת ישראל לאור
 חקומת ישראל. הוא גם עמד על ערך הכינוס
 העולמי למדעי היהדות, שהתקיים בירושלים,
 כהתחלה לארגון המחקר העברי. יצחק ריב-

מזכיר-המטכ"ח — — — — — חיים זיינר

המזכיר הספרותי — — — — — ד"ר גרשון א. חורגין

ספרים שנתקבלו במערכת

גוטליב, הרב זאב, מיחי קדם (ליקוטי סיפורים ואגדות מן התלמוד והמדרש — סודרו ונערכו, עם תרגום אנגלי ובאורים והערות בעברית ובאנגלית). עם הקדמה מאת הד"ר נתן מוריס. הוצאת המועצה המרכזית לחינוך דתי בכריטניה הגדולה ואירלנד. לונדון, תש"ח (238 עמודים).

בזק (ביזנסקי), שמואל, בעיר דוד ובשבי הלגיון (פרקי יומן). הוצאת ראובן מס. ירושלים, תש"ט (168 עמ').

חורגין פ., מחקרים בתקופת בית שני. הוצאת "חורב". גיריורק, תש"י (380 עמ'). ברפוס האחים שולצינגר.

טאבאק, בן ציון, ישראל בארצו (ספר ללימוד הלשון העברית וקורות ישראל לשנות הלימוד השניה והשלישית). הוצאת "בלוך פובלישינג קומפאני". גיריורק, תש"ט (IX + 126 עמ'). עם וספר. הוצאת הברית העברית העולמית, בעריכת נתן גורן (גרינבלאט). תל-אביב, סיון תש"ט (72 עמ').

קאנוביץ, ישראל, תולדות החנוך העברי ברומניה. הוצאת אגודת המנהלים בגיריורק וסביבותיה בסיוע ועד החנוך היהודי בגיריורק. גיריורק תש"ט (111 עמ').

קול תורה, ירחון רבני מרכזי. העורך: הרב שמואל אהרן שזורי. שנה ג' (כ'), חוברת ז—ח. המו"ל: הרב בן-ציון שזורי. ירושלים, ניסן-אייר תש"ט.

קונטרס לדוגמא של ספר יוסיפון, במהדורת מתוקנת ומוגהת על-פי כתבי-יד שונים ושני הדפוסים הראשונים, בידי דוד ג. פלוסר, בעריכת יצחק בער. הוצאת "מוסד ביאליק". ירושלים, תמוז תש"ו (14 עמ').

רוטנברג, אליהו, בית-ספר בדרך (סקירה על פעולת בית-הספר העברי לילדי הפליטים בוינה בשנים תש"ז—תש"ט). החוברת יצאה לאור בסיוע הפדרציה הציונית באוסטריה, צבור התורים ויו"ר ועד ביה"ס ב. שרייבר. וינה, תש"ט (50 עמודים).

שלום, גרשום, ראשית הקבלה (1150—1250).

הוצאת שוקן, ירושלים ותל-אביב, (262 עמודים).

אין די יארן פון יידישן חורבן (די פון אונטערערדישן בונד). פארלאג "א. צייט". גיריארק, 1948 (348 עמ').

גראניטשטיין, משה, ליבאזשיש רעדע דער וועלט (ווידוי-מעמארן פון איינעם, ולא חור). בוענאס-איירעס 1949 (47 עמ'). הורוויץ, הרב הלל יעקב (הלליה), גר יעקב (חזיוני גוער). חלק שלישי, ארבע כות — קינדער דראמעס. יוסטאן, סעק (48 עמודים).

חפץ-טוואמן, מלכה, לידער. ארויסגעגעבן פון מלכה חפץ-טוואמן בוך קאמיטעט. לאנגעלעס, 1949 (124 עמ').

טינט און פעדער (ליטערארישער חת זשורנאל). רעדאקטאר און ארויסגעבער גרשון פאמערמאן. ערשטער יארגאנג, נומער 1. אלול תש"ט. טאראנטע (קאנאדע), סעפטעמבער 1949 (48 עמ').

טרונק, י. י., פוילן (זכרונות און בילדער פערט בוך — "די פרויעסעס" 312 עמ'). פינפט בוך — "פרץ" (308 עמ'). פארלאג "אונזער צייט", גיריארק, 1949.

יידישע קולטור, חודש-שריפט פונם אונזערע וועלטלעכן יידישן קולטור-פארבאנד (איקון רעדאקטאר — נחמן מייזל. עלפטר יארגאנג, נומער 7. גיריארק, אויגוסט 1949).

נידערשלעזיש (זאמלבוך). רעדאקטאר: יצחק טורקאן [דער זאמלבוך דערשיינט במקום גומערן 49, 50, 51 (גר. 11, 12, 13 פאר יאר 1949) פון דער צוויי-האכנשריפט "גידעו שלעזיש" — געווינדעט 4 יאר יידישער ישרון אין נידערשלעזיש און 50 גומערן פון אונזער צייטשריפט]. דראפלאן, יולי 1949 (80 עמ').

קאדער, ד"ר באריס, אלעזר אטלאס — זיין לעבן, זיין שאפ, זיין קאמף (תרגום מכתב העת "ביאליסטאקער שטימע"). גיריארק, 1949 (12 עמודים גדולים).

Frisch, Daniel, *A Program For Action*. (Address delivered by the President of the Zionist Organization of America at a meeting of the National Administrative Council and National Executive Committee). New York, August, 1949. 20 pp.

Gordon, Cyrus H., *Ugaritic Handbook* (I—Revised Grammar, Paradigms; II—Texts In Transliterations; III—Comprehensive Glossary). Roma, Pontificium Institutum Biblicum, 1947. vii+284 pp.

Livitas, Isaac, *Communal Regulation For Bar Mitzvah*. Reprinted from Jewish Social Studies. New York, Conference on Jewish Relations, 1949. 10 pp.

O'Callaghan, Roger T., S.J., *Aram Nahrain* (A Contribution to the History of Upper Mesopotamia in the Second Millennium B.C.). With an Appendix on Indo-Arian Names by P.-E. Dumont. Roma, Pontificium Institutum Biblicum, 1948. 164+xvi pp.

Publications of the American Jewish Historical Society. Number XXXVIII. Part 4. New York, June, 1949.

Record of the Oscar S. Straus Memorial Association. Edited with an introduction by George S. Hellman. New York City, 1949. 70 pp.

The Book of Kasbrut. New York, Bloch Publishing Co. 85 pp.

The First Year (The First Anniversary of the State of Israel). Published by the American Zionist Council. New York, 1949. 32 pp.

The Jewish National and University Library (Its History and Development). Reprinted from "The Hebrew University," Jerusalem. Jerusalem, 1948. 16 pp.

Wischnitzer, Mark, *To Dwell In Safety* (The Story of Jewish Migration Since 1800). Philadelphia, The Jewish Publication Society of America, 1948. xxv+368 pp.

בלאך, חיים, קום ריב את ההרים (עם תשובה וחזק דעת על פס"ד שיצא מאגודת הרבנים, מהגאון הצדיק הישיש ר' משה יהודא ווייס שליט"א, עם כתב הצהרה מהגאון החסיד ר' יוסף אלי' הענקין שליט"א ועוד מכתבים). ניריורק, תש"ט (112 עמ').

בלאך, חיים, רבי אריה ליכש הלוי איש הוורחין. הדפסה מיוחדת מ"סיני", כרך כ"ה. ירושלים, תש"ט (8 עמ').

בן-חורין, אורי, חבורי אברהם יערי (רשימה ביבליוגרפית). ירושלים, תש"ט (28 עמ').

בן-ישראל, אשר, שבת שבנסתר (מסה). הוצאת הועדה לתורה וספרות של המועצה למען השבת. ירושלים, תש"ט (קל"ב עמ').
בן-מנחם, נפתלי, זמירות של שבת (ערוכות ומפורשות). הוצאת הועדה לתורה וספרות של המועצה למען השבת. ירושלים, תש"ט (ר"מ עמ').

דינסטאג, ישראל יעקב, האט התנגד הגר"א לפשטו הפילוסופי של הרמב"ם ו (הוצאה מיוחדת מ"תלפיות", שנה ד', חוברת א"ב, תמוז תש"ט). ניריורק, תש"ט (16 עמ').
דינסטאג, ישראל יעקב, רבנו אליהו מוילנא (רשימה ביבליוגרפית). תדפיס מהרבעון "תלפיות", שנה ד', א"ב, תמוז תש"ט. הוצאת "תלפיות", ישיבה אוניברסיטה. ניריורק, תש"ט (100 עמ').

הד"הארץ (מוסף עברי לירחון "דאס אידישע פאָלק", המופיע עלידי ההסתדרות הציונית באמריקה — בעריכת ד"ר ש. ברנשטיין). ניריורק, אלול תש"ט.

הירש, הרב שמשון רפאל, שבת של ישראל. הוצאת הועדה לתורה וספרות של המועצה הציונית למען השבת. ירושלים, תש"ט (מ"ב עמודים).

וק"ש, הרב מרדכי יהודה ליב, לקראת שבת. הוצאת הועדה לתורה וספרות של המועצה למען השבת. ירושלים, תש"ט (ל"ו עמ').

כינוס לברור בעיות החינוך המזרחי (י"ד גיסן תש"ט, ירושלים). הוצאת המרכז העולמי של המזרחי — המחלקה לחינוך. ירושלים, תש"ט (ק"ב עמ').

Wiaslavsky, *In the Shadow of Anonymity*—Marginal Notes on Bialik

Fifteen years after the death of Bialik, our public still maintains an attitude of veneration toward the great poet and an interest in his life and works. In the past ten years, the most eventful ones in Jewish history, numerous studies have appeared on Bialik and more are in preparation.

The aim of the present discussion is to call attention to a trait in Bialik—one that has grown out of his profound integration with the genius of Jewish civilization—the trait of anonymity, of humility.

The modern age has introduced individualism into Hebrew literature. Each author is concerned with his own individual contribution and his own reputation. But the historic development of Judaism tended to favor the collective creativity—of the whole people or of the whole school of students—in which the individual contribution was often lost in anonymity, or at least received little emphasis.

Bialik began his poetic career more or less in the spirit of contemporaneous convention. But at a certain period in his life he wrote the famous poem of a twig broken off from its trunk. When one examines the spirit of that lyric in the light of Bialik's general attitude

and of his subsequent career as a writer, lecturer and compiler, one sees in it the longing for the traditional Jewish anonymity.

The Book of Psalms did not stress the authorship of particular chapters. The Bible and the Talmud are not known as works of this or that great author. Dissenting opinion in Jewish lore is often mentioned, but never stressed over much. When Bialik compiled the great Book of the Agadah, he emphasized the stories, the epigrams and the morals which more or less represent the accumulated collective wisdom of the Jewish people rather than present a collection of great men.

The same tendency in Bialik led him to produce his famous Folksongs, nearly all of them elaborations of themes to be found in Yiddish folksongs, but all of them selected with a view of presenting the typical of the Jewish people rather than the individual predilections of the poet himself.

Late in life Bialik wrote a touching poem praying for the anonymous fate of the thousands of unknown authors who contributed to the Book of Psalms and the Bible. It was a yearning for the return of that anonymity which is the genius of Judaism.

לראש השנה, תש"י

אנו, עברים מסינסינטי, מברכים את ה"בצרון" ואת עורכיו
החשובים, את קהל העברים בארצות-הברית ובשאר
התפוצות, ואת מדינת ישראל המשוחררת
על לחמיה ובוניה

בשנה טובה ומוצלחת, ושנת שלום והתקדמות.

חבר המורים של בית תה"ת	שלמה ריטשמונד ורעיתו
הרב ברוך הכהן גרינפילד ורעיתו	מרדכי גולדפארב
יוסף מאיר הכהן פיש	ד"ר משה שולזינגר ורעיתו
הרב שלמה בן צבי ב"רב	נחום ולאה מארמט
ד"ר אביגדור רייכרט ורעיתו	בן-ציון דול ורעיתו
מיכאל מייערס ורעיתו	מורים משיים ורעיתו
י. שפירא ורעיתו	משה קושניר
אברהם דענים, רעיתו וכנם יוסף	משה שמרסברג
דוברט גרינפילד ורעיתו	יוסף גוממן ורעיתו
ד"ר אליעזר ה. פפערער ורעיתו	שמואל בורגין ורעיתו
ד"ר ישראל ביתן ורעיתו	ישעיהו סקוראוו ורעיתו
ד"ר יעקב מארקוס ורעיתו	מורים מנדל ורעיתו
ד"ר אליהו א. אפשטיין ורעיתו	אברהם מוסמאן
ד"ר גלמן גליק ורעיתו	ד"ר עמנואל גמוראן ורעיתו
ד"ר מיכאל ווילענסקי ורעיתו	ד"ר משה זאלסקי ורעיתו
הרב ירוחם פישל הכהן גולדפדר	

השכונה הציונית

ע"ש

סטיפן ווייז

(ברוקלין, ג. י.)

מצרפת את ברכתה לברכות

העברים והציונים

ל"בצרון", עורכיו וסופריו וס

למלאת עשר שנים

ל"בצרון".

יהי רצון ונזכה כולנו לראות ב

ושגשוגה של התרבות העברית

א. ר. שטר

אחולים לבכיים לחברי ועד הפועל של
הסתדרותנו, לעורכי ה"בצרון" ולסופריו,
לחברינו בשיקאגו ולכל נאמני התרבות
העברית וליוצריה בכל אתר ואתר.

תהא השנה הבאה שנה פוריה

ועשירה בשדה תרבותנו.

בשם ההסתדרות העברית

של שיקאגו

ד"ר מאיר וכסמאן

נשיא הכבוד

ד"ר יהודה רחנטאל

נשיא

יוסף אריה שוב

נשיא

בנימין סיני

גזבר

השכונה הציונית

של

דזשאמייקא

(לונג-איילנד)

שולחת את ברכתה

ל"בצרון", עורכיו, סופריו,

קוראיו וידידיו

למלאת עשר שנים

ל"בצרון".

מ. מנחמיאס

נשיא

ישיבת

בית המדרש לתורה

מברכת את הרמ"ם, המורים וה

שבכל מחלקות המכון, את הרבנים

המשרתים בקדש בכל אתר ואתר, ת

רים, הפקידים ואגודות העזרה וכל

בכל ערי המדינה, את כל הרבנים

ובכל קהלות ישראל ואת כלל ישראל

ארצות העולם וביחוד במדינת יש

בשנת חיים בריאות ואושר

יה"ר ששנת תש"י הבאה עלינו לטוב

שנת שלום ושלוח ונזכה בהרמת קרן

ובגאולת עמנו בחומר וברוח.

הרב אשר צפתמא

נשיא

הרב חיים דוד רב

מנהל

הרב מנחם גודמא

מזכיר המשרד

הרב נחמן פרימא

זיקן התלמידים

הרב משה ליב בל

מזכיר האגודות

אוצר החיים
חיבור מדעי, יש בו משום שינוי ערכין ומסורות
מוכיח את מובנו האמתי של החג עליפי התורה והדת.
כל יהודי, ביחוד הרבנים, חייבים בקריאתו. לא היה
כבושם הזה מעולם. מעשה ידי הגאון והחוקר
RABBI N. WOLF
556 Seventh Avenue New York, N. Y.

**CHARM CHEMICAL & BACTERIOLOGICAL
LABORATORIES**
Joseph Charm, Director
1018 E. 163rd St. - New York City - DA 9-0857

אין מקום נוח יותר להדפסת
ספרים
מאשר אצל המדפיסים העבריים
האחים שולזינגר
מדפיסי חלמוד בבלי
SHULSINGER BROS.
Linotyping & Publishing Co.
21 EAST 4TH ST., NEW YORK 3, N. Y.
Phone: GRamercy 5-3637-8-9

למלאת עשר שנים להופעת
"בצרון"
אני שולח את ברכתי הלבבית ל"בצרון",
סופריו וקוראיו ולכל שוחרי התרבות
העברית.
ש. אטינגר
אינדיאנאפוליס, אינדיאנא.

ברכת שנה טובה
למשפחותינו ולכל ידידינו בישראל ובגולה.
חיים, ימימה, עדה ועמנום אלתר
ברוקלין

Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative—used for over 40 years. Still only 10¢. Economy size, 25¢.

When Nature "forgets"...remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

ברכות לכל בית ישראל
מבית
זיסקינד שווארץ
שיקגו, איל.

serve
BORSCHT
buy
ROKEACH

ייןות ברמל
מבוכקים בייקבי
ראשון לציון
אצל הסוכנות הראשית
לארצות הברית
י. מ. קובלסקי
PALESTINE HOUSE
8 West 28th Street
New York 1, N. Y.
LExington 2-8320-8321

אני שולח את ברכתי הלבבית
ל"בצרון"
למלאת עשר שנים להופעתו.
הרב יוסף קליין
ווארסא, פאסט.

אני מברך את קרובי וידידי
בכל מקום שהם
בשנה טובה ומעוטרת.
יעקב קלבר
קוראטא

Published monthly by Bitzaron, 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except in Dec.-Jan. and from June to Sept., when published bi-monthly). Prof. Pinkhos Churgin, Hayim Greenberg, Prof. Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor. Annual subscription, payable in advance: \$7.00 per year; foreign, \$8.00. Single copy 70 cents. Bi-monthly issue 80 cents. To members of the Armed Forces half rate. Entered as second class matter, January 5, 1940; re-entered as second class matter, March 6, 1947, at the Post Office at New York, N. Y., under the act of March 3, 1879. Copyright, 1949, by Bitzaron, Inc. All rights reserved.

TZARON

HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by: CHAIM TCHERNOWITZ (Rav Tzair)

Editors: PINKHOS CHURGIN, HAYIM GREENBERG, HARRY A. WOLFSON

Member of Editorial Board in Israel: SIMON HALKIN

Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Eleventh Year of Publication

Vol. XX

TISHRI, 5710 (October, 1949)

No. 1 (121)

CONTENTS:

This Too Is a Remnant of the Past.....	<i>Arieh Tartakower</i>	1
Autobiography	<i>Rav Tzair</i>	17
Poem	<i>Hillel Bavli</i>	21
In the Shadow of Anonymity—		
Notes on Bialik.....	<i>Zvi Wiaslavsky</i>	23
Fables	<i>Menashe Waxer</i>	30
Your Redemption Will Come, Jerusalem		
(Poem)	<i>Jacob Rimon</i>	32
On the Shores of the Mediterranean		
(Travel Impressions)	<i>Reuben Wallenrod</i>	33
On a Day of Ellul (Sketch)	<i>Solomon Damesek</i>	39
EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS		40
(a) On the Works of Abraham Regelson— <i>Abraham Epstein</i> ;		
(b) On J. L. Kantor— <i>W. Werba</i> ; (c) Survey of Israel Literature— <i>M. R.</i> ; (d) Bibliographical Notes.		
NOTES AND COMMENTS		64
On the Debate in the U.N.— <i>M. K.</i>		
News and Events		67
Books Received		70
Abstracts in English		72

* INDEX TO VOLUME XX.

\$7.00 a Year (\$8.00 Outside of U. S.)

Single Copy 70 Cents

פצרונו

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: חיים גרינברג, צבי וולפסון, פנחס חורגין

חבר-המערכת בארץ-ישראל — שמעון הלקין

מנהל-המערכת: משה טשרנוביץ

חוברת ב' (122)

חשון, תש"י

שנה י"א

ה ת ו כ ן :

- 73 מה מלמדת אותנו תקופת בית שני מ. לנסקי
- 82 אוטוביוגרפיה (המשך) רב צעיר
- 87 הדרמה העברית ג. חנוך
- 92 כלפנים (שיר) גבריאל פרייל
- 93 דרשתי הראשונה אפרים א. ליסיצקי
- 100 לחקר היסוד „רב" בשרשי הלשון אלתר-אלכסנדר פרויד
- הקורת המקרא בעברית מראשית התקופה הלאומית
- 110 עד זמננו מנחם דימן (הרן)
- 115 הערכות ודבריי-בקורת
- (א) על יצירתו של אברהם רגלסון (סוף) — אברהם אפשטיין; (ב) ספר חדש על התגירה היהודית — יעקב לשצינסקי; (ג) מבוא התלמוד — מ. גליק; (ד) על ד. פרסקי — ש. רובי; (ה) בין שני עולמות — ח. מ. דוטבלאט; (ו) פרופיסור אייגן טויבלר בן שבעים — אלכסנדר גוטמן; (ז) „במאבק" — מאיר פרנקל; (ח) ציונים ביבליוגרפיים.
- 141 רשימות וסקירות
- (א) ישראל בין אומות העולם — מ. ק. (ב) האקדמיה היהודית מכבדת את זכרו של רב צעיר ז"ל.
- 144 ידיעות ושמועות
- 148 ספרים שנתקבלו במערכת
- 150 המצית המאמרים באנגלית